

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

DOKTORA TEZİ

**KIRSAL KALKINMA YATIRIMLARININ DESTEKLENMESİ
PROGRAMINDAN FAYDALANAN İŞLETMELERİN
EKONOMİK ANALİZİ: ŞANLIURFA-DİYARBAKIR ÖRNEĞİ**

Veysel ASOĞLU

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

**ŞANLIURFA
2015**

Prof. Dr. Turan BİNİCİ danışmanlığında Veysel ASOĞLU'nun hazırladığı “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programından Faydalanan İşletmelerin Ekonomik Analizi: Şanlıurfa-Diyarbakır Örneği” konulu bu çalışma 28/01/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Danışman : Prof.Dr.Turan BİNİCİ
Üye : Prof.Dr.İrfan ÖZBERK
Üye : Prof.Dr.Haydar ŞENGÜL
Üye : Yrd.Doç.Dr.Tamer IŞGIN
Üye : Yrd.Doç.Dr.Remziye ÖZEL

Bu Tezin Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım

Prof. Dr. Sinan UYANIK
Enstitü Müdürü

Bu Çalışma HÜBAK Tarafından Desteklenmiştir.
Proje No:13065

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ	vii
SİMGELER DİZİNİ.....	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Kalkınma, Büyüme ve Kırsal Kalkınma Kavramları.....	4
1.2. Türkiye’de Tarıma ve Kırsal Kalkınmaya Dayalı İstatistikî Bilgiler	9
1.3. Kırsal Kalkınma Politikaları	12
1.3.1. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları	12
1.3.2. Dünyada Kırsal Kalkınma Politikaları	17
1.3.2.1. Avrupa Birliği	17
1.3.2.2. Amerika Birleşik Devletleri	21
1.3.2.3. Hindistan	22
1.3.2.4. Japonya	24
1.4. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmeleri	25
1.5. TRC2 Bölgesinde Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerine Sağlanan Destekler	28
1.5.1. Hazine Müsteşarlığı Teşvikleri	28
1.5.2. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Destekleri	30
1.5.3. Kalkınma Ajansı Destekleri	31
1.5.4. KOSGEB Destekleri	34
1.5.5. GAP Eylem Planı ve Doğu Anadolu Projesi Kapsamındaki Hibeler.....	35
1.5.6. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP).....	36
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	43
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	49
3.1. Materyal	49
3.1.1. Araştırma Bölgesi Hakkında Bilgiler.....	49
3.2. Yöntem	52
3.2.1. Araştırma Hipotezleri	54
3.2.2. Araştırmada Kullanılan Analiz Yöntemleri	57
3.2.2.1. Likert Tutum Ölçeği	58
3.2.2.2. Wilcoxon Signed Rank Testi	58
3.2.2.3. Ki-Kare Bağımsızlık Testi	58
3.2.2.4. Mann-Whitney U Testi	59
3.2.2.5. Kruskal-Wallis Testi	59

4. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA	60
4.1. Alan Araştırması Bulguları.....	60
4.1.1. Diyarbakır-Şanlıurfa’da KKYDP Projelerinin Genel Görünümü	60
4.1.1.1. Alternatif Enerjili Sera Projeleri	66
4.1.1.2. Bitkisel Üretim ve İşleme (BÜİ) Projeleri	69
4.1.1.3. Hayvansal Üretim ve İşleme (HÜİ) Projeleri.....	82
4.1.1.4. Tarımsal Ürünlerin Depolanması (TÜD) Projeleri	89
4.1.1.5. Soğuk Hava Deposu (SHD) Projeleri	93
4.2. İstatistiki Analizler	96
4.2.1. Araştırmanın Güvenilirlik Analizi Sonuçları	96
4.2.2. Araştırmanın Frekans Analizi Sonuçları.....	97
4.2.2.1. Sosyo-Demografik Verilerin Frekans Analizi Sonuçları	97
4.2.2.2. İşletme ve KKYDP İle İlgili Frekans Analizi Sonuçları	100
4.2.3. Araştırma Hipotezlerinin Analiz Sonuçları.....	114
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	138
KAYNAKLAR	146
ÖZGEÇMİŞ	151
EKLER.....	153

ÖZET

Doktora Tezi

KIRSAL KALKINMA YATIRIMLARININ DESTEKLENMESİ PROGRAMINDAN FAYDALANAN İŞLETMELERİN EKONOMİK ANALİZİ : ŞANLIURFA-DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Veysel ASOĞLU

Harran Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Turan BİNİCİ
Yıl: 2015, Sayfa 156

Çalışmanın ana kapsamını Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı'ndan (KKYDP) Şanlıurfa ve Diyarbakır'da faydalanan (1-7.etap) KOBİ'ler oluşturmaktadır. Bu çalışmanın ilk bölümünde kalkınma, büyüme ve kırsal kalkınma kavramları üzerinde durulmuştur. Bununla beraber güncel tarımsal ve kırsal kalkınmaya dayalı istatistikler aktararak devamında tarıma dayalı sanayi işletmeleri ve bu işletmelere sağlanan hibe, destek ve teşviklerin neler olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde bu ve benzer konularda daha önce gerçekleştirilen çalışmalar özetlenmiştir. Üçüncü bölümde ise işletme yetkilileri ile yapılan anket sonuçlarının frekans dağılım sonuçları aktararak kurulan hipotezler non-parametrik test yöntemleri (Wilcoxon Signed Rank, Ki-Kare Bağımsızlık, Mann Withney U ve Kruskal-Wallis Testleri) ve SPSS 18.0 paket programı yardımıyla test edilmiştir. KKYDP kapsamında iki ilde 215 KKYDP projesi 197 farklı tarıma dayalı sanayi işletmesince uygulamaya konulmuştur. Ancak tam sayım yöntemi ile anket verileri toplanmaya çalışıldığında projeyi alan yetkililerin işlettiği 120 faal işletme olduğu tespit edilmiştir. Bu işletmelerden elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre Şanlıurfa'daki 71 işletmeye göre Diyarbakır'da destekten faydalanan 49 işletme genel anlamda daha başarılı görülmüştür. Proje öncesinde işletmelerin istihdam ortalaması 6.53 iken proje sonrasında bu değer 12.68 olmuştur. Diyarbakır'da Tarım Ürünlerinin Depolanması ve Soğuk Hava Deposu projeleri daha başarılı iken Şanlıurfa'da Tarım Ürünleri Depolaması ve Bitkisel Üretim ve İşleme projeleri kısmen diğer proje türlerine göre daha başarılıdır. Çalışma KKYDP'nin Ekonomik Yatırımlarının değerlendirilmesi adına bölgede yapılan ilk araştırmadır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), Tarıma Dayalı Sanayi İşletmesi

ABSTRACT

PhD Thesis

ECONOMIC ANALYSIS OF THE ENTERPRISES SUPPORTED BY RURAL DEVELOPMENT INVESTMENTS PROGRAM: SANLIURFA- DIYARBAKIR SAMPLE

Veysel ASOĞLU

Harran University
Institute of Science
Department of Agricultural Economics

Advisor: Prof.Dr. Turan BİNİCİ
Year: 2015, Page: 156

The main scope of the study is the Small and Medium-Sized Enterprises (SME) which benefit from Rural Development Investments Support Program (RDISP) in Sanliurfa and Diyarbakır (1st-7th stage). In the first part of this study, the terms of development, growth and rural development were mentioned. In addition to this, current statistics about agricultural and rural development were provided and information was given about agro-industries and what are some grants, supports and incentives provided for these enterprises. In the second part, studies carried out previously on similar topics were summarized. In the third part, frequency distribution results of the questionnaire conducted with the enterprise officials were provided and the hypotheses developed were tested using nonparametric test methods (Wilcoxon Signed Rank, Chi Square Test of Independence, Mann Whitney U and Kruskal-Wallis Tests) and SPSS 18.0 package program. 215 RDISP projects were put into practice in 2 cities as part of RDISP by 197 different agro-industries. However, when the questionnaire data were collected by complete counting method, it was found out that the officials to whom the projects were given had 120 active enterprises. According to analysis results of the data obtained from these enterprises, 49 enterprises benefitting from the support in Diyarbakır were found to be more successful in general terms compared to 71 enterprises in Sanliurfa. While the average employment of the enterprises before the project was 6.53, this rate was found to be 12.68 after the project. While the projects of Storing Agricultural Products and Cold- Storage Depot in Diyarbakır were more successful, the projects of Storing Agricultural Products and Plant Production and Operation in Sanliurfa were partly more successful compared to other project types. This study is the first one to have been conducted in the area to evaluate of Economic Investments of RDISP.

Keywords: Rural Development, Rural Development Investments Support Program (RDISP), Agro-Industry

ÖNSÖZ

Kırsal kalkınma gerek dünyada gerekse Türkiye’de son yıllarda üzerinde çokça durulan konuların başında gelmektedir. Kırsal kalkınma denilince insanların aklına kırsal alanlarda tarımın geliştirilmesi ve üretimin artırılması gibi hususlar gelmektedir. Ancak kırsal kalkınma sürecinde tarımla birlikte sürdürülebilir çevre, sağlıklı gıda üretimi, eğitim, alt yapı ...vb konularda en az tarımsal süreçler kadar önemli olduğu unutulmamalıdır. Kırsal kalkınma sürecinde tarım başlığı da kendi içerisinde birçok dallara ayrılmaktadır. Çalışmanın ana temasını tarımın gelişmesinde çok önemli bir payı olan tarıma dayalı sanayi işletmelerinin yararlandıkları Kırsal Kalkınma Yatırım Destek Programı (KKYDP) oluşturmaktadır. Araştırmanın kapsamını Şanlıurfa ve Diyarbakır’da 2007-2013 yılları arasında KKYDP’nin Ekonomik Yatırımlar alt başlığından yararlanan KOBİ niteliğindeki işletmeler oluşturmaktadır.

Çalışmanın başladığı ilk andan son noktasını koyacağımız ana kadar maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen ve birlikte çalışmaktan büyük keyif aldığım değerli tez danışmanım Sayın Prof.Dr.Turan BİNİCİ’ye, çalışmanın olgunlaşmasında büyük katkıları olan değerli tez izleme komitesi üyelerim Prof.Dr. İrfan ÖZBERK ve Yrd.Doç.Dr. Tamer IŞGIN’a,eleştiri ve katkılarından dolayı değerli jüri üyeleri Prof.Dr.Haydar ŞENGÜL ve Yrd.Doç.Dr.Remziye ÖZEL’e, değerli fikirleri ile çalışmaya katkı sunan bölüm öğretim üyeleri Yrd.Doç.Dr. Mustafa H.AYDOĞDU ve Arş.Gör.Fatma ÖCAL KARA’ya, doktora yolculuğuna beraber başladığımız ve her adımda benden yardımlarını esirgemeyen Öğr.Gör.Kasım KAYA, Öğr.Gör.M.Reşit SEVİNÇ ve Nihat KÜÇÜK’e, anketlerin analiz safhasında değerli katkılarından dolayı Öğr.Gör.Mehmet CANÇELİK’e ve Öğr.Gör. Halil İbrahim ŞENGÜN’e (Dicle Üniversitesi), manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim Harran Üniversitesi Siverek Meslek Yüksekokulu’nun değerli idarecileri ve tüm mesai arkadaşlarıma, ayrıca değişik konularda bilgi ,destek ve fikir veren Harran Üniversitesi’nin kıymetli hocalarına teşekkürü bir borç bilirim.

Anket çalışmasına katılan, görüşmeler için zaman ayıran ve sorulara içtenlikle cevap veren fikirlerini aktaran Şanlıurfa ve Diyarbakır’daki tüm işletme yetkililerine, bilgi ve belge desteği veren Şanlıurfa ve Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odalarına, yine Şanlıurfa ve Diyarbakır Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü personellerine teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak bu uzun maratonda moral destekleri ile her zaman yanımda olan eşime, çocuklarıma ve aileme maddi-manevi destek ve yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim.

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Diyarbakır’da KKYDP projelerinin etap-sektör dağılımı	61
Şekil 4.2. Şanlıurfa’da KKYDP projelerinin etap-sektör dağılımı	61
Şekil 4.3. Dağıtılan KKYDP hibelerinin il içindeki konumlarına göre dağılımı.....	62
Şekil 4.4. Diyarbakır ve Şanlıurfa’da KKYDP projelerinin sektörel dağılımı (1-7. Etap).....	64
Şekil 4.5. GAP illerinde KOBİ’lere uygulanan KKYDP projelerinin sayısı.....	65
Şekil 4.6. Diyarbakır’da uygulanan BÜİ projelerinin genel durumu	70
Şekil 4.7. Şanlıurfa’da uygulanan BÜİ projelerinin genel durumları	74
Şekil 4.8. Diyarbakır’da uygulanan HÜİ projelerinin genel durumu	83
Şekil 4.9. Şanlıurfa’da uygulanan HÜİ projelerinin genel durumu	85
Şekil 4.10. Şanlıurfa’da uygulanan TÜD projelerinin genel durumu	90
Şekil 4.11. Şanlıurfa’da uygulanan SHD projelerinin genel durumu	94
Şekil 4.12. Yaş aralığı değerleri	97
Şekil 4.13. Yetkililerin işletmedeki görevleri.....	98
Şekil 4.14. Eğitim durumu	98
Şekil 4.15. Yetkililerin işletmede çalıştıkları süre.....	99
Şekil 4.16. İşletmelerde yönetici durumu.....	100
Şekil 4.17. İşletmelerin kuruluş yılları	100
Şekil 4.18. İşletmelerde projelerin uygulandığı yıllar	101
Şekil 4.19. KKYDP projeleri nasıl duyuldu	103
Şekil 4.20. Projenin tamamlanması ile yıllık gelirdeki değişme (%)	108
Şekil 4.21. Projenin tamamlanması ile karlılıktaki değişme (%)	109

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.1. 2013 İGE değerlerinin seçilmiş ülkeler ve ülke gruplarıyla karşılaştırması.....	10
Çizelge.1.2. Türkiye’de istihdamın sektörlere göre dağılımı (Bin Kişi)	11
Çizelge 1.3. Süt sığırcılığı yatırım konuları ve destek oranları	36
Çizelge 1.4. 2005-2013 yılları arasında tamamlanan KKYDP Projeleri.....	38
Çizelge 1.5. KKYDP ekonomik yatırımlarının yıllara göre hibe rakamları	39
Çizelge 1.6. KKYDP 9. Etap yatırım konuları, proje tutarları ve uygulama illeri	41
Çizelge 3.1. TRC2-Türkiye karşılaştırmalı işletme ve istihdam sayıları.....	51
Çizelge 4.1. Diyarbakır- Şanlıurfa’da kabul edilen KKYDP projeleri (adet).....	60
Çizelge 4.2. Anket uygulanan işletmelerin konumları	63
Çizelge 4.3. Anket uygulanan işletmelere verilen proje türleri	64
Çizelge 4.4. Alternatif enerjili sera projelerinin illere göre dağılımı.....	66
Çizelge 4.5. AES projeleri ile kurulan işletmelerin durumları	66
Çizelge 4.6. Diyarbakır’da BÜİ projesi alan alt sektörler durumları.....	70
Çizelge 4.7. Diyarbakır’da BÜİ projesi alan işletmelerin konumları ve durumları.....	71
Çizelge 4.8. Şanlıurfa’da BÜİ projesi alan alt sektörler durumları	75
Çizelge 4.9. Şanlıurfa’da BÜİ projesi alan işletmelerin konumları ve durumları	76
Çizelge 4.10. BÜİ projeleri ile istenilen yere neden ulaşılmadı	80
Çizelge 4.11. BÜİ projelerinde karşılaşılan en önemli sorunlar	80
Çizelge 4.12. BÜİ işletmelerinde sektörel sorunlar.....	81
Çizelge 4.13. BÜİ projeleri için toplam istihdam ve gelir artışları	82
Çizelge 4.14. Diyarbakır’da HÜİ projesi alan alt sektörler durumları	83
Çizelge 4.15. Diyarbakır’da HÜİ projesi alan işletmelerin konumları ve durumları	84
Çizelge 4.16. Şanlıurfa’da HÜİ projesi alan alt sektörler durumları	85
Çizelge 4.17. Şanlıurfa’da HÜİ projesi alan işletmelerin konumları ve durumları	86
Çizelge 4.18. HÜİ projeleri ile neden istenilen yere ulaşılmadı sorunun cevapları.....	87
Çizelge 4.19. HÜİ projelerinde karşılaşılan en önemli sorunlar	88
Çizelge 4.20. HÜİ işletmelerinde sektörel sorunlar	88
Çizelge 4.21. HÜİ. projeleri için toplam istihdam ve gelir artışları	88
Çizelge 4.22. Diyarbakır’da TÜD projelerinin konumları ve durumları.....	89
Çizelge 4.23. Şanlıurfa’da TÜD projesi alan işletmelerin konumları ve durumları	90
Çizelge 4.24. TÜD projelerinde karşılaşılan en önemli sorunlar	91
Çizelge 4.25. TÜD işletmelerinde sektörel sorunlar	92
Çizelge 4.26. TÜD projeleri için toplam istihdam ve gelir artışları	92
Çizelge 4.27. Diyarbakır’da SHD işletmelerinin konumları ve durumları.....	93
Çizelge 4.28. Şanlıurfa’da SHD projesi alan işletmelerin konumları ve durumları	94
Çizelge 4.29. SHD projelerinde karşılaşılan en önemli sorunlar.....	95
Çizelge 4.30. SHD işletmelerinde sektörel sorunlar.....	95
Çizelge 4.31. SHD projeleri için toplam istihdam ve gelir artışları	96
Çizelge 4.32. Hibe ile kurulan yeni işletme sayısı	102
Çizelge 4.33. Proje tanıtım toplantılarına katılım	103
Çizelge 4.34. İşletmelerde danışmanlık durumu	104
Çizelge 4.35. İhracat yapma durumu.....	104
Çizelge 4.36. Proje ile işletmelerin ihracatındaki artan pay (%)	105
Çizelge 4.37. Proje öncesi istihdam rakamları	106
Çizelge 4.38. Proje sonrası istihdam rakamları	107
Çizelge 4.39. Yetkililer işletmelerini 10 yıl sonra nerede görüyorlar	110
Çizelge 4.40. Likert tipi soruların frekans analizi	111
Çizelge 4.41. Hipotez 1 için Wilcoxon Signed Rank Testi sonuçları.....	115
Çizelge 4.42. Hipotez 2a için Ki Kare Bağımsızlık Testi sonuçları	116
Çizelge 4.43. Hipotez 2b için Ki Kare Bağımsızlık Testi sonuçları.....	117
Çizelge 4.44. Hipotez 3 için Mann- Whitney ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları	119
Çizelge 4.45. Hipotez 4 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları	121
Çizelge 4.46. Hipotez 5 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları	123
Çizelge 4.47. Hipotez 6 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları	125
Çizelge 4.48. Hipotez 7 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları	127

Çizelge 4.49. Hipotez 8 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları	129
Çizelge 4.50. Hipotez 9 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları	131
Çizelge 4.51. Hipotez 10 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları	132
Çizelge 4.52. Hipotez 11 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları	134
Çizelge 4.53. Hipotez 12 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları	135
Çizelge 4.54. Hipotez 13 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları	137

SİMGELER DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AES	Alternatif Enerjili Sera
AREM	İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etüt Merkezi
BİMER	Başbakanlık İletişim Merkezi
BM	Birleşmiş Milletler
BÜİ	Bitkisel Üretim-İşleme
ÇKS	Çiftçi Kayıt Sistemi
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DOKAP	Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi
EAFRD	European Agricultural Fund for Rural Development (Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu)
FAO	Food and Agricultural Organization of United Nations (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GİS	Gıda İmalatçıları Sitesi
GSKD	Gayri Safi Katma Değer
GSMG	Gayri Safi Milli Gelir
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTHB	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
HÜİ	Hayvansal Üretim-İşleme
IFAD	The International Fund for Agricultural Development (Uluslararası Kırsal Kalkınma Fonu)
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance (Katılım Öncesi Yardım Aracı)
IPARD	Instrument for Pre-Accession Assistance –Rural Development (Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı-Kırsal Kalkınma)
İGE	İnsani Gelişmişlik Endeksi
İŞGEM	İş Geliştirme Merkezi
KDV	Katma Değer Vergisi
KKP	Kırsal Kalkınma Planı
KKYDP	Kırsal Kalkınma Yatırım Destek Programı
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖİDD	Küçük Ölçekli İşletme Kurma Danışmanlığı Desteği
NUTS	Nomenclature D'unités Territoriales Statistiques (AB Bölgesel Sınıflandırması)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
OTP	Ortak Tarım Politikası
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
ÖUKP	Ön Ulusal Kalkınma Planı
SEEDA	South East England Development Agency (Güneydoğu İngiltere Kalkınma Ajansı)
SGP	Satın Alma Gücü Paritesi
SHD	Soğuk Hava Deposu
SWRDA	South West Regional Development Agency (Güneybatı Bölgesel Kalkınma Ajansı)
ŞUTSO	Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası
TAGEM	Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TKV	Türkiye Kalkınma Vakfı
TÜD	Tarımsal Ürünlerin Depolanması
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UKKS	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
UNDP	United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

USD	United States Dollar (Amerikan Doları)
YPK	Yüksek Planlama Kurulu

1. GİRİŞ

Kırsal kalkınma problemleri bugün dünyanın birçok ülkesinin çözmek zorunda olduğu sorunların başında gelir. Dünya Bankası'nın 2000-2001 yılında yayınladığı verilere göre 1995 yılında kentte yaşayanların oranı %45, kırsalda yaşayanların oranı % 55'di. Ancak yıllar ilerledikçe bu oranların 2025 yılında kentte % 55 ve kırsalda % 39 olacağı beklenmektedir. Aynı raporda kırsal alanların boşalmaya devam etmesiyle 1995'te kentte yaşayan 1.6 milyar fakir insan sayısının, 2025 yılında 3.1 milyara ulaşacağı düşünülmektedir (Anonymous, 2000; Gürlük, 2001). Bu projeksiyonların gerçekleşme ihtimali göz önünde bulundurulduğunda kırsal kalkınma olgusunun geçmişte olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da üzerinde en fazla durulacak konular arasında yer alacağı söylenebilir.

İnsanların kırsal alanlardan kentsel alanlara göçü birçok olumsuz faktörü de beraberinde getirir. Yukarıda belirtilen fakirliğin artışının yanında bölgesel gelişmişlik düzeyleri arasında da ciddi farklar oluşmasına neden olur. Örneğin Türkiye'de göçün en fazla görüldüğü bölgeler olan Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri sıralamada aynı zamanda en az gelişmiş bölgeler arasındadır. Bu bağlamda insanları kırsal alanlarda tutma ve buralarda yaşamaya ikna edici yollar geliştirilmelidir. Bu yollardan en etkili olabilecek olanı kırsal alanlardaki insanlara gelir arttırıcı ve istihdam sağlayıcı yöntemler gösterebilmektir. Türkiye'de Cumhuriyet döneminin başlangıcından, planlı ekonomi dönemine ve ayrıca 2000'li yıllardan son yıllara kadar göçü engelleyip kırsalda kalkınmayı sağlamada uygulanan belli başlı yöntem bu olmuştur.

Kırsal alanlarda gelir ve istihdam arttırıcı unsurları oluşturmak kısa sürede çözülebilecek bir süreç değildir. Öncelikle yapılması gereken kırsal alanların dinamosu olan tarım sektörünü canlandırmak olmalıdır. Tarım sektörüne hareket kazandırmak için yapılması gereken önemli hususlar vardır. Çiftçileri tarlada üretime yönlendirmekle birlikte üretilen bu ürünlerin işlenmesi, paketlenmesi ve satışı üzerinde düşünülmesi gereken başlıklar arasında olmalıdır. Tüm bunları yapabilmek için literatüre tarıma dayalı sanayi olarak geçmiş bulunan sanayi sektörlerini de

ihmal etmemek gerekir. Özetle kırsal kalkınma ile tarıma dayalı sanayi arasında önemli bir etkileşim vardır.

Özellikle kırsal alanlarda tarıma dayalı sanayinin sayısını ve niteliğini arttırmak adına günümüzde birçok teşvik, destekleme ve hibe mekanizmaları ve bu mekanizmaları yöneten değişik devlet kurumları vardır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tarıma dayalı sanayi işletmeleri için uygun olan mekanizmalardan birkaçı; Hazine Müsteşarlığı (teşvik sistemleri), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na (GTHB) bağlı Tarımsal ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Kalkınma Ajansları, değişik Avrupa Birliği ve diğer yurtdışı fonları, KOSGEB ve çalışmanın ana karakterini oluşturan yine GTHB'ye bağlı faaliyet gösteren Kırsal Kalkınma Yatırım Destek Programı (KKYDP)'dir.

Son dönemlerde gerek GTHB gerekse diğer destek mekanizmalarının üzerinde önemle durduğu hususların başında dağıtılan bu teşvik, hibe ve desteklemelerin ne kadar verimli olduğu konusudur. Son dönemde yayınlanan birçok araştırma projesi çağrısında desteklerin nasıl kullanıldığı öncelikli alanlar arasındadır. En son (Eylül-2014) Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü'nün (TAGEM) yayınladığı 9.AR-GE Destek Programının öncelikli alanları arasında KKYDP ve diğer mekanizmaların etki değerlendirmeleri öncelikli alanlar arasındadır.

Çalışmanın araştırma konusu olarak KKYDP'nin Ekonomik Yatırımlar alt başlığı kapsamında hibe desteği alan KOBİ niteliğindeki tarıma dayalı sanayi işletmeleri seçilmiştir. KKYDP projeleri 2006 yılında 1.etap olarak başlamış ve 2014 yılı sonu itibariyle 8.etap projeleri uygulamaya konularak 9.etap için çağrıya çıkmıştır. Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Programları Tebliği ilk olarak 06.04.2006 tarihinde resmi gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yayınlanan ilk tebliğde bu desteklerin amacı; *“Doğal kaynakların korunmasını dikkate alarak, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, altyapının iyileştirilmesi, tarımsal üretim ve tarımsal sanayi entegrasyonunun sağlanması, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının yaratılması, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması, temel kamu hizmetlerinin*

düzeyinin yükseltilmesi, hizmetlere erişimin artırılması ve kırsal toplumda belirli bir kapasitenin yaratılması” şeklinde tanımlanmıştır. KKYDP programları makine-ekipman alımları ve ekonomik yatırımlar olarak iki başlık altındadır. Çalışmada incelenecek husus 1. ve 7. etaplarda tarıma dayalı sanayi işletmelerinde uygulanan ekonomik yatırımlar kapsamında verilen hibe destekleridir.

Çalışma sahası olarak Avrupa İstatistiki Bölge Sınıflandırmasında TRC2 Bölgesi illerini oluşturan Şanlıurfa ve Diyarbakır seçilmiştir. Bu illerde ilk 7 etapta uygulanan KKYDP proje sayısı 288’dir. Bu sayıya kooperatif projeleri, sulama ve alternatif enerjili sera projeleri dahil değildir. Araştırmanın ana çerçevesini KOBİ’ler oluşturduğu için bu desteklerden faydalanan kooperatifler ve kamu tüzel kişilikleri (kaymakamlıklar ve köylere hizmet götürme birlikleri) araştırma dışında bırakılmıştır. Bu sayılar çıkartıldığında geri kalan 197 adet KOBİ niteliğindeki işletmenin yararlandıkları proje sayısı 215’dir.

Araştırmanın amaçlarını belirtmek gerekirse;

- KKYDP’den faydalanan işletmelerde gelir, istihdam, üretim kapasitesi, kurumsal kapasite ve makine-ekipman kullanım düzeyi gibi temel ekonomik değerlerin ne derece değiştiği ortaya koymak
- KKYDP projelerinden yararlanma durumları ile sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerin etkileri tespit etmek
- İşletmelerin bu tarz mekanizmalara nasıl yaklaştıkları, talepleri, programın eksiklikleri ve ilave olması gereken hususlar konu başlıkları altında gereken değerlendirmelerini aktarmak
- Tarım, çevre ve sanayi sektörlerine ilişkin politika belirleyicisi bürokrat ve kurumlara daha etkin ve hedefine ulaşabilen hibe ve destek mekanizmalarını belirlemelerine yardımcı olmaktır.

Araştırmanın özgün değeri ise Şanlıurfa ve Diyarbakır’da özellikle tarıma dayalı sanayi işletmelerinde daha önce KKYDP’nin etkinliği ile ilgili yapılmış spesifik bir çalışmanın mevcut olmaması çalışmayı daha da önemli kılmaktadır.

1.1. Kalkınma, Büyüme ve Kırsal Kalkınma Kavramları

Kalkınma tüm dünya ülkelerinin özellikle de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ana amaç ve hedefi olup, farklı tanımları olan bir kavramdır. Ekonomi Ansiklopedisi'ne göre kalkınma; “bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplumun refahının artmasıdır”(Gülçubuk, 2009).

Kalkınma konusu incelenirken iktisatçıların karşılaştıkları en önemli sorun kalkınma ve büyüme kavramları arasındaki farkın açıkça belirtilmemesidir. Kalkınma konusu irdelenirken öncelikle iktisadi açıdan kalkınma ve büyüme arasındaki farkın belirtilmesinde fayda görülmektedir.

Ekonomik büyüme; genel olarak belirli bir amaç için ölçülebilen ve genellikle ekonomideki üretim kapasitesini ve kişi başına düşen gelirdeki artışı anlatmak için kullanılan bir kavram iken, kalkınma; sosyo-kültürel yapının yenilenmesini de içeren bir kavramdır (Soysal, 1998). Büyüme kavramı sadece niceliksel değişimi, kalkınma kavramı ise hem niceliksel hem de niteliksel değişimi içermektedir (Gönül, 2006).

Kalkınma, ülkeler ve politikacılar için bir yönetim değişikliği olup en uygun büyüme süreci arayışının bir ifadesi olarak da tanımlanabilmektedir (Cypher ve Dietz, 2004). Bu kavram verimli kaynak dağılımı, kar-fayda maksimizasyonu gibi büyümenin ana amaçlarından daha kapsamlı şeyleri içeren sosyal, ekonomik ve kurumsal değişimleri zorunlu kılmaktadır (Özcan, 2011).

Bir ülkede yapılan çeşitli faaliyetlerin kalkınma olarak sonuçlanması için ülke idarecileri değişik planlar doğrultusunda çeşitli yatırım projeleri gerçekleştirmektedirler. Bu projelerin etkin bir biçimde sürdürülebilir olup başarıya ulaşması için de girişimcilere çeşitli yardım, hibe ve teşvikler verilir. Ancak bu desteklerden sonra bile, ülkelerin veya ülke içindeki bölgelerin içinde bulundukları ekonomik ve sosyo-kültürel yapıların farklı olması, ilerlemenin veya kalkınmanın da

lkeler ve bölgeler bazında da farklı olacağının en önemli göstergeleridir. Bundan dolayı girişimciliğe ve özellikle tarıma dayalı sanayi ile kalkınma eksenli hareket etmeden önce ülke ve bölge koşulları yerinde incelenmeli ve destek türleri gerekirse yetkililer ve girişimciler ile yapılacak olan anketler sonucuna göre belirlenmelidir. Aksi takdirde kalkınma eksenli yapılan tüm faaliyetler etkin bir biçimde sonulanmayacaktır.

Ha-Joon Chang ve Ilene Grabel'in birlikte ele aldığı "Kalkınma Yeniden (2004)" isimli eserde belirtildiği üzere bir ülkede ekonomik kalkınmanın tek bir çeşit değil birçok iktisat politikası ile birlikte gerçekleştiğinde başarıya ulaşacağı belirtilmektedir. Yazarlar yukarıdaki ifadeleri de tasdikleyecek sonuçlara ulaşarak kalkınmada standart bir kalkınma formülünün bulunamayacağını ve ülkelere göre kalkınma yöntemlerinin birçok faktöre göre değişebileceğini belirtmektedirler.

Kırsal kalkınma konusuna temas etmeden önce birçok farklı kurum ve kişi tarafından yapılan kırsal kalkınma tanımlarının belirtilmesinde fayda görülmüştür. Kırsal kalkınma ile ilgili tanım ve değerlendirmeler şu şekildedir.

Birleşmiş Milletler'e (BM) göre kırsal kalkınma; kırsal alanlarda yaşayan en yoksul kesimi oluşturan küçük çiftçiler, kiracı üreticiler ve topraksız köylülerin refah seviyesinin yükseltilmesidir (Bakırcı, 2007). BM tarafından yapılan bir diğer tanıma göre; kırsal kalkınma, küçük toplulukların içinde bulundukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması süreci şeklinde tanımlanmıştır (şerefoğlu, 2009).

Chambers (1998)'a göre kırsal kalkınma; yoksul kadın ve erkekler gibi spesifik grupların kendileri ve çocukları için ihtiyaç duyduklarından fazlasını elde etmelerine olanak tanıyan bir stratejidir.

Gülçubuk (2005)'a göre ise kırsal kalkınma; küçük toplulukların içinde bulundukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla

giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması süreci olarak tanımlanır.

OECD'nin bakış açısına göre kırsal kalkınma, genelde kırsalda yaşayan nüfusun yaşam kalitesinin arttırılması süreci olarak açıklanmakta ve maliyeti büyük oranda merkezi hükümete ve kısmen de yerel yönetimlere ait bir politika olarak tanımlanmaktadır (Metin,2012). OECD'nin kırsal alan tanımı AB metinlerinde şu şekilde belirtilmektedir; *“nüfus yoğunluğu, km2 başına 150 kişinin altında olduğu yerler”* (Çelik, 2005).

GTHB tarafından 2004 yılında düzenlenen İkinci Tarım Şurası Sonuç Raporunda da kırsal kalkınma; kır-kent arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulması ve kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı, bir başka deyişle, göç ve istihdam gibi temel sorunları yerinde çözmeyi amaçlayan bir politika olarak ifade edilmiştir. Yine GTHB koordinasyonluğunda hazırlanan Kırsal Kalkınma Planında kırsal kalkınma; *“kentsel alanların dışında kalan, nüfus yoğunluğunun görece düşük ve hakim üretim faaliyetinin tarım olduğu alanlarda yaşayan nüfusun bireysel yetkinliklerinin artmasına ve refah düzeylerinin iyileşmesine imkan verecek şekilde ekonomik ve sosyal sektörlerdeki çeşitli politikaların eşgüdüm içerisinde birlikte tasarlanmasını ve uygulanmasını temin eden yerel yönetimi ve içsel kalkınma yaklaşımlarını gözetken çok aktörlü mekansal bir kalkınma sürecidir”* şeklinde tanımlanmıştır.

Konuyu incelemeye başlamadan önce belirtilmesi gerekli görülen bir diğer husus da kırsal kalkınma ve tarım politikalarının birbirlerinden farklı olduğu konusudur. Genel anlamda bu iki politikanın birbirlerinden ayrılan özellikleri vardır. Öncelikle tarım politikasının temel amacı tarım ve tarımsal işletmelerin karlarını arttırmak için her türlü desteği sağlamaktır. Yani politikanın ana odağı tarımsal üründür. Oysa söz konusu kırsal kalkınma olduğunda ana mekan kırdır ve kırdaki yaşayan hane halkıdır. Kırsal kalkınmanın en önemli amacı hane halkının gelirini arttırmaktır. Bunun için tarım sektörü dışında turizm, sanayi ve hizmet sektörleri de büyük önem arz etmektedir (Akder, 2010).

Kırsal kalkınma yaklaşımlarında; bilgi ve teknoloji çağı ve dünyada ortaya çıkan yeniliklerden ötürü zaman içerisinde doğal olarak değişiklikler ortaya çıkmıştır. Ülkelerin iktisadi, sosyo-kültürel, ve idari özelliklerine göre farklı uygulamalar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Kırsal kalkınma yaklaşımlarında 1980’li yıllara kadar egemen olan görüş tarımda modernizasyon ve devlet müdahaleleri üzerine olmakla beraber 1980’li yıllardan sonra sürdürülebilir kalkınma, katılım ve çevre şartlarının korunması gibi kavramlar kırsal kalkınma politikalarına yön veren konular arasına dahil olmuştur (Gülçubuk ve ark., 2010). Çevre şartlarının korunması hususunda Ashley ve Maxwell de 2001 yılında yaptıkları çalışmalarının sonucunda kırsal kalkınma için olmazsa olmaz on şart belirlemiş ve bunlardan birisini de doğal kaynakların ve özellikle su kaynaklarının korunması olarak belirtmişlerdir. Çünkü çevre kaynaklarını tüketen bir kırsal kalkınma yaklaşımının sürdürülebilir olmayacağı açıktır.

Dünya Bankası’nın 2008 yılında yayınladığı “Kalkınma için Tarım (Agriculture for Development) 2008” isimli raporunda da temelde tarım ve kalkınma birlikte dikkate alındığında tarımsal verimliliğin nasıl arttırılacağı yanında üzerinde ısrarla durulan diğer sorunlar; bu verimlilik artışının kırsal alan ve şehirlere nasıl yansıtılacağı, gıda güvenliği ile çevrenin sürdürülebilirliğinin nasıl sağlanacağı konularıdır (Tahsin, 2014).

Günümüz dünyasında her alanda olduğu gibi kırsal kalkınma ve yoksulluğun azaltılmasında da en önemli etkenlerden birisi de şüphesiz teknoloji ve inovasyondur. Kırsal kalkınma da istenilen hedeflere ulaşmada en temel dinamikler arasında bilim, mühendislik ve teknoloji alanındaki yeniliklerden faydalanmak gelmektedir. Elbette bu olanaklardan faydalanmak ülkelerin gelişmişlik durumu ve kaynak aktarımı ile doğru orantılıdır (Anonymous, 2006; Anonymous, 2012; Özertan, 2014).

Dünyada yoksul olarak değerlendirilen nüfusun % 75'i kırsal alanlarda yaşamaktadır. Ayrıca gıda üretim değerleri artmış olmasına rağmen açlık sıkıntısı çeken insan sayısı hızla artmakta ve doğal kaynakların tahribi hızlanarak devam etmektedir (Gülçubuk ve ark., 2010). Yapılan tahminlere göre 2050 yılında 2.8 milyar insanın kırsal alanda yaşamaya devam edeceği belirtilmektedir (Losch ve ark., 2012). Dünya Bankası verilerine göre günümüz ile 2050 yılı arasında tarımsal üretim değeri gıda talebi ve değişen beslenme alışkanlıklarını karşılamak amacıyla % 70 arttırılmak zorundadır (Hurma, 2014). Yukarıda belirtilen nedenler kırsal kalkınmayı dünyanın en önemli ortak sorunlarından biri durumuna taşımaktadır.

Nüfusun kırsal alanlarda tutulabilmesi, şehir merkezlerine olan göçün yavaşlatılabilmesi ve kırsalda istihdam oluşturabilecek politikalar izlenmesi ve bu coğrafyaların sosyoekonomik yönden de yaşanabilir yerler durumuna getirilmesi gerekmektedir (Dinler, 2008). Tarım sektörü tüm dünyadaki işgücü varlığının % 40'na tekabül eden yaklaşık 1.3 milyar insana istihdam sağlamaktadır. Bu rakamlar ile tarım en büyük istihdam oluşturan sektör durumundadır (Hurma, 2014). Bu bağlamda kırsal kalkınma ile tarımsal kalkınma kavramlarının belirginleştirilmesi bu alanlara yönelik politikaların netleşmesine fayda sağlayacaktır. Ayrıca kırsal alana yapılacak olan yatırım projelerinin en önemli faydalarından birini de belirtmek gerekirse şehir merkezlerine doğru olan göçün önüne geçebilecek ve oluşabilecek diğer sorunlar bir nebze olsun engellenebilecektir (Demirbük, 2013).

Gülçubuk (2009)'a göre kırsal kalkınmanın üç temel bileşeni vardır. Bunlar; Tarımsal Kalkınma: Tarım (bahçe, tarla, hayvan yetiştiriciliği vb. faaliyetler), ormancılık, balıkçılık ve bu alanlarda kalite, pazarlama, üretim artışı vb. çalışmaları kapsayan uygulamalardır.

Kırsal Sanayi: tarım, orman, tıbbi bitkiler gibi yerel kaynakları yerinde değerlendirme veya talebe bağlı olarak pazarlanabilir yerel ürünlerin üretimi ve gereğinde ihracatının da sağlanabilmesi faaliyetleridir.

Kırsal Kalkınma: Tarım (bahçe, tarla, hayvan yetiştiriciliği vb. faaliyetler), ormancılık, balıkçılık, sağlık, küçük girişimcilik, kırsal sanayi, ekoloji, çevre, turizm, su, konut, eğitim gibi alt ve üstyapı hizmetleri, teknoloji, kadın, çocuk, topraksızların istihdamı ve çok sayıdaki diğer programları kapsayan uğraşlardır.

Kırsal kalkınma ilkesinden hareketle kırsal kalkınma stratejilerinin sürdürülebilir olabilmesi için gerekli şartlar şu şekilde özetlenmektedir.

- Kırsal kalkınma çok disiplinli ve çoğulcu yaklaşımlar gerektirmektedir,
- Kırsal altyapıya öncelik verilmelidir,
- Sosyo-ekonomik ve kültürel sorunlar katılımcı yaklaşımlarla analiz edilmelidir,
- Kırsal kalkınma sorunlarına ait çözümler toplum katılımını ve toplum dinamiklerini temel almalıdır,
- Yoksullar, topraksızlar, kadın ve çocuk konusuna özel önem verilmelidir (Gülçubuk ve ark., 2010) .

1.2.Türkiye’de Tarıma ve Kırsal Kalkınmaya Dayalı İstatistiki Bilgiler

Çalışmada diğer konu başlıklarına geçmeden önce Türkiye’de tarım ve kırsal kalkınma ile ilgili bazı güncel istatistiki verilerin aktarılması okuyucu için faydalı görülmüştür. Böylece uygulanan politikalar neticesinde ülke genelinde son durum daha rahat anlaşılabilir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’na (UNDP) göre kalkınmanın temel ölçütü kendi geliştirdikleri *İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)*’dir. İGE, insani gelişmenin üç temel boyutundaki uzun vadeli gelişmeyi değerlendirmek için kullanılan özet bir ölçüm yöntemidir. Bu üç temel boyut, uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır bir yaşam standardı olarak sıralanmaktadır. Bilgiye erişim; i) yetişkin nüfus arasında ortalama okula gitme süresiyle, bir başka deyişle 25 yaş ve üstündeki bireylerin ömürleri boyunca ortalama eğitim alabildikleri süreyle ve ii) okula başlama yaşındaki çocuklar için beklenen okula devam süresi, bir

başka deyişle, yaşa dayalı, okula kaydolma konusunda hüküm süren oranların okul çağındaki bir çocuğun yaşamı boyunca aynı kalması durumunda, çocuğun toplam öğrenim görme süresi beklentisiyle değerlendirilmektedir. Yaşam standardı da, kişi başına düşen Gayri Safi Milli Gelir (GSMG) ile ölçülmekte bu değer, doların 2011'deki değeri sabit alınarak satın alma gücü paritesine (SGP) göre uyarlanmış şekilde ifade edilmektedir (Anonim, 2014f).

Türkiye'nin 2013 yılındaki İGE değeri 0.759'dur. Bu değerle Türkiye, yüksek insani gelişme kategorisinde yer almakta ve 187 ülke ve bölge arasında 69. durumdadır. 1980 ve 2013 yılları arasında Türkiye'nin İGE değeri 0.496'dan 0.759'a yükseldiği görülmektedir. Bu, dönemin toplam artışının % 53 olduğu ve yıllık artışın da % 1.30'luk düzeyde yaşandığı anlamına gelmektedir (Anonim, 2014f).

Türkiye'nin 1980-2013 arasında her bir İGE göstergesi açısından kaydettiği gelişme değerlendirildiğinde Türkiye'deki doğumda beklenen tahmini yaşam süresi 16.6 yıl artmıştır. Ortalama öğrenim görme süresi 4.7 yıl ve öğrenim görme süresi beklentisi de 6.9 yıl artmıştır. Türkiye'de kişi başına düşen GSMG 1980-2013 arasında % 112.5 civarı bir artış göstermektedir (Anonim, 2014f). Türkiye'nin diğer ülkelerle olan durumunu yansıtan rakamlar Çizelge 1.1.'de aktarılmıştır.

Çizelge 1.1. 2013 İGE değerlerinin seçilmiş ülkeler ve ülke gruplarıyla karşılaştırması

Ülkeler	İGE Değeri	İGE Sırası	Kişi Başı GSMG (USD)
Türkiye	0.759	69	18 391
Sırbistan	0.745	78	11 301
Azerbaycan	0.747	76	15 725
Avrupa ve Orta Asya	0.738		12 415

Kaynak: (Anonim, 2014f).

Türkiye'de tarım sektörünün, üretim ve istihdam kapasiteleri göz önünde bulundurulduğunda kırsal ekonominin temelini oluşturduğu görülmektedir. 2007-2013 döneminde, tarım dışı istihdam imkanlarının kısıtlı olmasının etkisiyle, kırsal istihdamda tarımın payında ciddi bir değişim söz konusu değildir. Bu dönemde kırsal istihdam içinde tarım sektörünün payı % 60'ın üzerinde kalmaya devam etmiştir.

Çizelge 1.2.’de belirtildiği 2008 yılında ülke genelinde tarımda istihdam edilen kişi sayısı yaklaşık 5 milyon kişi iken, 2013 itibarıyla bu rakam yaklaşık 7 milyon kişidir.

Çizelge.1.2. Türkiye’de istihdamın sektörlere göre dağılımı (Bin Kişi)

Sektörler	2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tarım	5 016	24	5 240	25	5 683	25	6 143	26	6 097	25	6 712	23,6
Sanayi	4 440	21	4 079	19	4 496	20	4 704	20	4 751	19	4 951	19,4
İnşaat	1 242	5,9	1 306	6,1	1 431	6,3	1 676	7	1 709	7	1 786	7
Hizmetler	10 495	50	10 650	50	10 986	49	11 586	48	12 266	49	12 762	50

Kaynak : www.tuik.gov.tr; Anonim, 2014c.

Türkiye’de 6 Aralık 2012 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren “6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile birlikte büyükşehir belediyesi sınırları kırsal alanları da içine alacak şekilde il sınırları genişletilmiştir. Bu yasayla birlikte büyükşehir olan 30 ilde köyler ve beldeler mahalleye dönüştürülmüş ve kırsal nüfusun büyüklüğü tespitinde bazı zorluklar yaşanmıştır. Bu nedenlerden dolayı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) rakamlarına göre 2012 yılında % 22,7 olan Türkiye’nin kırsal nüfus oranı 2013 yılında % 8,9 olarak belirtilmektedir. Söz konusu yasa ile birlikte kırsal alan tanımında yaşanan belirsizlikler biraz daha artmıştır.

10. Kalkınma Planı’nda belirtilen analize göre; Kırsal nüfustaki azalma ve yaşlanma eğilimi devam etmektedir. 20 bin nüfus eşiğini esas alan kır-kent tanımına göre, 2007-2012 döneminde ülke nüfusu toplamda % 7,1 artarken, kırsal nüfus % 8,8 oranında azalarak yaklaşık 22,9 milyondan 20,9 milyon kişiye düşmüştür. Böylece kırsal nüfusun toplam içindeki payı % 32,5’den % 27,7’ye gerilemiştir. 2012 itibarıyla kırsal nüfusun % 57’si köylerde, % 24’ü beldelerde ve % 19’u ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Aynı dönemde, kırsal kesimde 65 yaş ve üzeri nüfusun payı % 9,6’dan % 11,3’e yükselmiş, 0-14 yaş grubunun payı ise % 27,8’den % 25,5’e gerilemiştir (Anonim, 2014c).

1.3. Kırsal Kalkınma Politikaları

1.3.1. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları

Kırsal kalkınma yaklaşımı, kırsal alanda ve şehirlerde yaşayanlar arasında eşitliği ve yapısal uyumu gözeten bir şekilde olmalıdır (Metin, 2012). Kır ile kent arasındaki ilişki neredeyse bütün dünya ülkelerini kırsal kalkınma gibi temel bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Bu bağlamda, kırsal kalkınmada başarıya ulaşabilmek için sürecin kamu kuruluşları tarafından yönlendirilmesi ve kamu kaynakları ile desteklenmesi zorunludur. Kamu kuruluşlarının bu süreçteki rolü; kırsal alanda yaşamsal faaliyetlerini devam ettirenlerin çalışma ve hayat şartlarının asgari standartlarda sağlanması başlıklarıdır (Gürlük, 2001). Ancak şu hususu da belirtmek gerekir ki dünyada yaşanan sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal alandaki gelişmeler paralelinde, ülkeler ulusal ve uluslararası politika tercihlerinde ve uygulamalarında değişiklikler yapmaktadırlar. “Yerelleşme, yerel toplulukları güçlendirme, kalkınma süreçlerine tüm paydaşların katılımı, sivil toplumun rolünün örgütlenme yoluyla güçlenmesi” arayışlarının artması ile birlikte kırsal kalkınma yaklaşımlarına bakış, sadece kamusal bir hizmet alanı olmaktan çıkmış ve tüm dünyada toplumların ve ekonomi kesimlerinin ortak meselesi olarak görülmeye başlamıştır. Dünyada olan bu gelişmeler elbette Türkiye’yi de yakından etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Türkiye’de artık kırsal kalkınma politikalarında, uygulamalarında merkezden yaklaşımı değil tabandan-tavana yaklaşımı ve yerinde katılımcı kalkınmayı benimseme durumuna gelinmiştir (Anonim, 2013c) .

Türkiye’de kırsal kalkınma çalışmaları bölgesel kalkınma çalışmalarından çok daha önce başlamıştır. Eğitim alanında kırsal kesimde yaşayan halk ile kentliler arasındaki uçurumu eşitlemek ve kır halkına pratik bilgiler verebilmek adına 1936 Köy Eğitmeni Projesinin uygulanmaya başlanmasıyla kırsal kalkınma faaliyetleri, 1940 yılında “Köy Enstitüleri Kanunu” ile yasal zemine oturtulmuştur. Ardından “Çiftçilerin Topraklandırma Yasası-(1945)” ve “Marshall Yardımı-(1948-1951)” ile kırsal kalkınma faaliyetleri devam etmiştir (Demir, 2012).

Türkiye’de kırsal kalkınmanın tarihsel gelişimi konusunda Gülçubuk (2010)’un tespitleri son derece yerindedir; *“Türkiye’de kırsal kalkınmaya yönelik yaklaşımlar Cumhuriyet’in kuruluşundan hemen sonra başlamıştır. Cumhuriyet’in kuruluşu ile başlayan modernleşme ve çağdaşlaşma hareketleri tarımda ve kırsal alanda kalkınma çabalarında etkisini göstermiştir. Bu yıllarda nüfusun önemli bir bölümü köylerde yaşamakta ve ekonomi ağırlıklı olarak tarıma dayanmaktaydı. Bundan dolayı ulusal kalkınmada tarıma ve kırsal alana özel bir önem verilmiştir. 1970’li yıllara kadar tarım sektörünün ekonomideki önemi ve kırsal alanın da toplum yaşamı içindeki önemi devam etmiştir. Kırsal alanda bilgi ve teknoloji düzeyinin yükselmesi ve tarımda makineleşmenin artması ile hızlı bir göç ve kentleşme süreci başlamıştır. Kır-kent arasındaki gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanan göç ve hızlı kentleşme süreci hem kırsal alanlarda hem de kentsel alanlarda sorunlar yaratmaya başlamıştır. Bundan dolayı da kırsal kalkınma alanındaki arayışlar da hızlanmıştır. Türkiye kırsal kalkınma konusunda çok fazla model deneyen ve uygulayan ülkelerden biridir. Bu modeller bazen siyasi yaklaşımlarla bazen de uluslararası kuruluşların etkisi ile uygulamaya konulmuştur. Fakat daha çok büyük ölçekli, sektörel yaklaşımı ön plana alan, tarımsal üretimi arttırmayı hedefleyen ve merkezden yönetilen bu çalışmalar istenilen sonuçlara ulaşmada etkili olamamıştır. Bundan dolayı da artık katılımcılığı, yerelliği, toplum dinamiklerini harekete geçirici, cinsiyet dengesini dikkate alan kırsal kalkınma programları arayışı ve uygulaması içine girilmiştir”*.

Son on yılda Türkiye’nin kırsal kalkınma politikasının genel çerçevesini belirleyen ve de Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006) (ÖUKP) perspektifinde hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi’nde (UKKS), ulusal kırsal kalkınma politikasının temel amacı; *“kentsel alanlarla uyumlu olarak kırsal nüfusun kendi yöresinde sürdürülebilir iş ve yaşam koşullarına erişiminin sağlanması”* olarak açıklanmaktadır. Bu çerçevede tarım politikalarını tamamlayıcı bir misyon yüklenen ulusal kırsal kalkınma politikası için dört temel eksen geliştirilmiştir. Bunlar; kırsal ekonominin geliştirilmesi ve iş imkânlarının artırılması, insan kaynaklarının, örgütlenme düzeyinin ve yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi, kırsal alan fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması, kırsal çevrenin korunması ve geliştirilmesidir.

Türkiye’de 2010 yılında; Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS), Orta Vadeli Program, IPA Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) , Türkiye’nin AB Müktesebatına Uyum Programı, GAP Eylem Planı, 2. Tarım Şurası Sonuç Raporu, AB müzakere sürecinin 11’inci ve 12’inci fasıl tarama raporları ile tarım ve kırsal kalkınma özel ihtisas komisyonlarının raporları çerçevesinde Devlet Planlama Teşkilatı (yeni adıyla Kalkınma Bakanlığı) ile ortak çalışılarak Kırsal Kalkınma Planı (KKP) 2010-2013 hazırlanmıştır. Bu plan ile Türkiye’de kırsal kesimindeki potansiyelini sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla değerlendirmek hedeflenmektedir. Kırsal kesimin mevcut koşulları, gelişme düzeyi ve potansiyelleri doğrultusunda tespit edilmiş olan 30 Tedbir ve 96 Faaliyeti kapsayan planın uygulanması ile kırsal nüfusun sosyal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesi mümkün olacağı öngörülmektedir. Planın en temel hedefleri iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki etkilerini minimum düzeye indirmek; gıda üretim standardını yükseltmek, iyi tarım uygulamalarını ve yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılmasını sağlamak, bu gelişmeler neticesinde de bölgesel kalkınmaya katkı sağlamak olarak tespit edilmiştir. Söz konusu planın koordinasyonu il düzeyinde valilikler, ilçe düzeyinde ise kaymakamlıklardır (Anonim, 2011).

Ulusal Kırsal Kalkınma Planı’nın en önemli işlevlerinden birisi AB üyelik sürecinde tarım ve kırsal kalkınma faslından kaynaklanan yükümlülüklerinin yerine getirilmesidir. Ayrıca bu planla Türkiye’de kırsal kalkınmada kavramsal olarak ortaya çıkan belirsizliklerin giderilmesi amacıyla; kırsal kalkınma alanındaki temel kavramların da plan dokümanı aracılığıyla açıklığa kavuşturulması ve de kamu kurumlarınca yürütülen faaliyetler arasında uyum sağlanarak kaynakların mükerrer işlerde kullanılmasının önüne geçilmesi hedefler arasındaydı. Planın en temel amacı kırsal kesimde yaşayanların sosyo-ekonomik koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak bölgesinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamaktır (Anonim, 2011).

UKKS'nin devamında GTHB'nin koordinasyonunda ve Kalkınma Bakanlığı'nın teknik desteğinde diğer ilgili kurumlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan Kırsal Kalkınma Planı (KKP), Yüksek Planlama Kurulu (YPK) kararıyla Ağustos 2010'da yürürlüğe girmiştir. Yukarıda sayılan eksenler altında, Türkiye için öncelik arz eden 96 adet faaliyet tespit edilmiştir. (Metin, 2012). UKKP 2010-2013'ün değerlendirme ve sonuç raporu 2014 yılının başında açıklanacağı belirtilmiş ancak çalışmanın yapıldığı bu döneme kadar herhangi bir rapor bakanlıkça yayınlanmamıştır.

Türkiye'de tamamlanmış ya da halen yürütülmekte olan kırsal kalkınma projeleri ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunan bölgesel projelerden bazılarını sıralamak gerekirse; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP) , Çorum - Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi, Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, Bingöl – Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Erzincan – Sivas Kırsal Kalkınma Projesi, Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi, Doğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi, Köykent Projesi, Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı, Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi, Anadolu Su Havzaları Rehabilitasyon Projesi ve Diyarbakır-Batman-Siirt Kırsal Kalkınma Projesi ve Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projeleri'dir.

Kalkınma Bakanlığı tarafından Mayıs 2013'de hazırlanan Kırsal Kalkınma: Yenilikçi Hizmet Yaklaşımı isimli Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporu'nda Türkiye için “Kırsal Kalkınmaya Yönelik Proje Önerileri” kısmında belirtilen öneriler arasında araştırma konusu ile yakından ilgili olan “ kırsal sanayi: tarım dışı işletmeler, istihdam ve yerel kaynakların yerinde değerlendirilmesi ve de bilişim, teknoloji: tarımsal bilgiye erişim tarımsal teknolojinin geliştirilmesi” gibi maddeler de özellikle belirtilmektedir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Planı'nda belirtildiği üzere kırsal ekonominin geliştirilmesi ve iş imkanlarının artırılmasında önem taşıyan diğer bir kesim de kırsalda kurulu bulunan tarım dışı küçük ve orta boy işletmelerdir (KOBİ) . Küçük

ölçekli imalat sanayini temsil eden bu işletmeler, kırsal kesimde tarım dışı istihdam olanaklarının artırılması açısından kilit öneme sahiptir. İlçe merkezlerinde kurulu küçük sanayi siteleri ve Organize Sanayi Bölgeleri'nde (OSB) yoğunlaşan bu işletmelerin arasına, Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı neticesinde, farklı iş kollarındaki imalathaneler de eklenmiştir. Taşa ve toprağa dayalı sanayiler, otomasyon, otomotiv bakım, makina teçhizat, lojistik ve depolama, mobilya ve ağaç işleri, mermer ve madencilik, plastik ve kauçuk, tekstil ve dokuma, konaklama ve eğlence gibi çeşitli alt sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler, diğer bağlantılı üretim alanlarını da beslemekte ve kırsal ekonomiye dinamizm katmaktadır. Başta tarımdan ayrılan kırsal işgücü için olmak üzere, kırsal nüfusun yöresinde iş ve istihdam olanaklarının çeşitlendirilmesi bakımından, kırsal kesimde kurulu bulunan veya kurulacak işletmelere yönelik desteklerin artırılması ve mali destek programlarının hayata geçirilmesi kırsal kalkınma açısından stratejik bulunmaktadır (Anonim, 2011).

İsveç'te bilim adamlarınca 2004 yılında yapılan bir çalışma ile Türkiye'nin kırsal kalkınmaya ne kadar önem vermesi gerektiği gözler önüne serilmektedir. Söz konusu çalışmada dünyadaki ülkeler toplamda dört gelir grubuna ayrılmıştır. Bu gruplar ; (1) daha çok az gelişmiş ülkeleri kapsayan (özellikle Afrika ülkeleri) gıda güvenliği olmayan ülkeler, (2) kırsal gelişmeye gereksinimi olan ülkeler (Romanya, Türkiye ve Tunus gibi) (3) önemli ölçüde tarım ürünleri ihraç eden ülkeler (Brezilya Arjantin gibi) , (4) Gelişmiş ve gözlemci ülkeler olarak (Polonya, Macaristan ve Hırvatistan gibi) belirlenmiştir (Kasteng ve ark., 2004).

Türkiye'nin tarım ve kalkınma başlığı altında diğer ülkelerle mukayesesinin yapıldığı bir diğer çalışmaya göre; Türkiye'nin büyümesi kalkınmakta olan ülkelerin ortalamalarından daha iyi olsa da Güney Avrupa ve Doğu Asya'da ekonomik anlamda mucize gösteren (Güney Kore gibi) ülkelerin oldukça gerisinde olduğu ifade edilmiştir. Bu geri kalmışlığın temel sebepleri arasında Türkiye'de kurumsal yapının, düşük beşeri sermayenin ve uygulamada başarısız olmuş makro ekonomik politikaların etkili olduğu belirtilmektedir (Altuğ ve ark., 2008).

1.3.2. Dünyada Kırsal Kalkınma Politikaları

1.3.2.1. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği'nin (AB) yaklaşık % 90'ı kırsal alan olup, nüfusun % 56'sı kırsal alanlarda yaşamaktadırlar. Kırsal alanların da yaklaşık % 77'sinde tarım ve ormancılık yapılmaktadır (Gülçubuk ve ark., 2010).

AB'nin kırsal kalkınmaya genel olarak bakışı tarım politikalarını tamamlayıcı bir niteliktedir. AB içerisinde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin modernizasyonu, tarım nüfusunun azaltılması ve tarımda çalışanların sosyo-ekonomik bilgilerinin ve mesleki yeterliliklerinin artırılması konuları ilk kez 1968 yılında hazırlanan ve "Mansholt Planı" adı verilen program ile yürürlüğe girmiştir. (Demirbük, 2013).

Kalkınma Bakanlığı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyon Raporunda (2013) belirtildiğine göre *"Avrupa Birliği'nin İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya, Almanya gibi gelişmiş ülkeleri, dünyada benzer iklim sorunlarına rağmen tarımsal verimlilikte dünya ortalamasının üzerinde istatistiklere sahiptir. Tarımda verimlilik artışı ile artan tarımsal gelirler, kırsal kalkınma ihtiyaçlarının bu tür gelişmiş ülkelerde, başka odak noktalarına doğru kaymasına neden olmaktadır. AB'nin daha fazla gelişmiş ülkelerinde kırsal yaşama dönüş vardır. Doğal peyzajın korunması ve yaşatılması için politikalar üretilmektedir. Örneğin İngiltere'de 1980-2010 yılları arasında kırsal nüfus % 4.44 oranında artış göstermiştir. İtalya'da aynı dönemdeki artış % 2.14; Almanya'da % 1.23; İspanya'da ise % 2.07'dir .O halde AB'nin geneli ve dünyanın diğer gelişmiş ekonomilerinde kırsal kalkınma anlayışı, doğa mirasını korumaya ve ekosistemlerle iç içe yaşamaya yönelik olduğu söylenebilir"*.

Avrupa Birliği'nde kırsal kalkınma eğilimleri genellenecek olursa bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Kırsal alanlarda büyük ölçekli tarım işletmeleri yanında aile işletmelerini üretici örgütleri kanalıyla ayakta tutabilmek,
- Genç çiftçilerin tarım sektöründe kalmasını sağlamak,
- Doğal mirasın korunması ve gelecek kuşaklara daha temiz bir çevre bırakabilmek,
- Rekabetin daha da arttığı küresel bir dünyada tüketici odaklı üretim sistemi için daha kaliteli ve çevre dostu metotlarla ürün yetiştirilmesine yönelik kırsal kesimin bilinç düzeyini artırmak (Anonim, 2013c).

Avrupa Birliği'nin kırsal kalkınma politikası, ortak tarım politikasının içinde ve yapısal fonlar aracılığı ile oluşturulan iki temel politika sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki "Roma Antlaşması", diğeri ise 1970'lerin ortalarında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile oluşturulan "Avrupa Birliği Bölgesel Politikası"dır. Bu iki temel politika, kırsal alanları belirli bir ekonomik düzeye getirecek stratejiler içermektedir (Yılmaz ve Tolunay, 2007). Bu stratejiler; ülkeler, bölgeler ve sektörler arasında nasıl daha fazla verimlilik, rekabet edebilirlik ve eşitlik oluşturulabileceği konularını barındıran *yapısal politikalar* ve toprağın en çok kullanıldığı ve bazı kırsal alanlarda hala en fazla istihdam payına sahip olan çiftçilik faaliyetlerinin desteklenmesi ile ilgilenen *tarım politikalarıdır*. Son zamanlarda ise, AB'ye yeni üye ülkelerin katılması ile birlikte tarım politikalarında daha geniş çapta ve daha derin sorunlar ortaya çıkmış; ayrıca, çevre ve yenilenebilir enerji kaynakları gibi yeni tartışma alanları kırsal kalkınma politikaları bağlamında daha fazla dikkate alınır hale gelmiştir (Oskam ve ark., 2010).

Avrupa Komisyonu, 21 Haziran 2005'de AB üyesi ülkeler için AB Ortak Tarım Politikası (OTP) çerçevesinde (EC No 1290/2005) Kırsal Kalkınma Yönetmeliği yayınlamıştır. Bu yönetmelik ile 2007-2013 yılları arasında uygulanan kırsal kalkınma politikasını güçlendirmeyi ve uygulamasını basitleştirmeyi hedeflemektedir. Bu yönetmelik kapsamında üye ülkelerin tarım politikaları ile kırsal

kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirmek amaçlanmaktadır. Yine bu yönetmelik ile birlikte kırsal kalkınma için tek bir finansman kaynağı –Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu (EAFRD)– oluşturulmuştur (Metin, 2012).

Kırsal kalkınma politikaları, Avrupa Birliği'nin (i) tarım ve ormancılık sektöründe rekabeti arttırmak (ii), çevre koruma bilinci oluşturmak ve kırsal alanları geliştirmek, (iii) kırsal alandaki ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmek ve bu alanlardaki yaşam kalitesinin artırılması konusunda en önemli stratejisidir (Pascucci ve ark., 2013).

Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonları; üye ülkelerin kırsal kalkınma programlarının eş finansmanının ana kaynağıdır. Ayrıca küçük ve orta boy tarıma dayalı sanayi işletmeleri için önemli bir hibe destek sistemidir. Tarıma dayalı sanayi işletmeleri bu fonlardan Türkiye'de de olduğu gibi proje bazlı faydalanmaktadırlar. Fon kapsamında özellikle kırsal kalkınma ile bağlantılı rekabetçiliği arttırıcı, yeni üretim ve hizmet yöntemlerine özendirici ve kalite standartlarını arttırıcı projeler daha fazla rağbet görmektedir (Vasile, 2012) .

Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonları üç önemli hedef belirlemiştir. Bunlar;

- Yeniden yapılanma, AR-GE, inovasyon aracılığıyla tarım ve ormancılık sektöründe rekabet edilebilirliği arttırmak,
- Arazi yönetimini destekleyerek, çevre ve özellikle kırsal alanların geliştirilmesi,
- Kırsal alanlarda yaşam kalitesinin artırılması ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesidir (Demirbük, 2013).

Yukarıda bahsedilen amaçlar Türkiye'de uygulanan ve araştırmanın temel konusu olan Kırsal Kalkınma Yatırım Destek Programı'nın (KKYDP) de ana amaçları arasında yer almaktadır.

2007-2013 için AB tarafından oluşturulan yeni kırsal kalkınma politikasındaki bazı yenilikler şöyle özetlenebilir; sektörden mekan politikalarına geçiş, arz değil talep açısından yaklaşım, kırdaki tarım dışı sektörlerle önem verilmesi, gelişmeyi bir yerin üstünlükleri, görülmeye değer tarihi ve kültürü etrafında oluşturmaya çalışmak, sübvansiyondan yatırıma doğru kayma olarak özetlenmektedir 2007-2013 yılları için oluşturulan bu yeni politika üç aks üzerine oturtulmaktadır. Birincisi kırsal alandaki (tarımsal işletmelerin) rekabet gücünün arttırılmasına yöneliktir. Türkiye’de de tarımda gözlemlenen yapısal sorunlar, düşük verimlilik, parçalanmış araziler, sermaye eksikliği konuları, hepsinin üzerine gitmek için düşünülmüş araçlar buradadır. Birinci aks kırsal politikanın tarımı üstlendiği alandır. Gıda zincirinin geliştirilmesi olarak da yorumlanabilir. İkinci aks toprak ve çevre yönetimi üzerinedir. İklim değişikliği ile mücadele, organik tarımın geliştirilmesi, tarıma daha az elverişli yerleşimlere destek ve ormancılık bu akstadır. Üçüncü aksta ise kırsal alanda refahın artırılmasına yönelik politikalara, özellikle gençlerin istihdamına yönelik programlara yer verilmektedir (Akder, 2010).

Tüm AB ülkelerinde 2007-2013 yılları arasında kırsal kalkınma faaliyetleri kapsamında toplam 91 840 proje arasında 30 076 proje yeni iş kurma ve geliştirme projesi olarak uygulanmıştır. Bu projelerle ilgili toplam yararlanıcı sayısı ise 123 907’dir. Yapılan toplam harcama tutarı ise yaklaşık olarak 1 milyar Euro’dur. (Anonim, 2014a).

Sadowski ve Czubak (2013)’ın 2007-2013 dönemi için AB Kırsal Kalkınma Programları çerçevesinde üye ülkelerin analizini yaptıkları çalışmalarında belirtilen rakamlara göre 1 hektar başına en fazla maddi desteği 1 832.7 Euro ile Slovenya, ardından 1 174.8 Euro ile Avusturya ve üçüncü olarak 1 037.1 Euro ile Portekiz almıştır.

2013 sonrası AB kırsal kalkınma politikaları Avrupa 2020 Stratejisi çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Bu programın bütçesi yaklaşık 390 milyon Euro olarak belirlenmiştir. Bu yeni programda; kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi,

yerel ürünlerin teşviki, yerel pazarların geliştirilmesi, yerel istihdamın artırılması gibi ekonomik başlıklar önem arz etmektedir (Anonim, 2013c).

1.3.2.2. Amerika Birleşik Devletleri

ABD Tarım Bakanlığı tarafından her eyalette, bulunduğu eyaletin yapısına göre farklı olarak yürütülen kırsal kalkınma programlarının temelde iki hedefi bulunmaktadır. Bunlar;

- Özel sektör kaynaklarının harekete geçirilmesi ve büyüme fırsatlarının yaratılması için bakanlığın finansal kaynaklarının kullanılması yoluyla kırsal alanlarda yaşayanların ekonomik imkanlarının genişletilmesi,
- Barınma ve müşterek yerel faaliyetleri içerecek ve kırsal alt yapıyı destekleyecek şekilde yaşam kalitesinin artırılmasıdır (Anonymous, 2007).

ABD’de bakanlıkla birlikte kırsal kalkınma ve tarımsal yayım hizmetleri konusunda sivil toplum örgütleri ve üniversitelere bağlı kırsal kalkınma ve de tarımsal yayım grupları ortaklaşa hareket edebilmektedirler (Gürlük, 2001).

ABD Tarım Bakanlığı’nın genel anlamda kırsal kalkınma programları; hibeler, doğrudan krediler, kredi garantileri ve doğrudan yardımları içermektedir. Bu kapsamda kırsal kesimde yaşayanlara, işletmelere, özel ve kamu sektöründeki kuruluşlara sağlıklı ve yeterli içme suyu temini, elektrik ve iletişim altyapılarının tesisi, barınma ve girişimcilik gibi çok farklı alanlarda finansal ve teknik destek sağlanmaktadır (Metin, 2012).

Buna göre mevcut kırsal kalkınma programları dört ana kategori altında gruplanmaktadır:

- **Ekonomik kalkınma:** Kırsal alanlarda yeni işlerin kurulmasını, yeni istihdam olanaklarının oluşturulmasını ve gelirlerin artırılması için yeni fırsatların ortaya çıkartılmasını amaçlamaktadır.
- **Alt yapı geliştirme:** Kırsal yoksulluğun ortaya çıkardığı eksiklikleri gidermeyi ve kırsal alanlardaki hizmet sunumunun kentsel alanlardakilerle eşitlenmesini amaçlamaktadır.

- **Özel ihtiyaçlar programları:** Yeterli geliri olmayan birey ve toplulukların barınma, kanalizasyon veya sağlık gibi temel hizmetlere erişimlerini sağlamak üzere tasarlanmıştır.
- **Doğal kaynakların geliştirilmesi:** Su kalitesi ve dinlenme/rekreasyon fırsatlarının geliştirilmesi gibi doğal çevre tarafından sağlanan hizmetlerin iyileştirilmesini amaçlamaktadır.

ABD Tarım Bakanlığı tarafından yürütülen kırsal kalkınma programlarının çok az bir kısmı doğrudan tarımla ilgili olup tarımsal politikanın bir parçası olarak nitelendirilebilir. Buna karşılık çoğu program ise, belirli koşulları sağlayan coğrafi alanlara yönelik olarak uygulanmaktadır. Programlardan faydalanan kişiler de genel olarak düşük gelirli kişiler olarak sınırlandırılmakta ve bu kişilere pozitif ayrımcılık yapılmaktadır. Mali kaynaklar, işletmeler, kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları veya bölgesel kuruluşlar gibi yerel veya bölgesel kuruluşlara doğrudan aktarılacak suretiyle kullanılmaktadır (Metin, 2012).

1.3.2.3. Hindistan

2 Ekim 1952 yılında Toplum Kalkınma Programı ile temeli atılan Hindistan'daki kırsal kalkınma faaliyetleri, 1982 yılında Gıda ve Tarım Bakanlığı'ndan ayrılan ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı adı ile faaliyet gösteren bir bakanlık tarafından yürütülmektedir. Bakanlık 2 birim halinde faaliyet göstermektedir. İlk birim Kırsal Kalkınma, ikinci birim ise Arazi Araştırmaları birimidir. Ayrıca daha önce bakanlığa bağlı birim olarak faaliyet gösteren Temiz İçme Suyu ve Sanitasyon birimi 13 Haziran 2011 tarihinde bakanlık bünyesinden ayrılarak ayrı bir bakanlık olarak kurulmuş ve faaliyetlerine bu kanalla devam etmektedir (www.rural.nic.in) .

Bakanlığın en önemli hedefi yoksulluğu azaltmak ve kırsal alanda ve özellikle fakir bölgelerde yaşayan halkın yaşam kalitesini yükseltmektir. Bu doğrultuda değişik programlar geliştiren bakanlık 5 önemli sorunu kendisine ana tema olarak seçmiş ve desteklerini bu alanda yoğunlaştırmıştır. Bunlar, sağlık, eğitim, temiz içme suyuna erişim, konaklama ve yol yapımıdır. Kırsalda kalkınma faaliyetleri

bölgelerdeki kırsal kalkınma ajansları tarafından yürütülmektedir. Kırsal kalkınma hedefleri doğrultusunda yürütülen programlar ve hedefleri şunlardır;

- Mahatma Gandhi Ulusal Kırsal İstihdam Garanti Programı – Kırsal alanlarda istihdamın arttırılması,
- Ulusal Kırsal Yaşamda Geçimi Sağlama Programı-Kırsal alanlarda serbest mesleklerin geliştirilmesi ve beceri geliştirilmesi faaliyetlerinin arttırılması,
- Indira Awaas Yojana Programı- Kırsal alanda sağlık barınma imkanlarının oluşturulması,
- Pradhan Manti Gram Sadak Yojana Programı- Kırsal alanlarda yaşayanlar için sosyal güvenlik konularının düzenlenmesi,
- Entegre Gelişim Programı- Kırsal Alanlarda üretimin arttırılması ve verimli alanların çoğaltılması (www.rural.nic.in).

Ulusal Kırsal Yaşamda Geçimi Sağlama Programı'nın (yerel dilde diğer adı "Aajeevika") kapsamında yer alan özellikle tarıma dayalı sanayi işletmeleri için uygulanan pazarlama, teknolojik yenilenme, kapasite artırımı ve yeni iş hayatına atılanlar için girişimcilik destekleri mevcuttur.

Türkiye'deki sisteme benzer kalkınma planları yapılan ülkede en sonuncusu yapılan 11.5 yıllık kalkınma planında bütçede aslan payı kırsal alanda istihdamın arttırılması ve tarım sektörünün kalkınmasına ayrılmıştır. Tarımda hedeflenen büyüme oranı % 10'dur (Anonymous, 2013).

Hindistan'ın nüfusu yaklaşık 1.2 milyardır. Politikacılar 2015 yılı sonunda 1993 yılına göre yoksulluğu % 50 azaltma hedefi ile yola çıkmışlardır. Hindistan'da halen kırsal alanlarda yaşayan insanların %80'i yoksulluk sınırının altında hayatlarını devam ettirmektedirler (Anonymous, 2013).

2006 yılında Dünya Bankası'nın "Tarım ve Kırsal Kalkınma" departmanı tarafından hazırlanan raporda gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle olan farkı kapatabilmeleri için alternatif tarım ürünleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda Dünya

Bankası uzmanlarının Hindistan için önerdiği ürünler ise vanilya ve ilaç endüstrisinde kullanılan bitkilerdir (Anonymous, 2006).

1.3.2.4. Japonya

Japonya’da kırsal kalkınma politikalarını uygulamaktan sorumlu kuruluş Tarım, Orman ve Balıkçılık Bakanlığı’dır. Bu durum Japonya kırsal kalkınma politikasının temel olarak tarımsal politika tedbirlerinden oluşmasına kaynaklık etmektedir. Tarım ve kırsal kalkınma politikalarının hukuki çerçevesini belirleyen 1961 tarihli Temel Tarım Kanunu esas itibarıyla tarım sektörü ile diğer sanayi sektörleri arasındaki gelir farkını azaltmak üzere tarımsal verimliliği artırmaya odaklanmıştır. 1999 yılında yürürlüğe giren yeni Gıda, Tarım ve Kırsal Alanlar Hakkında Temel Kanunu ise her ne kadar tarımın kırsal politikadaki temel rolünü muhafaza etmiş olsa da, politika çerçevesini gıda, tarım ve kırsal alanları içerecek şekilde genişletmiştir. Bunun ötesinde, Bakanlığın bünyesinde diğer bakanlıklarla kırsal kalkınma faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamak üzere bir kırsal kalkınma bürosu oluşturulmuş ve yerel yönetimlere daha fazla sorumluluk devredilmiştir. (Metin, 2012).

Gıda, Tarım ve Kırsal Alanlar Hakkında Temel Kanun’un 2 önemli amacı vardır. Bunlar istikrarlı gıda arzını sağlamak ve tarımın çok işlevli rolünü yerine getirmektir. Kanunda bahsi geçen iki hedefin yerine getirilmesi için tarımın ve kırsal alanların sürdürülebilir gelişiminin önemine vurgu yapılmış ve hükümetin her beş yılda bir gıda, tarım ve kırsal alanlarla ilgili bir Temel Plan (bu başlık altında Plan) hazırlaması şart koşulmuştur. Bu planlar 2000, 2005 ve 2010 yıllarında hazırlanmıştır.

Mart 2010 yılında hazırlanan son planda kırsal kalkınma hususunda, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ekonomik farkların ortadan kaldırılmasına yönelik politikalardan ziyade, bölgesel farklılıkları dikkate alan, yerel girişimleri teşvik eden ve kentsel yerleşimcileri ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğini destekleyen bir politika çerçevesine geçişin önemine işaret edilmektedir. Tarımsal faaliyetlerde ve kırsal alanlarda birincil, ikincil ve üçüncül sektörler arasında işbirliğinin artırılması amacıyla, söz konusu sektörlerin tarım ve su ürünleri gibi kaynaklara erişiminin

desteklenmesi öngörülmektedir. Planda ilgili kamu kuruluşlarının kırsal alanların yeniden canlandırılması hedefi doğrultusunda birlikte çalışmaları gerektiği hususu vurgulanmaktadır. Ayrıca, kırsal kaynakların ve çevrenin muhafaza edilmesi ve bölgelerin geleneksel işlevlerinin sürdürülmesi ve buradaki toplulukların varlıklarının devam ettirilmesi konularına da değinilmiştir (Anonymous, 2010).

Bu bağlamda Japonya kırsal kalkınma politikalarının beş temel güncel yönelimi aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Tarımsal faaliyetlerde ve kırsal alanlarda ikincil ve üçüncül sektörlerin işbirliğinin sağlanması,
- Kentler ve kırsal alanlar arasında etkileşimin sağlanması,
- Kentlerde ve kentsel mücavir alanlarda tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi,
- Kırsal alanların işlevlerinin sürdürülebilir kılınması ile yerel çevre ve doğal kaynakların muhafaza edilmesi,
- Kırsal alanların güçlendirilmesi için bir vizyon geliştirilmesi (Metin, 2012).

1.4. Tarıma Dayalı Sanayi İşletmeleri

Tarıma dayalı sanayi sektörü; tarımsal ürünleri ham madde olarak kullanan ve kullandığı bu hammaddeyi tüketicilerin kullanacakları nihai ürünlere dönüştürmek için bazı süreçlerden geçiren bir sanayi dalıdır. Özetle tarıma dayalı sanayi işletmeleri, bitkisel ve hayvansal ürünlerin tarladan sofradaki çatala kadar geçen sürecin içerisinde çok önemli bir rol oynar. Tarıma dayalı sanayi faaliyetleri tüm dünyada istihdam ve milli gelire katkı sağlayan en önemli faaliyetler arasındadır (Carlos ve ark., 2009).

Tarıma dayalı sanayi kolu tarım ürünlerinin farklı amaçlarla işlenme, muhafaza etme ve ambalajlama gibi değişik ihtiyaçlarından doğmuştur. Bu

özelliğinden dolayı giderek kendini geliştiren ve teknolojiye ve AR-GE faaliyetlerine yatırım yapan bir sektör olma özelliğine sahiptir. Günümüzde en temel ihtiyaç olan gıda ve giyimin, tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu ve böylece çeşitli üretim biçimlerinin gerçekleştiği açıktır. Hızla büyüyen nüfus, artan pazar ve gelişen teknoloji, tarıma dayalı sanayinin giderek büyümesini sağlarken; tarım alanlarının azalması ve doğal çevrenin kirlenmesi gibi sebeplerden dolayı stratejik hale gelmiş bulunmaktadır (Yiğit, 2012).

GTHB tarafından hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Planında tarıma dayalı sanayinin stratejik önemi aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir *“Tarım, yüzde 58’lik payla kırsal istihdamda en yüksek paya sahip sektör olmakla birlikte, tarım sektörü istihdamında çözümler yaşanmaktadır. Bu durum, kırsal kesimde tarım dışı istihdam olanaklarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Tarım sektörünün üretmiş olduğu ürünleri işleyerek yüksek katma değerli ürünler haline getiren tarımsal sanayi, tarım sektörünün iç dinamiklerini harekete geçirme özelliğine sahip lokomotif sektördür. Bu çerçevede; tarıma dayalı sanayi işletmeleri, tarımsal ürünlere olan talebin artmasına bağlı olarak üretimin gelişmesi ve çeşitlenmesinde, tarımsal ürünlerin arzında mevsimselliğin ortadan kaldırılmasında, kırsal kesimde tarım dışı istihdam imkanlarının artması ve kırdan kente göçün azaltılmasında bir araç olarak kullanılabilir. Böylece, kırsal nüfusun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması amaçlarına ulaşılabilir”* (Anonim, 2011).

Tarıma dayalı sanayi sektörlerinin her ülke için artan öneminden dolayı hükümetler bu alanda değişik politikalar geliştirmişler ve uygulamaya koymuşlardır. *“Tarıma dayalı sanayi politikasının temel amacı ise; tarım ve sanayinin uyumlu olmasını sağlayacak bir organizasyon ile üretimi artıran, kaliteyi yükselten, iç ve dış pazarları genişleten düzenlemeleri yapmaktır”* ifadesini kullanan Yiğit (2012) aynı zamanda çalışmada bu politikaların başarıyla sürdürülmesi halinde, çiftçilerin iktisadi olarak güçleneceğini, tüketicilerin kıtlık ve yüksek fiyatlardan korunmasının sağlanacağını, ticaretin gelişip ve yeni istihdam alanları oluşturacağı tezini savunmuştur. Ve yine bu sektörün gelişmesi ile birlikte paralel olarak eğitim, ulaşım,

nakliyat, depolama, sigorta gibi sektörlerinin de büyüyeceğini ve bu alanların istihdama olumlu katkı olacağını belirtmiştir. Ülkelerde tarıma dayalı sanayilerinin gelişimi ile birlikte kırsal kesimde yer alan işsiz kesime sadece tarımsal faaliyetlerde değil yukarıda belirtilen tarım dışı alanlarda da çalışma imkanı doğmuş böylece kırsal alanda istihdam edilen insan sayısı artmıştır.

Tarımın sanayi ile entegre olması ile üreticiler, tarıma dayalı sanayi ve ülke ekonomisi için önemli avantajlar sağlanmaktadır. Söz konusu avantajlardan bahsetmek gerekirse bunlar;

a) Üreticiler açısından,

- Bazı temel girdileri zamanında temin etme
- Ürünleri belirli bir fiyattan satabilme garantisi sağlanmaktadır.
- Üretimde riskin azaltılması,
- Maliyetlerin düşürülmesi,
- Pazarlık gücü kazanılması,
- Yeni teknolojilerin adaptasyonu,
- Sermaye temini olarak sıralanabilir

b) Tarıma dayalı sanayiler için;

- İstenilen kalite, miktar ve zamanda hammadde bulma imkanı sağlanması
- Üretimdeki dalgalanmaların azaltılması açısından önem arz etmektedir.

c) Ülke ekonomisi açısından ise;

- Katma değer artışı,
- Tarımdaki fazla nüfusun sanayiye çekilmesi ve
- Gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi avantajlardan söz edilebilir (Demirbaş ve Tosun, 2005).

Dünya Bankası'nın "Kalkınma için Tarım (Agriculture for Development) 2008" isimli raporunda kırsal alanda hızla artan yoksulluk, ülkeler ve bölgeler arasındaki tarımsal yapılardaki farklılaşmalar kırsal kalkınmanın temel sorunları olarak belirtilmektedir. Rapor tarımsal kalkınma yerine tarım ve kırsal kalkınma olgusunu öne çıkarırken araştırmanın temel argümanı olan ve küçük ölçekli

üreticilerin durumlarının da dikkate alınması gerektiğini belirterek ülkelerin bu doğrultuda politika geliştirmesi üzerinde de durulmuştur (Tahsin, 2014).

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO-Food and Agricultural Organization of United Nations) 2009 yılında düzenlediği “Dünya 2050 yılına kadar nasıl beslenecek” başlıklı forumu sonucunda oluşturulan özet kitapta belirtilenlere göre 2050 yılına kadar dünya nüfusunun doyurulabilmesi için tarımsal üretimin % 70 oranında artırılması gerekmektedir (Anonymous, 2009). Ayrıca gelişmekte olan ülke sınıflandırması içinde bulunan ülkelerde bu rakam % 100'lere çıkması beklenmektedir (Özertan, 2014). Bu doğrultuda tarımsal üretimin tek başına artırılması yeterli olmamakta bu ürünleri gerekli süreçlerden geçirerek nihai tüketiciye ulaştırmakla sorumlu olan etkili ve verimli çalışan bir tarıma dayalı sanayi sektörü de bulunmak zorundadır.

1.5. TRC2 Bölgesinde Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerine Sağlanan Destekler

1.5.1. Hazine Müsteşarlığı Teşvikleri

04 Nisan 2013 tarihinde yetkililerce açıklanan ve 01.01.2013 tarihinden itibaren geçerli sayılan ve yürürlüğe konulan yeni teşvik sistemi 4 ana bileşen ve 6 bölgeden oluşmaktadır. Dört ana bileşen; genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli yatırımların teşviki ve stratejik yatırımların teşvikidir.

Teşvik sistemi kapsamındaki destekler aşağıda belirtildiği gibidir;

- KDV İstisnası
- KDV İadesi
- Gümrük Vergisi Muafiyeti
- Vergi İndirimi
- Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği
- Yatırım Yeri Tahsis
- Faiz Desteği
- Gelir Vergisi Stopajı Desteği

- Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği Süresi (Anonim, 2012a).

Teşvik Sistemi'nde bölge sınıflandırmaları illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyine göre 6 farklı bölgeye ayrılmış ve teşvik unsurları az gelişmiş bölgelerde daha avantaj sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Çalışmanın ana kapsamını oluşturan Şanlıurfa-Diyarbakır illeri teşvikten en fazla faydalanabilecek olan 6. bölgede yer almaktadır.

Teşvik yasasına göre teşvik edilmeyecek yatırımlar ise aşağıda belirtildiği gibidir;

- Öğütülmüş tahıl ürünleri, nişasta ve nişastalı ürünler ve hazır hayvan yemleri imalatı (pirinç, bulgur, ev hayvanları için hazır yemler, balık yemi ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem üretimi hariç)
- Bisküvi,
- Yufka ve kadayıf,
- Makarna, irmik, şehriye, kuskus vb ürünler,
- Dışarıya yemek hizmeti sunan işletmeler (hazır yemek),
- Küp şeker,
- Bitkisel üretim (seracılık, kültür mantarı yetiştiriciliği ve entegre hayvancılık yatırımları içerisindeki yem bitkileri yetiştiriciliği hariç),
- Bölgesel yatırımlar kapsamında teşvik edilecek entegre hayvancılık yatırımları ve şartlı desteklenecek hayvancılık yatırımları dışındaki hayvancılık yatırımlarıdır (Anonim, 2012a).

Yukarıda belirtilen sektörlere ek olarak gıda ürünleri ve içecek imalatı yatırımlarından; "pirinç, bulgur, ev hayvanları için hazır yem, balık unu, balık yağı, balık yemi, ekmek, kek, gofret, rakı ve bira" yönelik komple yeni yatırımları, "kuru yemiş, turşu, linter pamuğu, çay ve fındık" üretimine yönelik komple yeni yatırımlar, "hazır çorba ve et suları ve müstahzarları (kullanıma hazır hale gelmiş) üretimleri ile tahıl ve baklagil tasnif ve ambalajlanması" yatırımları bölgesel ve sektörel desteklerden yararlanamazlar.

Teşviki belirli şartlara bağlı yatırımlar ise ;

- Süt inekçiliği yatırımlarında asgari 150 büyükbaş süt inekçiliği ve süt mamulleri üretimi başlangıç olmak kaydıyla, yem ünitesi ve/veya soğuk hava deposu ile entegre olması şartı aranır.
- Besicilik yatırımlarında asgari 150 büyükbaş/dönem besicilik ve kesimhane başlangıç olmak üzere, soğuk hava deposu ve/veya yem ünitesi ve/veya et mamulleri üretimi ile entegre olması şartı aranır (Uyarlar, 2014).

1.5.2. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Destekleri

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Türkiye’de kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için AB ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakların kullanılmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur. 4 Mayıs 2007 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında 5648 sayılı Kanun” 18.05.2007 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

İlgili kanunun 3. maddesinde TKDK, kamu tüzel kişiliği haiz, idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli, bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tabi ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın ilgili kuruluşu olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bu kanun ile tarım sektörünün gelişmişlik düzeyinin ve tarımsal nüfusun refah seviyesinin yükseltilmesi ve Türkiye’nin Avrupa Birliğine uyumunun sağlanması hedeflenmektedir. Bu kapsamda uygulanan program ve projelerin hedefleri şunlardır:

- Yerel potansiyel ve kaynaklara dayalı olarak kırsal ekonominin rekabet gücünün yükseltilmesi,
- Gelir ve istihdam imkanlarının artırılması ve çeşitlendirilmesi, insan kaynaklarının ve örgütlenme düzeyinin geliştirilmesi,
- Fiziki ve sosyal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması, etkinleştirilmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi,

- Kırsal çevrenin, doğal ve kültürel varlıkların korunarak geliştirilmesi suretiyle kırsal toplumun refahının artırılmasıdır.

TKDK, 25 Şubat 2008 tarihinde Avrupa Komisyon tarafından kabul edilen, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Fonları ile desteklenecek Tarım ve Kırsal Kalkınma Programını (IPARD) uygulamaktadır. Söz konusu programla; tarım sektöründe ve kırsal alanda faaliyet gösteren üreticilerin, özel sektörün ve potansiyel yatırımcıların tarım ve kırsal kalkınma alanında desteklenmesi amacı ile program uygulamaya konulacaktır. AB hibe fonları kırsal kesimde yaşayan halka, çiftçilere, üretici birliklerine ve tarım sektöründe faaliyet gösteren firmalara projeler karşılığında ve sözleşmelerine uygun olarak kullanılacaktır (Uyarlar, 2014).

Tüm Türkiye’de TKDK’nın uygulanan tedbirleri ve sektörleri aşağıda belirtildiği gibidir.

- Tarımsal işletmelerin topluluk standartlarına yükseltilmesi ve yeniden yapılandırılmasına dair yatırımlar,
- Tarım ve su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının geliştirilmesi ve topluluk standartlarına yükseltilmesine dair yatırımlar,
- Kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi.

Desteklenecek olan sektörler ;

- Et ve Et Ürünleri (kırmızı, beyaz)
- Meyve/sebze
- Süt ve Süt Ürünleri
- Su ürünleri (www.tkd.gov.tr)

1.5.3. Kalkınma Ajansı Destekleri

Kalkınma ajanslarının ilk uygulaması Amerika’da başlamıştır. RDA South Moravia isimli bir kurum, sivil toplum kuruluşu gibi faaliyet göstererek, proje hazırlama ve yönetme, destek, hibe ve teşvik fonları konusunda girişimcileri bilgilendirerek destekleme ve fizibilite çalışmaları gibi konularda danışmanlık hizmetleri vermektedir (Küçük, 2007).

İngiltere’de ise ilk kalkınma ajansı kurulma kararı 1997’de alınmıştır. Bu karar, bölgesel kalkınmaya daha fazla vurgu yapılmasından doğmuştur. Karar 1998’de Parlamento’dan geçmiş ve ajans (SWRDA- South West Regional Development Agency-Güneybatı Bölgesel Kalkınma Ajansı) 1999’da tam olarak çalışmalarına başlamıştır. Temel misyonu İngiltere’nin tüm bölgelerinde sürdürülebilir ekonomik kalkınma sağlamak olan SWRDA’nın üç stratejik amacı vardır .

- İş verimliliğini artırmak
- Ekonomik katılımı artırmak
- Bölgesel iletişim ile ortaklığı geliştirmek (Küçük, 2007).

İngiltere’de ayrıca Güney İngiltere’nin sürdürülebilir ekonomik kalkınmasını, ekonomisinin canlandırılmasını ve İngiliz ekonomisine uyumunu sağlamak için bir başka ajans (SEEDA- South East England Development Agency -Güneydoğu İngiltere Kalkınma Ajansı) kurulmuştur (Küçük, 2007).

Türkiye’de kalkınma ajansları, “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında 5449 sayılı Kanunun 25.01.2006 tarihinde kabul edilmesi ile faaliyetlerine başlamıştır. Kalkınma Ajanslarının amacı bu kanunun 1. maddesinde “kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkı sağlamak” olarak ifade edilmektedir (Anonim, 2006a).

Kalkınma ajanslarınca işletmelere verilen mali yardımlar, mali yönden desteklenecek proje veya faaliyetlerin gider bütçelerinin, belirlenecek oranlarda Ajans tarafından karşılanması amacını güden nakdi ödemelerden oluşur.

Ajans, yıllık çalışma programında ve başvuru rehberinde açıkça belirtilmek kaydıyla; özel işletmelerin, sivil toplum kuruluşlarının, kamu kurum ve kuruluşlarının, üniversitelerin, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarının, yerel yönetimlerin ve bunların birliklerinin, kooperatiflerin ve bunların birlikleri ile diğer

gerçek ve tüzel kişilerin aşağıda sayılan türlerdeki proje ve faaliyetlerine mali destek sağlayabilir:

- Bölge planı ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı proje ve faaliyetler,
- Bölge planı ve programlarına uygun olarak, bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunan proje ve faaliyetler,
- Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini ve ortaklığı geliştiren projeler,
- Bölgenin kaynak ve imkanlarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya, rekabet gücünü ve yenilik kapasitesini artırmaya ve ulusal ve uluslararası düzeyde etki ve etkinliği artırmaya yönelik her türlü strateji ve plan çalışması, araştırma, inceleme ve çalışmalar,
- Bölgenin iş ve yatırım imkanlarının tanıtımına ve geliştirilmesine yönelik proje ve faaliyetler,
- Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri doğrudan veya dolaylı olarak destekleyecek proje ve faaliyetler,
- Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmayı sağlayan ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine ve kaynak teminine katkı sağlayan proje ve faaliyetler,
- Bölgedeki kurum ve kuruluşların proje üretme ve uygulama kapasitesinin geliştirilmesine, hizmet sunumunda niteliklerinin artırılmasına, insan kaynakları ve kurumsal altyapılarının geliştirilmesine yönelik proje ve faaliyetlerdir (www.karacadag.gov.tr).

Ajansın sağlayabileceği mali destekler; doğrudan finansman desteği, faiz desteği ve faizsiz kredi desteği olmak üzere üçe ayrılır.

Ajansların, yerel yönetimler ve mahalli idare birlikleri, üniversiteler, meslek okulları, araştırma enstitüleri, diğer kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının yararlanabildiği teknik destek programları da mevcuttur. Bu kapsamda sağlanacak destekler; eğitim verme,

program ve proje hazırlanmasına katkı sağlama, geçici uzman personel görevlendirme, danışmanlık sağlama ve son olarak lobi faaliyetleri ve uluslararası ilişkiler kurma gibi kurumsal nitelikli ve kapasite geliştirici faaliyetlerdir (www.karacadag.gov.tr).

Türkiye’de şu anda Kalkınma Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren 26 adet kalkınma ajansı mevcuttur. Merkezi Diyarbakır’da bulunan Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa ve Diyarbakır bölgesine hizmet vermektedir. Ayrıca Ajansın Şanlıurfa’da bir yatırım destek ofisi bulunmakta ve alanında uzman yetkililer istihdam edilmektedir.

1.5.4. KOSGEB Destekleri

Ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek amacıyla, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Kuruluşun kısa adı KOSGEB'dir. KOSGEB, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile ilgili bir kamu kuruluşu olup, tüzel kişiliği haiz ve bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabidir. 3624 sayılı yasa ile 12.4.1990 tarihinde kurulmuş, 20.04.1990 tarih ve 20498 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

KOSGEB’in zaman zaman çağrısına çıktığı işletmelere yönelik destek türleri aşağıda belirtildiği gibidir.

- KOBİ Proje Destek Programı
- Tematik Proje Destek Programı
- İşbirliği Güç Birliği Destek Programı
- AR-GE, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı
- Genel Destek Programı
- Girişimcilik Destek Programı (www.kosgeb.gov.tr).

1.5.5. GAP Eylem Planı ve Doğu Anadolu Projesi Kapsamındaki Hibeler

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın 16 Mart 2013 tarih ve 28589 sayılı Resmi Gazete ile ilan edilen tebliğle birlikte hayvancılıkla uğraşan özellikle tarıma dayalı sanayi işletmeleri için aşağıda belirtilen hedefler amaçlanmaktadır;

- Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinde, süt sığırcılığının geliştirilmesi, modern işletmelerin kurulması, hayvansal üretimde verimliliğin ve kalitenin artırılması ile bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik olarak, üreticilerin yapacakları sütçü ve kombine ırklarla damızlık süt sığırcılığı işletmesi yatırımlarının desteklenmesi
- Doğu Anadolu Projesi kapsamındaki Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Erzincan, Elazığ, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van illeri ile Bayburt ve Gümüşhane illerinde, büyükbaş hayvancılık işletmelerinin kurulması, et ve süt üretiminde verimlilik ile kalitenin artırılması ve bölgesel kalkınmayı sağlamaya yönelik olarak üreticilerin, etçi ve kombine ırklarla kuracakları damızlık amaçlı sığır işletmesi yatırımlarının desteklenmesi (Anonim, 2013b).

Bu tebliğ kapsamında üreticiler, GAP ve DAP bölgeleri ile Bayburt ve Gümüşhane illerinde, bireysel veya bir arada yapacakları öz sermayeye dayalı, en az 50 baş en fazla 300 baş kapasiteye sahip projeli damızlık sığır işletme yatırımlarına, 2013-2015 yılları arasında aşağıda belirtilen konularda hibe desteğinden faydalanabileceklerdir.

- Projede yer alan **inşaat yatırımı** konusunda, yatırımın gerçekleşme tutarının % 30'u oranında hibe desteği uygulanır ve sadece yeni yapılacak kapalı, yarı açık ve açık sistemli ahırları kapsar.
- Projede yer alan **hayvan alımı yatırımı** konusunda, hayvan alım tutarının % 40'ı oranında hibe desteği uygulanır ve sadece alınacak damızlık gebe düve alımını kapsar.

- Projede yer alan **makine alımı yatırımı** konusunda, yatırım tutarının % 40'ı oranında hibe desteği uygulanır ve sadece sütçü ve kombine ırklarla kurulan işletmelerdeki süt sağım ünitesi ve/veya soğutma tankı alımını kapsar.

Çizelge 1.3. Süt sığırcılığı yatırım konuları ve destek oranları

Yatırım Konuları	Destek Oranı
İnşaat	
Yeni Yatırım	% 30
Hayvan Alımı	
Damızlık Gebe Düve Alımı	% 40
Makine Alımı	
Sağım Ünitesi ve/veya Soğutma Tankı	% 40

Kaynak: (Maral, 2013)

Yatırımda alt sınır 50 baş, üst sınır 300 baştır. İşletme kapasitesi 300 baştan büyük olan gerçek ve tüzel kişiler, 300 baş üst sınırına kadar olan kısım için hibe desteğinden yararlandırılır (Maral, 2013).

1.5.6. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP)

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP), kırsal alanda ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamak için gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlerine yönelik yapacakları yatırımlar ile basınçlı sulama sistemleri konularında yapılacak olan öz sermayeye dayalı projeli yatırımların teşvik edilmesi amacıyla hibe desteği verilmesini sağlayan kırsal kalkınma programıdır (Anonim, 2010).

KKYDP Ulusal Tarım Stratejisi çerçevesinde yürürlüğe konmuştur. Bu stratejinin amacı; kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması olarak belirlenmiştir.

Aynı belgede stratejik amaçlardan biri de üreticilerin gelir düzeyinin yükseltilmesi ve istikrarının sağlanması, üretim maliyetlerini azaltıcı ve teknolojik gelişimi hızlandırıcı tedbirlerin uygulamaya konulması yoluyla üreticilerin rekabet düzeylerinin yükseltilmesi" olarak belirtilmiştir (Demirbük, 2013).

Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP);

- a) 7/8/1991 tarihli ve 441 sayılı Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye,
- b) Yüksek Planlama Kurulunun 30.11.2004 tarihli ve 2004/92 nolu "Tarım Stratejisi 2006-2010 Belgesi" ne ait kararına ve
- c) Bakanlar Kurulu'nca alınan ve 15.02.2006 tarihli ve 26081 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu'nun 2006/10016 sayılı "Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Hakkında Karar"ına paralel olarak, olarak hazırlanan o dönem ki adıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın 04.06.2006 tarihli ve 26131 sayılı Tebliği (2006/17) ile yürürlüğe girmiştir.

Tebliğ'in ilk maddesinde programın amacı şu şekilde ifade edilmiştir. *"**MADDE 1 – (1) Bu Tebliğin amacı; doğal kaynakların korunmasını dikkate alarak, kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, altyapının iyileştirilmesi, tarımsal üretim ve tarımsal sanayi entegrasyonunun sağlanması, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının yaratılması, yürütülmekte olan kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliklerinin artırılması, temel kamu hizmetlerinin düzeyinin yükseltilmesi, hizmetlere erişimin artırılması ve kırsal toplumda belirli bir kapasitenin yaratılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.**"* (Anonim, 2006b).

KKYDP Programları genel olarak Ekonomik Yatırımlar, Makine-Ekipman Alımı ve Toplu Basınçlı Sulama Sistemleri ile ilgili yatırımları kapsamaktadır.

Proje'nin uygulamaya başlamasından 2013 yılı sonuna kadarki süreçte toplam tamamlanan proje sayısı ve dağıtılan hibe rakamları Çizelge 1.4.'de belirtildiği gibidir.

Çizelge 1.4. 2005-2013 yılları arasında tamamlanan KKYDP Projeleri

	Proje sayısı (Adet)	Hibe Miktarı (TL)
Ekonomik Yatırımlar	4 104	830 654 591
T. Basınçlı Sulama	629	98 718 909
Toplam	4 733	929 373 500

Kaynak: Anonim, 2014e.

KKYDP'nin birinci uygulama dönemine (2006–2010) ilişkin son etabı 2010 yılında tamamlanmış ve 2006/10016 sayılı kararın yürürlük süresi dolmuştur. İkinci uygulama dönemine (2011–2015) ilişkin 2011/1409 sayılı “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı” ile programın genel çerçevesi yeniden belirlenmiştir (Metin, 2012).

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Kapsamında;

Ekonomik Yatırımlar için, 2006-17, 2007-3, 2008-19, 2009-47, 2011-9, 2012-64, 2013-59 ve son olarak 2014-43 (9.etap) sayılı tebliğler resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Makine ve Ekipman Alımları için; 2007-4, 2008-20, 2009-34, 2010-5, 2011-10, 2012-36 ve en son 2013-27 sayılı tebliğler resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Çizelge 1.5. KKYDP ekonomik yatırımlarının yıllara göre hibe rakamları

TEBLİĞ NO	GERÇEK KİŞİ		TÜZEL KİŞİ		HİBE ORANI (%)
	AZAMİ PROJE TUTARI (TL)	AZAMİ HİBE TUTARI (TL)	AZAMİ PROJE TUTARI (TL)	AZAMİ HİBE TUTARI (TL)	
2006-17	50 000	25 000	350 000	175 000	50
2007-3	50 000	25 000	350 000	175 000	50
2008-19	100 000	50 000	500 000	250 000	50
2009-47	100 000	50 000	500 000	250 000	50
2011-9	150 000	75 000	600 000	300 000	50
2012-64	150 000	75 000	600 000	300 000	50
2013-59	300 000	150 000	800 000	400 000	50
2014-43	Gerçek-Tüzel kişi ayrımı yoktur ve rakamlar projenin uygulanacağı ile ve proje türüne göre değişkendir.				50

Kaynak: İlgili tebliğlerden yazar tarafından derlenmiştir.

Programın genel amacını kırsal alanda küçük ve orta büyüklükteki üreticilerin yatırım projelerine destek vermek suretiyle ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlanması şeklinde özetlemek mümkündür. Bununla beraber program ile doğal kaynaklar ve çevrenin korunması dikkate alınmak üzere;

- Kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi,
- Tarım-sanayi entegrasyonunun artırılması için küçük ve orta ölçekli işletmelerin özellikle kırsal alandaki yatırımlarının desteklenmesi,
- Tarımsal pazarlama altyapısının geliştirilmesi,
- Gıda güvenliğinin güçlendirilmesi,
- Kırsal alanda alternatif gelir kaynaklarının geliştirilmesi,
- Toplu basınçlı sulama sistemlerinin geliştirilerek, toprak ve su kaynaklarının korunmasına katkı sağlanması,
- Tarımsal üretim faaliyetlerinde kullanılan yeni nesil makine ve ekipman teknolojilerinin kullanımının sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda ve program kapsamında gerçek ve tüzel (şirketler, tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birlikleri) kişilerin üç farklı bileşen kapsamında yatırım projeleri desteklenmektedir. Bunlar;

- Tarıma dayalı ekonomik yatırımları,
- Makine ve ekipman alımlarına ilişkin harcamaları;
- Sulama kooperatifleri ile köylere hizmet götürme birliklerinin toplu basınçlı sulama yatırımlarıdır.

Desteklerden yararlanmak isteyen potansiyel faydalanıcıların destek başvurusu tarihinden önce, GTHB tarafından kurulmuş Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) veya diğer kayıt sistemlerine kayıtlı olmaları ön şartı aranmaktadır. Destekler üç farklı yatırım türünü kapsamaktadır. Bunlar; Yeni Tesis, Teknolojik Yenilenme ve Kapasite Artırımı ve de Kısmen Yapılmış (Tamamlama Projesi)'dir

26.10.2014 tarihli ve 29157 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Kapsamında Tarıma Dayalı Ekonomik Yatırımların Desteklenmesi Hakkındaki 2014/43 numaralı tebliği ile KKYDP'de 9.Etap süreci başlamıştır. Söz konusu bu etapta verilecek olan destek türleri, hibe rakamları ve desteklenecek iller Çizelge 1.6.'de belirtilmiştir.

Çizelge 1.6'de görüldüğü üzere 9. etapta önceki etaplarda detaylandırılmayan konu başlıkları ayrı bir yatırım konusu olarak belirtilmekte ve hibe rakamları arttırılmaktadır. Ayrıca bu etapta diğerlerinden farklı olarak gerçek ve tüzel kişilere verilecek olan hibelerin farklılıkları ortadan kaldırılmıştır. 9.etap çağrısında diğer etaplardan farklı olarak bazı yatırım konuları sadece IPARD uygulamalarının dışında kalan illerde uygulanacaktır.

Çizelge 1.6. KKYDP 9. Etap yatırım konuları, proje tutarları ve uygulama illeri

YATIRIM KONUSU	HİBEYE ESAS PROJE TUTARI (TL)	DESTEK VERİLECEK İLLER
<i>Bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanmasına yönelik yatırımlar</i>		
Yaş meyve sebze tasnif, paketlenme ve depolama*	3 000 000	39 İL**
Diğer bitkisel ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanmasına yönelik yatırımlar	1 000 000	81 İL
<i>Hayvansal ürün işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması</i>	3 000 000	39 İL**
<i>Su ürünleri işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması</i>	3 000 000	39 İL**
<i>Alternatif enerji kaynakları kullanan yeni sera</i>	1 000 000	81 İL
<i>Alternatif enerji kaynaklarından jeotermal ve biyogazdan ısı veya elektrik üreten tesisler ile güneş ve rüzgar enerjisinden elektrik üreten tesislerin</i>	1 000 000	81 İL
<i>Çelik silo</i>	1 000 000	81 İL
<i>Soğuk hava deposu</i>	1 000 000	81 İL
<i>Hayvansal orjinli gübre işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması</i>	1 000 000	81 İL
<i>Tarımsal üretime yönelik modern sabit yatırımlar</i>		
Büyükbaş	1 500 000	39 İL**
Küçükbaş	1 000 000	
Kanatlı	1 000 000	
Kültür balıkçılığı	1 000 000	
Kültür mantarcılığı	1 000 000	

Kaynak: Anonim, 2014b.

*Yaş meyve sebze tasnif, paketlenme ve depolama yatırımları: Yaş meyve sebzenin tasnifi (boy, renk vb.) paketlenmesi (yıkanmış, yıkanmamış, dondurulmuş, dondurulmamış) ve soğuk hava deposunda depolanması proseslerinin tamamını sağlayan yatırımı ifade eder. Örneğin, domatesin boyolanarak paketlenip soğuk hava deposunda saklanması sağlayan tesis bu yatırım adı altında ifade edilir. Ancak, domatesin suyunun çıkartılması, kurutulması, salça yapılması, doğranması gibi işlemlere tabi tutulması halinde bu kapsamda değerlendirilmez, BÜİ kapsamında değerlendirilir.

**39 İl IPARD uygulamalarının dışında kalan illerdir. Bu iller; Adana, Adıyaman, Antalya, Artvin, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Edirne, Eskişehir, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Muğla, Niğde, Rize, Sakarya, Siirt, Sinop, Tekirdağ, Tunceli, Zonguldak, Bayburt, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Osmaniye ve Düzce

Söz konusu tebliğde ayrıca hibe kapsamında desteklenmeyen gider kalemleri aşağıda belirtildiği gibidir;

- a) Her türlü borçlanma giderleri,
- b) Faizler,
- c) Başka bir kaynaktan finanse edilen harcama ve giderler,
- ç) Kira giderleri,
- d) Kur farkı giderleri,
- e) Arazi, arsa ve bina alım bedelleri,
- f) Bina yakıt, su, elektrik ve apartman aidat giderleri,
- g) Ayrı faturalandırılmış nakliye, montaj giderleri,
- ğ) Bankacılık giderleri,
- h) Denetim giderleri,
- ı) KDV de dahil iade alınan veya alınacak vergiler,
- i) İkinci el mal alım giderleri,
- j) Proje yönetim ve danışmanlık giderleri,
- k) Makine tamir ve parça alım giderleri. (Örneğin: Kurutma fırınının içerisinde bulunan yıpranmış/arızalı fırın paletlerinin tamiri ya da değiştirilmesi.)

KKYDP Projelerinde ilgili tebliğ yayınlandıktan sonra 45 gün içerisinde proje başvuruları Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerine yapılır. Söz konusu başvurular Bakanlıkça yayınlanan uygulama rehberi doğrultusunda hazırlanırlar.

Tarıma dayalı sanayiye geliştirmek demek ürünlerin tarladan sofraya geçiş sürecini planlayarak çok yönlü bir kalkınma faaliyetine destek olmak demektir. Ancak bu kalkınma tek taraflı yürütülebilecek bir süreç değildir. Bu mekanizmanın sağlıklı işleminde devletin rolü azımsanamayacak kadar fazladır. Devlet mekanizmalarının destek ve teşvikleri ile kırsal kalkınma çarkı dönebilecektir. Çalışmanın ana konusu olan Kırsal Kalkınma Yatırım Destek Programı bu mekanizmalardan sadece bir tanesidir. Ancak şu ana kadar programın geri dönüşümü üzerine pek fazla çalışma gerçekleştirilmemiştir. Şanlıurfa-Diyarbakır illerinde yapılan bu çalışma diğer iller ve diğer mekanizmaların etkisini inceleme adına örnek olabilecek bir çalışmadır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Konuyla ilgili benzer özellik taşıyan yerli ve yabancı araştırmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Filkins (1999) Amerika Birleşik Devletleri'nin Nebraska eyaletinde 1999 yılında, kırsal kalkınma düzeyinin belirlenmesi üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmanın amacı, o tarihe kadar yapılan çalışmaların verimliliğinin ölçülmesi ve kırsal alanlarda yaşayan insanların talep ve ihtiyaçlarının öğrenilmesidir. Çalışma neticesinde elde edilen bulgulara göre kırsal alanda yaşayan halkın devletten beklentileri önem sırasına göre şu şekilde özetlenmiştir

- Tarımsal üretimin artırılması,
- Küçük işletmelerin geliştirilmesi,
- Bölgede ticari firmaların kurulması,
- Mevcut endüstrilerin genişletilmesi,
- Turizm olanaklarının artırılması,
- Endüstri parklarının (Tekno-Park) geliştirilmesi,
- Telekomünikasyon ağının geliştirilmesi,
- Perakende alışveriş merkezlerinin geliştirilmesi.

Yukarıda belirtilen isteklerden anlaşılacağı üzere mevcut ekonomik yapının iyileştirilmesine yönelik talepler ağırlıklı olarak belirtilmektedir. Ekonomik yapının geliştirilmesi demek başta sanayiye yönelik yatırımların artırılması demektir. Buradan anlaşılacağı üzere tarıma dayalı sanayiye yatırım yapılması kişilerinin beklentilerinin başında gelmektedir.

Armağan (2004)'ın, Aydın ilinde tarıma dayalı sanayi sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ), genel özelliklerinin ve ihracat sürecinde karşılaştıkları başlıca sorunların neler olduğunun belirlenmesine yönelik çalışmasında konuyla ilgili teorik bilgilere ve daha önce yapılmış çalışmalara dayalı olarak ampirik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan alan araştırmasının

sonuçlarına göre tarıma dayalı sanayi işletmelerinin başlıca sorunlarının; ihracat ve gümrük sorunları, bürokrasi, ihracat finansmanında yaşanan zorluklar ve ülkedeki politik belirsizlik olduğu belirtilmiştir.

İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etüt Merkezi (AREM) tarafından 2006 yılında hazırlanan bir rapora göre; Tarım sektörü ile ilgili kuruluşlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve kayıtlardaki düzensizliğin sebep olduğu istatistiki bilgi eksikliği; üretimin yönlendirilmesi, pazarlama, fiyat oluşumları ve üreticiye hizmet götürülmesinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Ayrıca doğal kaynakların kullanımında, niteliklerinin bozulmasını önleyen ve ekonomik kullanımını sağlayan teknikleri önemseyen bakışın yerleştirilmesi gerekmektedir. Raporda ayrıca devlet tarafından sağlanan hibe, destek ve teşviklerin verimli kullanımının da önemli sorunlar arasında sayılabileceği belirtilmiştir.

Köprülü (2006)'nın Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) Gümüşhacıköy Kırsal Kalkınma Projesi'ni incelediği araştırmasının temel amacı; Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) Gümüşhacıköy Kırsal Kalkınma Projesi'nin hedef kitle olarak seçtiği üreticiler ve girişimciler üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliğinin saptanmasıdır. Araştırmada proje kapsamında olan 8 köy ile birlikte gerekli karşılaştırma yapılabilmesi için proje kapsamında bulunmayan 9 köy incelenmiştir. Buradan hareketle projenin üreticiler ve girişimciler üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliği ve proje kapsamında ve kapsam dışında bulunan köyler arasındaki etkileşim düzeyi araştırılmıştır. Araştırma sonuçları, üreticilerin %64.82'sinin proje faaliyetlerini sürdürme eğiliminde olduklarını ortaya çıkartmıştır. Bununla birlikte yaş, tarım dışı iş ve sosyal güvenlik durumu gibi faktörlerin proje faaliyetlerinin sürdürülebilirliği üzerinde pozitif yönde etkili olduğu; eğitim, enformasyon skorları, ekilen ve dikilen ürün sayısı ve arazi büyüklüğü değişkenlerinin ise ne pozitif ne de negatif yönde etkili olduğu belirlenmiştir.

Faulina ve arkadaşlarının (2006) İspanya'nın kuzeyinde yer alan Navarre eyaletinde gerçekleştirdikleri bir araştırmada teknolojinin kırsal ve bölgesel kalkınma politikalarında nasıl yer alması gerektiği incelenmiştir. Politika yapıcılar tarafından bölgede yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılması ile fark yaratılmaya çalışılacağı düşünülmüş ve uygulamaya konulmuştur. Devlet, başta vergi avantajları, bir takım teşvik ve yönlendirmelerle özel kesim yatırımlarını arttırmayı hedeflemiştir. Özellikle bölgede yenilenebilir enerji yatırımlarının arttırılması ana hedef olmuş ve gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çok sayıda uluslararası işletme bölgede yatırım yapmıştır. Yenilenebilir enerjinin önemli avantajlarından biri de istihdamın belirli merkezlerin dışında çevre bölgelere de yayılmasını kolaylaştırmasıdır. Ayrıca bölgesel yenilenebilir enerji yatırımları ile birlikte hızla sanayileşen ve gelişen Navarre bölgesinde, işsizlik oranları İspanya genelindeki işsizlik rakamlarının yarısı kadar olmuştur. Bununla birlikte enerji üretim miktarının % 25 arttığı ilgili araştırmacılar tarafından gözlemlenmiştir. Söz konusu bölgenin yüzölçümü İspanya'nın yüzölçümünün % 2'si kadardır.

Bayramoğlu (2007) Konya ili tarım sektörü ve tarıma dayalı sanayi sektörlerinin yapısal analizi konulu bir çalışmada, tarıma dayalı sanayiye hem sektörel hem de bir bütün olarak analiz etmiştir. Bu analizin yapılmasında input-output (girdi-çıktı) modelinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda en büyük sorunlardan birisinin hammadde yetersizliği ve işletme sermayesi yetersizliği gibi nedenlerden dolayı eksik kapasite ile üretim yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Uluslararası Kırsal Kalkınma Fonu'nun (The International Fund for Agricultural Development -IFAD) 2008 yılında tarıma dayalı sanayi işletmelerinin yoksulluğu azaltıcı rolü üzerine yapmış olduğu incelemede kırsal alanlardaki tarıma dayalı sanayi işletmelerinin ve tarımsal işletmelerin desteklenmesinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanların geliştirilmesinde çok büyük rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu desteklerin, kırsal alanda istihdamın arttırılması, kırsal alanda yaşayanların gelirlerinin artması ve göç sorunları içinde çok önemli bir faktör olduğu belirtilmiştir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO-Food and Agricultural Organization of United Nations) kırsal kalkınma sorunlarına çözüm üretmek amacıyla 2008 yılında yayımladığı rapor doğrultusunda kırsal kesimde yaşayan insanların hayatlarını iyileştirmek için tarıma dayalı sanayilerin geliştirilmesi ve desteklenmesi gerektiği raporda özellikle ifade edilmiştir.

Yavan (2012)'ın Türkiye'de illere verilen yatırım teşviklerinin incelediği çalışmasında, teşviklerin bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkisini istatistiksel olarak test etmektir. Bu amaçla 81 ili kapsayan veri seti kullanılarak kurulan ekonometrik model, regresyon analizi ile tahmin edilmiştir. Regresyon analizinden elde edilen ampirik bulgular, gelir düzeyi, sanayi yatırımlarının seviyesi, dış ticarete açıklık derecesi, politik güç, iktidar partisinin ideolojisi ve kalkınmada öncelikli yöre statüsüne sahiplik değişkenlerinin bir il/bölgeye giden teşviklerin miktarını belirleyen etkenler olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan, bir ildeki işsizlik düzeyi ile yabancı sermayeye açıklığın teşviklerin dağılımında etkili olmadığı görülmüştür. Ampirik kanıtlar, Türkiye'de illere verilen teşviklerin mekansal tahsisinin sadece ekonomik faktörler tarafından değil, aynı zamanda politik, küresel ve kurumsal faktörler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmadan elde edilen veriler neticesinde hem teşviklerin hem de nüfus, özel yatırım, patent ve kredi ile eğitim ve erişilebilirlik gibi kontrol değişkenlerinin bölgesel ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve olumlu bir etki oluşturduğu ortaya çıkmaktadır.

Taşçıoğlu (2011) tarafından hazırlanan doktora tezi çalışmasında Türkiye genelinde uygulanan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında Antalya, Burdur ve Isparta illerinin içinde bulunduğu Batı Akdeniz Bölgesi incelenmiştir. Çalışmada söz konusu programdan yararlanan üreticilerin tutum ve davranışları, programdan yararlanmalarında etkili olan faktörler, işletmelerin sosyo-ekonomik, demografik, davranışsal profilleri, işletmelerin faydalarını en üst düzeye çıkaran optimum politika araç ve bileşenleri, işletmelerin programa yönelik tutumları, beklentileri, olası sorunlarının araştırılmıştır. Araştırmanın faktör analizinde programdan yararlanan işletmelerin bu destekten yararlanmasında etkili olan 12 adet değişken 3 faktörde birleştirilmiş olup bu

faktörler “desteğin bölgeye uygunluğu ve destek hakkında bilgi sahibi olma”, “desteğin istihdam olanağı” ve “desteğin çevreye duyarlılığı” şeklindedir. Conjoint analizinde, bireylerin tarımsal destekleri tercih etmelerinde etkili olabilecek 5 temel faktör; destekleme şekli, destekleme miktarı (oranı), destekleme alanı, yatırım süresi ve vergi muafiyeti olarak belirlenmiştir. Bireylerin destekleme tercihinde en önemli faktörün "destekleme alanı" olduğu ortaya çıkmıştır. Destekleme alanının destekten yararlanma kararındaki etki derecesi %38.23, bunu "yatırım süresi" (%16.25), "destekleme şekli" (%15.57), "vergi muafiyeti" (%15.42) ve "destekleme miktarı" (%14.53) izlemektedir. Kümeleme analizinde ise program desteklerinden yararlanan işletmeler 2 kümede tanımlanmış ve 1. kümede yer alan bireyler toplam kitlenin %54'ünü ve 2. kümede yer alanlar toplam kitlenin %43'ünü tanımlayacak şekilde bulunmuştur.

Özberk (2013) tarafından etki değerlendirme raporuna göre 2008-2012 yılları arasında yürütülen IFAD Diyarbakır-Siirt-Batman Kırsal Kalkınma Projesi ile yürütülen çalışma neticesinde bölgeye 37 milyon dolar aktarılmıştır. Projenin öncelikli hedefi; kırsal alt yapının iyileştirilmesi, tarım ve tarım dışı alanda yeni işlerin kurulması ya da mevcut kârlı işlerin yaygınlaştırılması yoluyla gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, istihdamın artırılması, bireysel ve kurumsal alt yapının geliştirilmesi olarak tespit edilmiştir. Projenin bileşenlerinden iki tanesi “Kırsal Ekonomik Büyüme” ve “İstihdam için Kapasite Oluşturma” olduğundan bu doğrultuda tarıma dayalı sanayi işletmeleri de desteklenmiştir. Projede toplam 1670 proje uygulamaya konmuştur. Çalışma sonucunda 75 köy ziyareti, 90 proje yararlanıcısı ile yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda projelerin bölge için üretim kapasitesi ve işletme gelirlerinde artışa neden olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Demirbük (2013) tarafından 2013 yılında Sivas'ta yapılan bir çalışmada; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nca uygulanan KKYDP kapsamında 2006–2010 yılları arasında “*makine-ekipman alımlarının desteklenmesi*” alt programından faydalanan projelerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada, KKYDP'nin amaçları ile sonuçları karşılaştırılmış ve uygulama aşamasında il proje yürütme birimi ve yüklenicilerin yaşadıkları problemler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırma verileri, Sivas ilinde 2006–2010 yılları arasında programdan yararlanan 172 yatırımcı ile yapılan anketlerden sağlanmıştır. Anket çalışmaları sonucunda, uygulanan programın yatırımcıların rekabet gücünü olumlu etkilediği gözlenmiştir. Yatırımcıların gelirlerinin arttığı, iş yüklerinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca yatırımcıların %50'den fazlasının işletmelerini büyütmeyi düşündükleri tespit edilmiştir.

Pınar (2014) tarafından yapılan araştırmada TRC2 bölgesi illeri olan Şanlıurfa ve Diyarbakır'da Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından uygulanan 2010 Yılı Ekonomik Gelişme Mali Destek Programı'nın istihdam, yatırım, ihracat, ithalat, turizm ve diğer yönlerden bölge kalkınması bakımından doğurduğu etki ve sonuçları tespit ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamındaki firmaların % 70'i imalat sanayi ve % 20'si tarıma dayalı sanayi alanında faaliyette bulunurken, kalan % 10'u da turizm (otel) işletmeleridir. Firmaların % 60'ı Organize Sanayi Bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Yine firmaların % 90'ına yakını orta büyüklükteki işletme niteliğindedir. Araştırma sonuçlarına göre; Firmaların 1/3'ü destek sayesinde yatırım yapmıştır. % 60'ı ise destek sayesinde yatırım tarihini öne çekmiştir. İşletmelerin yaklaşık % 85'i kapasitelerini arttırmıştır. Buna karşılık net satışlarını arttıranların oranı % 65 civarındadır. Kapasite arttığı halde, net satışların aynı oranda artmaması genel ekonomik ortamla ilgilidir. İşletmelerin aktif büyüklüğü ele alınan dönemde (2009-2012) yaklaşık iki katına çıkmış ve net satışlar yaklaşık olarak % 50 civarında artmıştır. Net satışlardaki en hızlı artış 2011 yılında gerçekleşmiş, 2012 yılında artış devam etmekle beraber genel iktisadi konjonktürün de etkisiyle yavaşlamıştır. İşletmelerin % 80'i destek programı ile istihdamlarını arttırmıştır. İstihdam artışı sağlayamayan işletmelerin oranı sadece % 9'dur. Ele alınan işletmelerin ek istihdamı 462 kişi olup bu artış mevcut istihdamın % 34'üne tekabül etmektedir. İşletmelerin yaklaşık 1/4'ü daha önce hiç ihracat yapmadığı halde, mali destek sonrası ihracata başlamış, yarısı ise ihracat yaptıkları ülke sayısını arttırmıştır. Destek programı sonrasında işletmelerin % 75'inde kayıtlı çalışan sayısı artmıştır. İşletmelerin yaklaşık % 63'ü, proje uygulama sürecinde danışmanlık hizmeti/desteği almıştır. Kalkınmada öncelikli yörelerde danışmanlık hizmetlerinin ciddiye alınması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. Materyal

Araştırma, literatüre dayalı ikincil verilerle desteklenen ancak büyük ölçüde Diyarbakır ve Şanlıurfa'da 1 ve 7. etaplar arasında KKYDP'den yararlanan tarıma dayalı sanayi işletmeleri ile yüz yüze görüşmeye dayalı anket yoluyla elde edilen orijinal verilerle gerçekleştirilmiştir. KKDYP kapsamında tarıma dayalı işletme olarak kabul edilmeyen kooperatif projeleri, alt yapı ve sulama projeleri ve de sera projeleri çalışma sahasına dahil edilmemiştir. Bazı işletmeler birden fazla KKYDP projesinden faydalanmışlardır. Çalışma kapsamında yer alan toplam 215 KKYDP projesi, 197 farklı tarıma dayalı sanayi işletmesi tarafından uygulanmıştır. Bu durumda yararlanılan projeler tek proje olarak değerlendirilmiş, tek anket formu üzerinde etkiler yansıtılarak hibelerin işletmeye toplam etkisi ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırmada kullanılan ikincil veriler Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı yayınları, Kalkınma Bakanlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 10. Kalkınma Planı, Ulusal Kırsal Kalkınma Planı, TÜİK yayınları ve Karacadağ Kalkınma Ajansı yayınları temel dokümanlardan elde edilmiştir.

3.1.1. Araştırma Bölgesi Hakkında Bilgiler

Araştırma bölgesinin Şanlıurfa ve Diyarbakır olarak seçilmesinin en önemli nedenlerinden birisi bu iki şehrin bölgenin can damarı olan GAP Projesinin merkezinde yer almasıdır. 2006 yılında yapılan bir araştırma ile bölgenin genel özelliklerini yansıtan en önemli illerin Şanlıurfa ve Diyarbakır olduğunu tespit edilmiştir (Akder, 2006). Bu iki il, AB Bölgesel Sınıflandırması olan NUTS (nomenclature d'unités territoriales statistiques) kriterlerine göre TRC2 Bölgesi illerini oluşturmaktadırlar.

Şanlıurfa ve Diyarbakır'ın 2013 yılı için Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne (ADNKS) göre nüfusları 1 801 980 ve 1 607 437'dir. TÜİK verileri baz alınarak hazırlanan Türkiye'nin Stratejik Vizyonu isimli çalışmada Türkiye'nin 2023 yılı nüfus projeksiyonları rakamlarına göre Şanlıurfa ve Diyarbakır'ın 2023 yılı nüfusları sırasıyla 1 991 188 ve 1 733 314 olması beklenmektedir (www.tsv2023.org). Aynı yıl ülke nüfusu da yaklaşık 82 milyon olarak tahmin edilmektedir.

OECD'nin bölge sınıflandırmasına göre kırsal alanlar kırsal bölge, ara bölge ve kentsel bölge şeklinde ayırım mevcuttur. Türkiye için yapılan değerlendirmelere göre Şanlıurfa OECD Bölge türüne göre Ara Kent, Diyarbakır ise Kentsel Bölge olarak belirtilmiş ancak değerlendirme sonunda bu iki il için şehir merkezi nüfusu nedeniyle bir kademe yükselmiştir (Anonim, 2013c).

Şanlıurfa ve Diyarbakır, Bakanlar Kurulu kararı ile 01.01.2013 yılında yürürlüğe giren yeni teşvik paketinde yatırımlara yönelik desteklerin en fazla olduğu 6.Bölge'de yer almaktadırlar. Yeni teşvik sistemi döneminde 6. bölgedeki illerin aldıkları paylar incelendiğinde, en fazla yatırım teşvik belgesi sayısına sahip olan Şanlıurfa ili 237 belge ve % 22'lik pay ile ilk sıradadır. Diyarbakır ili ise 179 belge ve % 16'lık pay ile bölgede ikinci sırada yer almaktadır (Anonim, 2014d). Bu değerler de bu iki ilin bölgenin lokomotif illeri olduğunun açık bir göstergesidir.

2003 yılı "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasına" göre, Diyarbakır 63, Şanlıurfa ise 68. sıradadır. Aynı araştırma 2011 yılında yeniden hazırlanmış ve iller; demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi olmak üzere 8 alt kategoride incelenmiştir. Bu çalışmada Diyarbakır 67, Şanlıurfa ise 73. sıraya gerilemiştir. Bu kapsamda Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Gruplarında tüm iller 5 gruba ayrılmış; Diyarbakır dördüncü derece gelişmiş iller grubunda, Şanlıurfa ili beşinci derece gelişmiş iller grubunda yer almıştır (Anonim, 2013a).

İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Kalkınma Ajansı işbirliği ile hazırlanan 2012 yılı Küresel Rekabet Endeksi çalışmalarında Diyarbakır ili 40. sırada Şanlıurfa ili de 56. sırada yer almıştır. Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinin demografik yapı ve eğitim başlıklarında ülkenin son sıralarında yer alması ve ekonomik etkinlikte yeterli performansı gösterememeleri yaşam kalitesini ve rekabetçilik düzeyini olumsuz etkilemektedir (Anonim, 2013a).

2008-2012 yıllarını kapsayan GAP Eylem Planı'nda bölge içinde kalkınmayı tetikleyici merkezler olarak Diyarbakır ve Şanlıurfa kentleri cazibe merkezleri olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşıma paralel olarak Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinde, Diyarbakır ve Şanlıurfa bölgesel büyüme merkezleri olarak belirlenmiştir. Şanlıurfa ve Diyarbakır'daki üretici işletme ve istihdam sayıları aşağıda belirtildiği gibidir. Çizelge 3.1.'de görüldüğü üzere Şanlıurfa'da üretici işletme sayısı daha fazla ancak buna rağmen istihdam edilen kişi sayısında Diyarbakır'ın gerisindedir.

Çizelge 3.1. TRC2-Türkiye karşılaştırmalı işletme ve istihdam sayıları

	Şanlıurfa	Diyarbakır	Türkiye
Üretici İşletme Sayısı	526	411	58 522
Toplam Çalışan Sayısı	12 553	12 945	2 532 879

Kaynak: (Delil, 2014).

Şanlıurfa ihracatında ağırlıklı sektör sanayi sektörüdür. Şanlıurfa ihracatında: elektrik motoru, jeneratör, transformatörler ürün grubu % 24'lük bir pay ile ilk sıradadır; demir-çelik ana sanayi %14 ile 2.sırada; tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler % 11 ile 3. sıradadır. Şanlıurfa ithalatında, tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler ürün grubu % 13 pay ile ilk sıradadır. Kimyasal gübre ve azotlu bileşikler % 8 ile 2. sırada, oyun ve oyuncak % 6 ile 3. sıradadır. Şanlıurfa'nın 2013 yılı ihracat değeri 154 108 000 TL'dir, ithalatı ise 318 874 000 TL'dir (Anonim, 2013a).

Diyarbakır ihracatında ağırlıklı sektör madenciliktir. Diyarbakır ihracatında: kum, kil ve taş ocakçılığı ürün grubu % 27 pay ile ilk sıradadır; öğütülmüş tahıl ürünleri %24 ile 2. sırada; taş % 11 ile 3. sıradadır. Diyarbakır ithalatında, rafine edilmiş petrol ürünleri grubu % 45 pay ile ilk sıradadır. Tahıl ve başka yerde sınıflandırılmamış bitkisel ürünler % 5 ile 2. sırada; elektrik motoru, jeneratör, transformatörler % 5 ile 3. sıradadır. Diyarbakır'ın ihracat değeri 236 957 000 TL, ithalat değeri ise 66 368 000TL'dir (Anonim, 2013a).

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nden, Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) vasıtasıyla elde edilen veriler neticesinde 2013 yılı sonuna kadar Şanlıurfa'da tamamlanan 215 KKYDP projesine (araştırma çerçevesinde yer almayan 8.Etap projeleri, kooperatiflere verilen projeler, seracılık, sulama ve hayvancılık projeleri dahil) toplam 49 844 108 TL, Diyarbakır'da tamamlanan 269 projeye ise toplam 30 129 697 TL kaynak aktarımı gerçekleştirilmiştir.

3.2. Yöntem

Anket uygulaması yapılan işletme bilgileri Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerinden resmi yazı süreci ile talep edilmiştir. Gelen işletme isimlerinin iletişim bilgileri ve yetkili isimleri illerin ticaret ve sanayi odalarınca elde edilmiş ve faal olarak faaliyetlerini sürdüren işletmelerin yetkilileri ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler çalışmanın birincil verilerini oluşturmuştur.

Anket soruları hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; Ek 1'de belirtilen anket soruları işletme yöneticisinin demografik özelliklerini ölçen sorular ile başlamış ve ardından işletmenin KKYDP ile nasıl tanıştığı ve kimlerden duyduğu hakkında sorular yöneltilmiştir. Ardından proje öncesi ve sonrası olacak şekilde işletmelere yıllık gelir değişimleri ve projenin istihdama katkısı sorulmuştur. Ardından projeden duyulan memnuniyet ölçülmeye çalışılmış, proje uygulanırken karşılaşılan sorunlar açık uçlu sorular yöneltilerek tespit edilmeye gayret edilmiştir. Anketin son kısmında

ise konuyu toparlayıcı 5’li likert ölçeğine uygun sorular yöneltilerek anket tamamlanmıştır. Ankette yöneltilen sorularda Taşçoğlu (2011)’nın daha önce Batı Akdeniz illerinde gerçekleştirdiği anket sorularından kısmen faydalanılmıştır.

Bir bilimsel çalışmada araştırma sorularının araştırmanın amacına hizmet eder güvenilirliğe sahip olması büyük önem taşımaktadır. Anketin güvenilirliği için, bir başka ifadeyle araştırmanın amacına ulaşabilmesi için, ankette kullanılan tüm soruların temel araştırma sorusunun cevabını sağlayabilecek nitelikte olması gerekir. Bu ise sorular arasında yüksek düzeyde korelasyon bulunmasıyla mümkündür. Cronbach Alfa Katsayısı bu amaca hizmet eden bir istatistik tekniğidir (Kalaycı, 2010). Cronbach Alfa Katsayısı 0 ile 1 arasında yer alır. Test sonucunda bulunan katsayı anketin güvenilirlik düzeyini gösterir. Cronbach Alfa Katsayısının değerlendirilmesinde uyulan değerlendirme kıstasları genelde şu şekildedir:

- Alfa katsayısı 0,40’ tan küçük: Ölçek güvenilir değil,
- Alfa katsayısı 0,41–0,60 arası: Ölçek düşük düzeyde güvenilir,
- Alfa katsayısı 0,61–0,80 arası: Ölçek oldukça güvenilir,
- Alfa katsayısı 0,81–1,00 arası: Ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Ankete gidilen işletmeler; hibeden yararlanan kişilerin sahipliğinde faaliyetlerini devam ettiriyorlarsa “İşletme Faal”, işletme faaliyet yapmıyorsa “İşletme Kapalı”, yararlanan işletmenin faaliyetlerine devam ettiği ancak hibe ile alınan ekipman-makinenin atıl kaldığını ve kullanılmadığını işletme söz konusu ise “İşletme Faal Proje Atıl”, işletme hibeden yararlanan sahibi dışında farklı kimselerce kiralanmış ise “İşletme Kiraya Verilmiş”, işletmenin yasal hakları hibe yararlanıcısı dışındaki kişilere devredilmiş ise “İşletme Devredilmiş”, işletmeye gidilmiş ancak işletme bilgi vermeyi reddetmiş ise “İşletme Anketi Reddetti” olarak etiketlenmiştir. Yukarıda belirtilen sınıflandırma da sadece İşletme Faal ibaresi altındaki işletme yetkilileri ile görüşülebilmiş ve veriler temin edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında projeyi alan işletmeciler tarafından faal olarak devam eden

projeler başarılı projeler olarak kabul edilmektedir. Ve başarı yüzdesi bu doğrultuda hesaplanmıştır.

3.2.1. Araştırma Hipotezleri

Araştırma hipotezleri test edilirken H_0 (başlangıç hipotezi) ve H_1 (alternatif hipotez) hipotezleri oluşturulur. Test edilen hipotezlerin hangisinin kabul ya da reddedildiğini görmek için test istatistiği bölümünde yer alan “p” değerine bakıldığında; değer şayet 0.05’den düşük ise ($p \leq 0.05$) H_0 hipotezi reddedilir ve H_1 hipotezi kabul edilir. Ters durumda yani değer 0.05’e eşit ve büyük olduğu durumlarda H_0 kabul edilir ve H_1 hipotezi reddedilir (Kalaycı, 2010). Araştırmanın analiz bulguları % 5 hata payı kabul edilerek yorumlanmıştır.

Araştırma kapsamında geliştirilen alternatif hipotezler (H_1 ’ler) şu şekildedir:

Hipotez 1 Proje öncesi istihdam ile proje sonrası istihdam arasında anlamlı bir değişim vardır.

Hipotez 2 İşletmelerin gelirleri ile ;

Hipotez 2a Bulundukları iller arasında ilişki olup olmadığı

Hipotez 2b Proje yılı ile arasında ilişki olup olmadığı

Hipotez 3 “Proje sonrasında arzu ettiğim hedeflere ulaşıldı.” ifadesine katılım

Hipotez 3a İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3b Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3c İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3d İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3e İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4 “Proje sonunda kurumsal kapasitem arttı.” ifadesine katılım

Hipotez 4a İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4b Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4c İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4d İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4e İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5 “Proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama fiyatlarımızda artış oldu.” ifadesine katılım

Hipotez 5a İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5b Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5c İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5d İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5e İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6 “Proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama faaliyetlerinde artış oldu.” ifadesine katılım

Hipotez 6a İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6b Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6c İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6d İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6e İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7 “Proje günlük kazancımı arttırdı.” ifadesine katılım

Hipotez 7a İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7b Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7c İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7d İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7e İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8 “Proje firmamızın rekabet gücünü arttırdı.” ifadesine katılım

Hipotez 8a İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8b Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8c İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8d İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8e İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 9 “Proje ile işlerim karlı bir yatırıma dönüştü.” ifadesine katılım

Hipotez 9a Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 9b Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 9c Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 10 “Proje makina-ekipman kullanım bilgim arttırdı.” ifadesine katılım

Hipotez 10a Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 10b Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 10c Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 11 “KKYDP Projelerinin işletmelere fayda sağladığına inanıyorum.” ifadesine katılım

Hipotez 11a Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 11b Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 11c Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 12 “KKYDP Projeleri ile ilgili mevzuatları, değişiklikleri, yayınları, haberleri vb. takip ederim.” ifadesine katılım

Hipotez 12a Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 12b Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 12c Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 13 “KKYDP Projelerinin uygulanması sırasında kurumlar üzerlerine düşeni yerine getirdiler.” ifadesine katılım

Hipotez 13a Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 13b Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 13c Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

3.2.2.Araştırmada Kullanılan Analiz Yöntemleri

Araştırma verilerinin analizinde ilk olarak likert tutum ölçeğine dayanarak hazırlanan anket soruları için verilerin cevaplara ilişkin frekans dağılım tabloları kullanılmıştır. Araştırma hipotezlerini test etmeden önce verilerin istatistiksel açıdan normal dağılıp dağılmadığına bakılması gerekir. Veriler normal dağılıyorsa parametrik testler, normal dağılmıyorsa parametrik olmayan testler uygulanır. Verilerin normal dağılımını ölçen en önemli testler Kolmogorov – Smirnov (Lillefors) ve Shapiro - Wilk testidir. Veri sayısının 50'nin altında olduğu durumda Shapiro-Wilk test sonuçlarına, 50'nin üstünde olduğu durumlarda Kolmogorov-Smirnov (Lillefors) test sonuçlarına bakılır (Kalaycı, 2010). Araştırmada kullanılan veriler söz konusu testlere tabii tutulduğunda verilerin normal dağılmadığı sonucuna ulaşırsa bu durumda 2 seçenek mevcuttur. Birinci seçenekte uygun transformasyon teknikleri ile veriler normal dağılıma yaklaştırılmaya çalışılır ve parametrik testler uygulanır. İkinci seçenekte ise normal dağılım gösterilmeyen verilerde uygulanan parametrik olmayan testler uygulanır (Ceyhan, 2014; Gamgam ve Altunkaynak, 2013; Kalaycı, 2010; Güriş ve Astar, 2014).

Araştırmada likert ölçeği ile elde edilen veriler sıra düzeyinde (ordinal level) verilerdir ve bu tip veriler büyük olasılıkla normal dağılım göstermezler. Bu tip verilerin analizinde parametrik olmayan yöntemler (medyana dayanan yöntemler) kullanılır. Transformasyon (dönüşüm) ise sadece süreklilik gösteren aralık (interval level) ile oran (ratio level) düzeyindeki normal dağılmayan verilerde, normalleştirme için yapılmaktadır (Ceyhan, 2014; Gamgam ve Altunkaynak, 2013; Kalaycı, 2010; Güriş ve Astar, 2014). Bu doğrultuda çalışmada hipotezleri test etmek için parametrik olmayan (non-parametrik) testler kullanılacaktır. Bu testler; sırasıyla Wilcoxon Signed Rank Testi (Hipotez 1), Ki-Kare Bağımsızlık Testi (Hipotez 2), Mann-Whitney U Testi (Hipotez 3-8) ve Kruskal-Wallis (Hipotez 3-13) testleridir.

Araştırmada kullanılan analiz yöntemleri hakkında detaylı bilgiler aşağıda belirtildiği gibidir

3.2.2.1. Likert Tutum Ölçeği

Likert tutum ölçeği 1930'ların başında ABD'de psikolog Rensis Likert tarafından geliştirilen bir tutum ölçeği olduğu için bu adı almıştır. En yaygın kullanımı beşli olmakla beraber ikili, beşli, yedili ve dokuzlu kullanımları da mevcuttur. Likert ölçeğinde ana yaklaşım kişilerin araştırılan konuyla ilgili yargıların verilmesi ve bu yargılar üzerinde yoğunlaşmanın bulunması amaçlanmaktadır. Kesinlikle katılıyorumdan, kesinlikle katılmıyorum kadar uzanan bir yöntemdir. Bu ölçekte iki durum söz konusudur; istenilen ve istenilmeyen durum. Olumlu ve olumsuz durumlar eşit sayıda madde ile aktarılır. Soru cümleleri ihtimalli sonuç çıkaracak şekilde hazırlanmamalı, şüphe oluşturmamalı ve kesin sonuçlu olmalıdır. Değerlendirmede beşli sistemde 1'den 5'e kadar puanlar kullanılır. Bireylerin ölçekten aldıkları puanlar, ölçülen özelliğe karşı tutumlarını gösterir (Likert, 1932; Aydoğdu, 2012). Ayrıca verilen cevaplar frekans dağılımı şeklinde çizelge veya tablolarda da özetlenerek bireylerin toplam eğilimleri görülebilir.

3.2.2.2. Wilcoxon Signed Rank Testi

Wilcoxon Signed Rank Testi tekrarlanan değerler için kullanılmaktadır. Araştırmaya konu örneklem iki durumda veya iki farklı koşulda ölçülüyorsa Wilcoxon Signed Rank Testi kullanılabilir. Bu test tekrarlanan ölçekli t-testinin non-parametrik alternatifidir. Fakat ortalamaların karşılaştırılması yerine, Wilcoxon Testi, değerleri sıralamak ve karşılaştırmak için iki farklı zaman dilimine dönüştürür ve bu iki zaman dilimi arasında değerlerde bir değişme olup olmadığını test eder (Kalaycı, 2010).

3.2.2.3. Ki-Kare Bağımsızlık Testi

Ki-Kare bağımsızlık testi iki ya da daha fazla değişken grubu arasında ilişki bulunup bulunmadığını incelemek için kullanılır. Özetle değişkenler arasında bağımsızlık olup olmadığına bakar (Kalaycı, 2010).

3.2.2.4. Mann-Whitney U Testi

Bu teknik aralıksız ölçülen iki bağımsız grup arasındaki farklılıkların testi için kullanılır. Bu test bağımsız örnekler için kullanılan t-testlerinin parametrik olmayan alternatifleridir. İki grubun ortalamalarının karşılaştırılması yerine Mann Whitney U Testi grupların medyanlarını karşılaştırır. Sürekli değişkenlerin, iki grup içerisinde, değerlerini sıralı hale dönüştürür. Böylece, iki grup arasındaki sıralamanın farklı olup olmadığı değerlendirilir. Değerler sıralı hale dönüştürüldüğü için, değerlerin asıl dağılımları önemli değildir (Kalaycı, 2010).

3.2.2.5. Kruskal-Wallis Testi

Kruskal-Wallis Testi bağımsız değişkenlerin alt gruplarının üç veya daha fazla olması durumunda kullanılan non-parametrik bir testtir. Bu test verilerin normal dağılım göstermesi durumunda kullanılan ANOVA Testi'nin non-parametrik alternatifidir. Değerler sıralı hale dönüştürülür ve her grup için sıralı ortalamalar karşılaştırılır. Bu bir gruplar analizidir bundan dolayı farklı insanlar farklı grupların her birinde bulunmalıdır (Kalaycı, 2010).

4. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

4.1. Alan Araştırması Bulguları

4.1.1. Diyarbakır-Şanlıurfa'da KKYDP Projelerinin Genel Görünümü

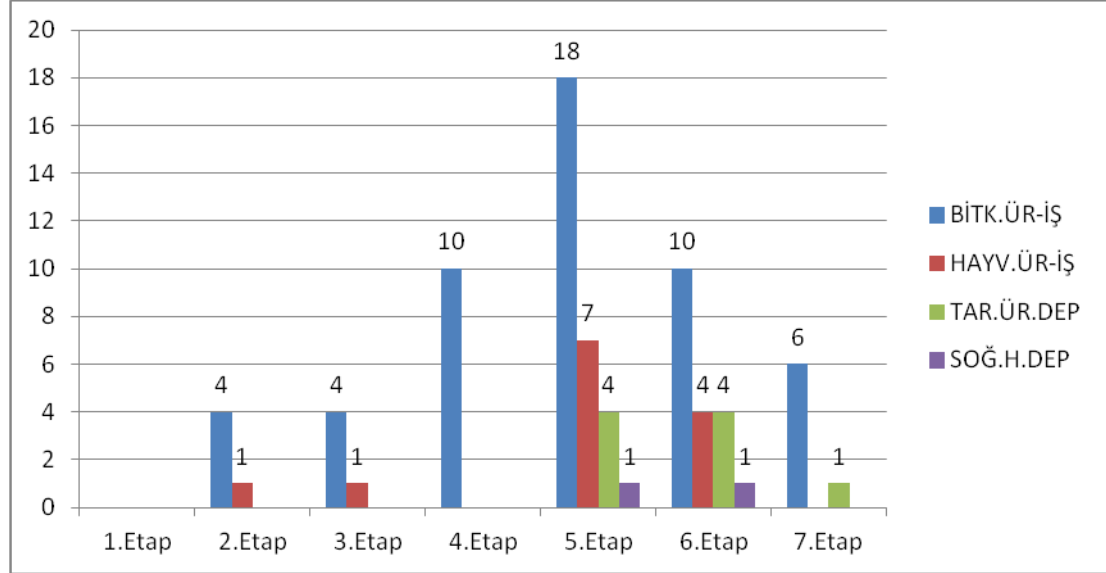
İllerin Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerinden temin edilen veriler doğrultusunda, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde 2005-2013 yılları arasında sadece gerçek ve tüzel kişi ticari işletmelerde (KOBİ'lerde) uygulanan KKYDP projelerinin sektörel bazlı genel görünümünü Çizelge 4.1.'de belirtildiği gibidir. Çizelge 4.1.'de belirtilmeyen ve KOBİ statüsünde olmayan seralara yönelik inceleme diğer başlıklarda aktarılmıştır. Yine ayrıca araştırma alanının dışında olan kooperatif ve birliklerin yararlandıkları proje rakamları burada belirtilmemektedir.

Çizelge 4.1. Diyarbakır- Şanlıurfa'da kabul edilen KKYDP projeleri (adet)

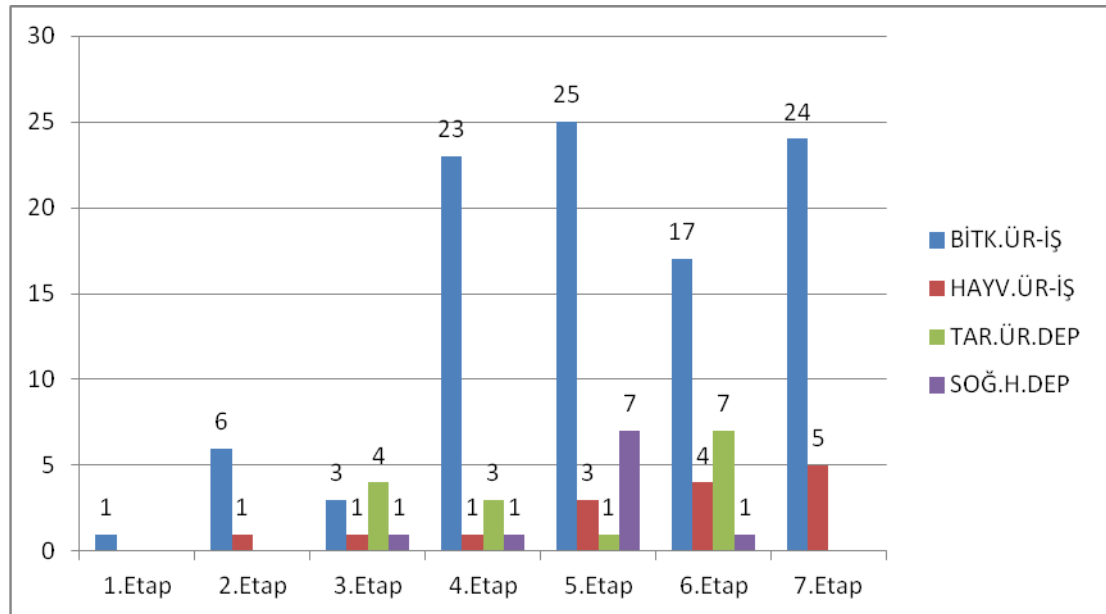
	Etaplar	Bitk.Ür-İşleme	Hayv.Ür-İşleme	Tar.Ür. Depolama	Soğuk Hava Deposu	TOPLAM
D.BAKIR	1.Etap	-	-	-	-	0
	2.Etap	4	1	-	-	5
	3.Etap	4	1	-	-	5
	4.Etap	10	-	-	-	10
	5.Etap	18	7	4	1	30
	6.Etap	10	4	4	1	19
	7.Etap	6	-	1	-	7
					D.Bakır Toplamı	76
Ş.URFA	1.Etap	1	-	-	-	1
	2.Etap	6	1	-	-	7
	3.Etap	3	1	4	1	9
	4.Etap	23	1	3	1	28
	5.Etap	25	3	1	7	36
	6.Etap	17	4	7	1	29
	7.Etap	24	5	-	-	29
					Ş.Urfa Toplamı	139
GENEL TOPLAM		151	29	24	12	215

Kaynak: Gıda,Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri Kayıtları

Yukarıda toplam olarak verilen bilgilerin il bazlı gösterimi Şekil 4.1. ve 4.2.’de belirtildiği gibidir.



Şekil 4.1. Diyarbakır’da KKYDP projelerinin etap-sektör dağılımı
Kaynak: Gıda,Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri Kayıtları



Şekil 4.2. Şanlıurfa’da KKYDP projelerinin etap-sektör dağılımı
Kaynak: Gıda,Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri Kayıtları

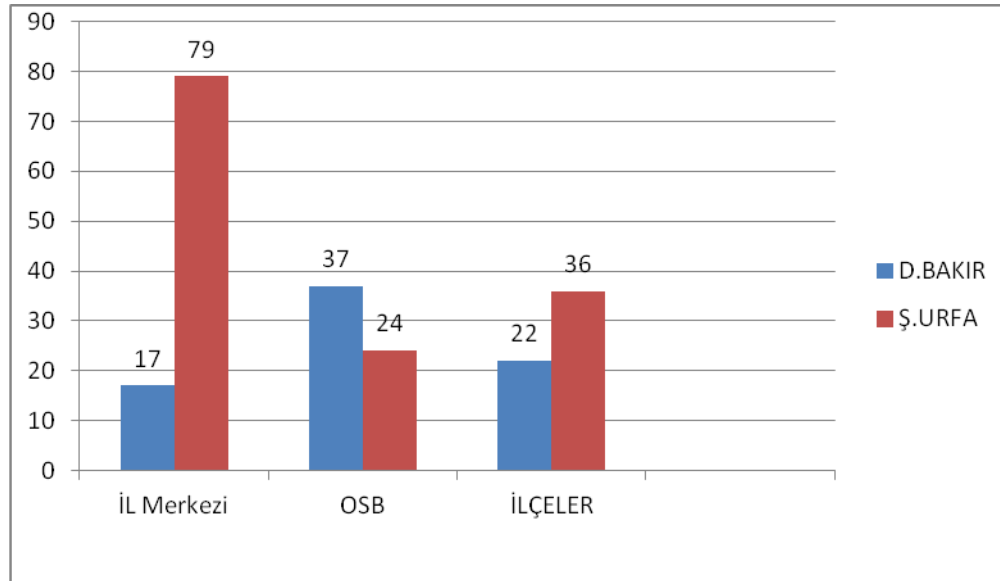
KKYDP hibeleri, Şekil 4.1 ve 4.2.’de görüldüğü üzere sektörel verilmiştir. Bu genel sektörlerin de alt sektörlerinde hangi alanların projeden yararlandıkları da aşağıda belirtildiği gibidir. Soğuk Hava Deposu (SHD) kendi başına bir yatırım

türüdür. Ayrıca Tarımsal Ürünlerin Depolanması (TÜD) başlığı altında Çelik Silo kurulumu, Alternatif Enerji Kullanan Seralar başlığı altında ise Jeotermal ve diğer enerji kaynakları ile kurulan seralar yapılmıştır

Bitkisel Üretim-İşleme (BÜİ); Antep Fıstığı, Badem İşleme, Baharat, Bakliyat, Biber İşleme, Mısır Cipsi Üretimi, Çeltik, Çırcır İşleme, Kanola Yağı, Kuruyemiş, Meyve Sebze İşleme ve Paketleme, Mısır Kurutma, Nar İşleme ve Paketleme, Pekmez-Tahin, Pestil Sucuk, Reçel, Salça Üretimi, Susam, Tahıl-Hububat, Tahin, Tohum, Turşu Üretimi, Üzüm Suyu, Yağ Bitkileri, Yaş Meyve-Sebze, Yem Paketleme-İşleme ve Zeytinyağı Üretimi

Hayvansal Üretim-İşleme(HÜİ); Arıcılık, Et İşleme ve Paketleme, Koyun Çiftliği, Sade Yağ, Süt ve Süt Ürünleri , Tavuk İşleme, Yumurta İşleme

Alınan veriler doğrultusunda uygulanan projelerin şehir il merkezi-ilçe-OSB dağılımları Şekil 4.5.'de belirtilmiştir.



Şekil 4.3. Dağıtılan KKYDP hibelerinin il içindeki konumlarına göre dağılımı
Kaynak: Gıda,Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri Kayıtları

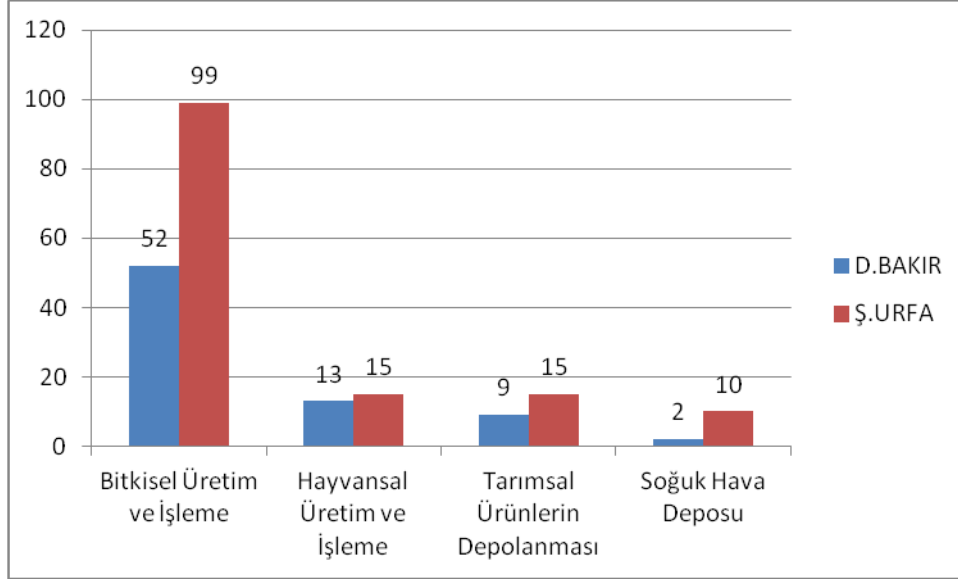
Araştırma kapsamında yer alan 197 tarıma dayalı sanayi işletmesi arasında anket uygulanabilen (faal olarak çalışan) işletmelerle ilgili bilgileri içeren çizelgeler aşağıda belirtilmektedir.

Çizelge 4.2. Anket uygulanan işletmelerin konumları

Kuruluş Yeri	Toplam		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)
İl Merkezi	40	33.3	35	49.3	5	10.2
OSB	46	38.3	20	28.2	26	53.1
İlçeler	34	28.4	16	22.5	18	36.7
Toplam	120	100	71	100	49	100

Çizelge 4.2. ve Şekil 4.3.’deki veriler açıklanmadan önce belirtilmelidir ki Şanlıurfa il merkezi olarak belirtilen yerler “6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile sonradan oluşan Haliliye, Eyyübiye ve Karaköprü ilçe sınırları arasında kalan kesimdir. Diyarbakır’da, Mart 2008’de 5747 sayılı Kanun (*Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde ilçe kurulması*) ile Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kanunda belirtilen Yenişehir, Sur, Bağlar ve Kayapınar ilçeleri kurulmuştur. Araştırma kapsamında il merkezi olarak belirtilen alan bu ilçelerdir. Çizelge 4.2.’de görüldüğü üzere projenin uygulandığı işletmelerin konumu göz önüne alındığında iki il için işletmelerin % 33.3’ü il merkezlerinde, % 38.3’ü Organize Sanayi Bölgeleri’nde (OSB), %28.4’lük kısmı ise ilçelerde yer almaktadır. Programın başlığı ve içeriğinin kırsal kalkınma olduğu göz önünde bulundurulursa il merkezlerine göre daha fazla kırsal alan kabul edilen ilçelerdeki sayının azlığı dikkat çekmektedir. Şehir bazlı incelendiğinde Şanlıurfa’daki hibe alan işletmelerin il merkezinde daha fazla olduğu görülmektedir. Bununla en önemli sebebi il merkezinde yer alan “Gıda İmalatçıları Sitesi (GİS)”nde projelerin yoğunlaşmasıdır.

Proje türlerinin illere göre dağılımı Şekil4.4.'de belirtilmiştir.



Şekil 4.4. Diyarbakır ve Şanlıurfa'da KKYDP projelerinin sektörel dağılımı (1-7. Etap)
Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri Kayıtları

Şekil 4.4.'de belirtilen rakamlarında dışında da Şanlıurfa ve Diyarbakır'da tarım kredi kooperatiflerince uygulanan 12 adet KKYDP Projesi mevcuttur. Bu projelerin sektörleri BÜİ ve HÜİ projeleridir. Ancak bu kooperatifler KOBİ statüsünde olmadığından bu işletmelere anket uygulaması yapılmamıştır.

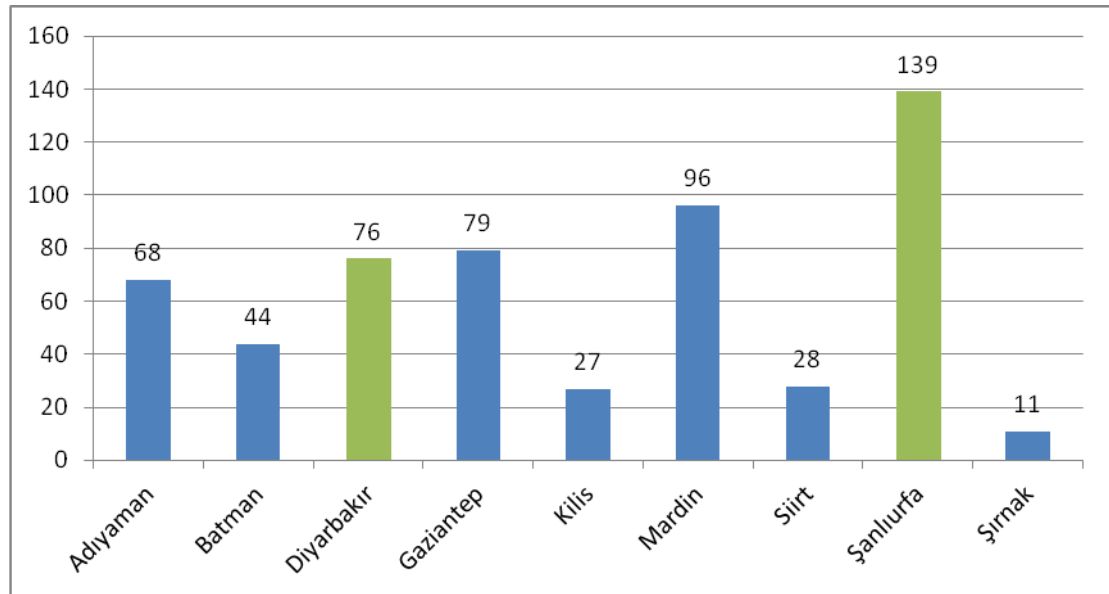
Araştırma kapsamında anket uygulanan işletmelerle ilgili sektörel dağılım bilgilerini içeren veriler aşağıda belirtilmektedir.

Çizelge 4.3. Anket uygulanan işletmelere verilen proje türleri

İşletme Türü	Toplam		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)
BÜİ	80	66.7	49	69.0	31	63.3
HÜİ	15	12.5	8	11.3	7	14.3
TÜD	20	16.7	11	15.5	9	18.4
SHD	5	4.2	3	4.2	2	4.1
Toplam	120	100	71	100	49	100

İşletmelerin aldıkları hibe türlerinin belirtildiği Çizelge 4.3.'de görüldüğü üzere iki il toplamında BÜİ projeleri % 66.7 ile ilk sırada, TUD projeleri % 16.7 ile ikinci sırada, % 12.5 ile HÜİ projeleri % 12.5 ile üçüncü ve % 4.2 ile SHD projeleri son sırada yer almaktadır. Yapılan görüşmelerde görüldüğü üzere tarımsal ürün depolama projelerinin yararlanıcılarının tamamının da bitkisel üretim ve işleme ile ilgilenen işletmeler olduğu ve bu hibe türünden çelik silo kurarak bitkisel ürünlerini muhafaza ettikleri görülmüştür.

Çalışmanın ana konusu olan KOBİ'lerin KKYDP'den yararlanma değerleri (1-7. etap arasında) GAP Bölgesi illeri içerisinde nasıl dağıtıldığını gösteren Şekil 4.5. incelendiğinde uygulanan toplam 568 proje içerisinde en fazla desteklenen ilin Şanlıurfa olduğu görülmektedir. Şanlıurfa'nın ardından sırasıyla Mardin, Gaziantep, Diyarbakır, Adıyaman, Batman, Siirt, Kilis ve Şırnak gelmektedir.



Şekil 4.5. GAP illerinde KOBİ'lere uygulanan KKYDP projelerinin sayısı
Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri Kayıtları

4.1.1.1. Alternatif Enerjili Sera Projeleri

Uygulanan KKYDP Projelerinin alt başlıklarından birisi de “Alternatif Enerjili Sera (AES)” projeleridir. Bu projeler özellikle jeotermal enerji kullanan Şanlıurfa Karaali Köyü’ndeki seraların oluşumunda büyük rol oynamıştır. Çalışmanın kapsamını içeren 1 ve 7. Etap arasında uygulanan AES projeleri ile ilgili bilgiler aşağıdaki Çizelge 4.4.’de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.4. Alternatif enerjili sera projelerinin illere göre dağılımı

Etaplar	Diyarbakır	Şanlıurfa
1.Etap	-	1
2.Etap	-	2
3.Etap	-	2
4.Etap	2	8
5.Etap	7	33
6.Etap	10	7
7.Etap	-	-
TOPLAM	19	53

Kaynak: Gıda,Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri Kayıtları

Çizelge 4.4.’den görüleceği üzere AES projelerine en fazla talep 5.etapta (2010 yılında) gerçekleşmiştir. Ancak 2010 yılından sonra sera projeleri pek rağbet görmemiştir. Bunun detaylı nedenleri genel değerlendirme ve tartışma bölümünde aktarılacaktır.

Çizelge 4.5. AES projeleri ile kurulan işletmelerin durumları

Alt.Enerjili Seralar	Diyarbakır	Şanlıurfa	Toplam
İşletme Faal	15	50	65
İşletme Kapalı	3	3	6
İşletme Faal Proje Atıl	1	-	1
Toplam	19	53	72

KKYDP Programının başladığı 2006 yılından (1.Etap) günümüze kadar tüm hibe çağrılarında jeotermal, güneş, rüzgar ve benzeri alternatif enerji kaynakları kullanılan seraların yapımı, programca destek gören yatırım kalemleri arasında yer almaktadır.

Çizelge 4.5.'de belirtildiği üzere KKYDP kapsamında Şanlıurfa'da 53 ve Diyarbakır'da da 19 olmak üzere toplam 72 adet sera hibe destekleri ile kurulmuştur. Bu seralardan Şanlıurfa'da 50, Diyarbakır'da ise 15 adedi faaliyetlerine devam etmektedir. KKYDP ile kurulan işletmelerin yaklaşık % 90'nın faaliyetlerine devam ettiği anlamına gelen bu bilgi seracılık faaliyetlerinin desteklenmesi gerektiğinin açık kanıtıdır. Çünkü çalışmanın ilerleyen kısımlarında görülecektir ki bu faaliyetine devam etme oranı diğer sektörlerde yakalanamamaktadır.

Şanlıurfa ve Diyarbakır'da sera yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular eşliğinde bazı tespitler yapılmıştır. Bu bulgular aşağıda belirtildiği gibidir:

- 2010 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile KKYDP kapsamında hibe ve Hazine Müsteşarlığı'ndan Yatırım Teşvik Desteği'nin aynı anda verilmesi engellendikten sonra seracılık alanında KKYDP Projesi sunulamamaktadır. Çünkü yurtdışından ithal edilen sera malzemeleri teşvik kapsamında olmadığından KDV ödenmesi yatırımcıyı zor durumda bırakmakta ve maliyetleri arttırmaktadır.
- KKYDP kapsamında en son 9.etap çağrısında tüzel kişi işletmeler için 1 000 000 TL'lik proje üzerinden % 50 hibe verileceği duyurulmuştur. Ancak günümüz koşullarında KKYDP kapsamında 7,5 dekarlık bir seranın gerçek maliyeti 1 500 000-2 000 000 TL'yi bulabilmektedir. Bu doğrultuda proje bedelinin tamamı bile karşılansa toplam maliyete yetişmemektedir.
- KKYDP 9. etap kapsamında toplam proje bedeli 1 000 000 TL olan yatırımın tamamı üzerinden Maliye Bakanlığı kesintisi % 20 yani 500 000 TL

üzerinden yaklaşık 100 000 TL kesinti mevcuttur. Buna ilaveten 1 000 000 TL yatırım tutarının KDV'si ki bu rakamda 180 000 TL tutmaktadır. Sadece bu iki kalemin toplamı olan 280 000 TL olmaktadır. Bu rakamlar dışında SGK gideri yaklaşık 20 000 TL, ruhsat, danışmanlık ve teminat mektubu giderleri toplamı yaklaşık 50 000 TL'yi bulmaktadır. Ziraat Bankasından kredi kullanmak isteyen yatırımcılar yatırım teşvikinden faydalanamadıkları için yıllık % 5 faiz yerine % 10 faizle kredi kullanıp yatırımlarını yaptıkları için her yıl fazladan 50 000 TL (1 000 000 TL için) faiz ödemektedirler. Bu rakam da 5 yıl için 250 000 TL'ye tekabül etmektedir. Özetle 2010 yılından sonra seracılık alanın hibe giderleri getiriden daha fazla olmaktadır. Bu tarihten sonra proje çağrılarına teklif verilmemesi sıkıntıların çok açık göstergesi konumundadır.

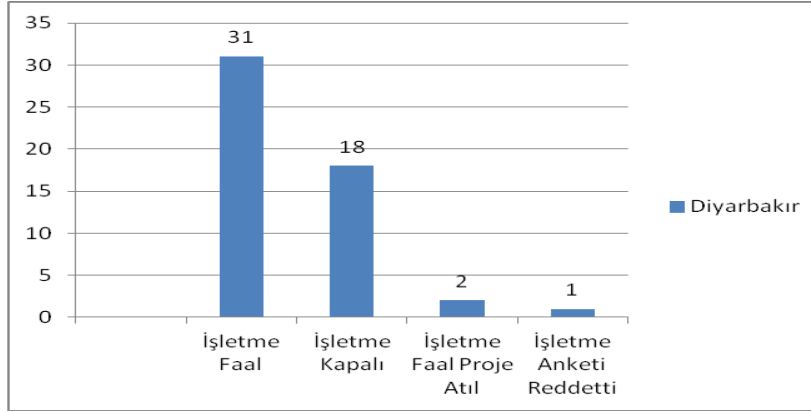
- Seralarda kurulum dönemi Ocak-Şubat olup Eylül ayında dikim yapılarak yaklaşık 90 gün içinde ürün (domates) yetiştirilir. Ancak KKYDP Projeleri Haziranda açıklandığı için süre olarak yaklaşık 1 ürün dönemi gecikme gerçekleşmektedir.
- TKDK Projelerinde 1 dekar sera için 125 000 Euro destek verilirken bu rakam KKYDP Destekleri için (9. Etaba göre) dekar başına sadece 66 000 TL'dir (500 000 TL/ 7.5 dekar plastik sera). Bu rakam gerçekçi bir rakam değildir. Ayrıca TKDK Projelerinde KDV muafiyeti uygulaması olduğundan yatırımcı için daha cazip konumdadır.
- Bir su kuyusu ortalama 30 dekar sera alanını beslemektedir. ve 25-30 dekar sera büyüklüğü verimli bir işletme demektir. Aksi takdirde küçük işletmelerin kuyu, trafo, paketleme, mühendis ve personel giderleri vs. gibi masrafları karlılıkları ciddi oranda etkilemektedir
- Hibelerden yararlanma adına ya 6-7 şirket birleşmeli ya da projenin belirlediği azami iç hacim ölçüleri genişletilmelidir.

- Seracılık faaliyetinde bulunan şirketlerin KOSGEB desteklerinden faydalanma şansları yoktur. Çünkü KOSGEB’e göre seralar “ KOBİ değil tarımsal üretim alanlarıdır”. Oysa elektrik dağıtım şirketleri seraları “ticarethane” olarak kabul etmekte ve tarım alanlarına sağlanan indirim imkanları sağlanmamaktadır. Bu konu da önemli bir çelişki doğurmaktadır. Mevcut durumda özellikle Şanlıurfa’da sera yetkililerine kuyu başına 80 000 TL ila 120 000 TL arasında değişen elektrik cezaları kesilmektedir. Bu konuda mahkeme süreci devam etmektedir.

Sonuç olarak seracılık faaliyetlerinin önünün açılması adına hem KKYDP hem de TKDK desteklerinde parasal anlamda iyileştirmeler yapılması ve KDV istisnalarının yeniden getirilmesi gerekmektedir. Mevcut durumda alınan bilgiler doğrultusunda her bir serada ortalama 10 kişinin istihdam edildiği belirtilmiştir. 65 işletmenin bu iki ilde faal olduğu gerçeği göz önünde bulundurulursa ortalama 650 kişi bu alanda istihdam ediliyor demektir. Bu doğrultuda mevcut işletmelerin sürdürülebilirliklerinin olması adına seracılık sektörü göz ardı edilmemelidir.

4.1.1.2. Bitkisel Üretim ve İşleme (BÜİ) Projeleri

Diyarbakır il ve ilçelerine KKYDP’den hibe desteği alan BÜİ sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ile yapılan görüşmelerde elde edilen ilk sonuçlara göre; Şekil 4.6.’da belirtildiği üzere destek alan 31 işletme faal, 18 işletme kapalı, 2 işletmede proje konusu atıl vaziyette ve 1 işletme yetkilisi ise işletme veya proje hakkında bilgi vermeyi reddetmektedir. Ancak yerinde yapılan incelemelere göre anketi reddeden işletmenin de esasen faal olduğu tespit edilmiştir. Bu firmayı da faal işletmeler arasında sayıldığında bu ildeki BÜİ projelerinin başarı yüzdesi % 61 oranındadır.



Şekil 4.6. Diyarbakır’da uygulanan BÜİ projelerinin genel durumu

Diyarbakır’da BÜİ alanında hibe desteği alan firmaların uğraş alanları Çizelge 4.6.’da gösterildiği şekildedir.

Çizelge 4.6. Diyarbakır’da BÜİ projesi alan alt sektörler durumları

Alt Sektörler	Faal	Kapalı	Proje Atıl	Anketi Reddetti
Baharat	1	4	-	-
Bakliyat	3	3	1	-
Çeltik İşleme	1	-	-	-
Kuruyemiş	-	-	-	1
Meyve-Sebze İşleme	1	7	-	-
Mısır Kurutma	3	-	-	-
Pestil Sucuk	1	-	-	-
Tahıl -Hububat	9	-	-	-
Tahin-Susam	-	1	-	-
Tohum	6	-	-	-
Üzüm Suyu	-	-	1	-
Yağ Bitkileri	-	1	-	-
Yem Paketleme-İşleme	6	2	-	-
TOPLAM	31	18	2	1

Çizelge 4.6.’da görüldüğü üzere Diyarbakır’da BÜİ alanında faal olarak işlerine devam eden ve en başarılı proje örnekleri olarak gözüken alt sektörler; Mercimek, Tahıl-Hububat, Tohum ve Yem Paketleme-İşleme’dir. Özellikle kapalı sayısında en fazla dikkat çeken alt sektör ise Meyve-Sebze İşleme olarak göze

çarpılmaktadır. Bu değerler bundan sonra kabul edilecek olan projelerde önemli bir kriter olarak kullanılabilir.

İşletmelerin faal-kapalı olma durumlarının bulundukları yerle olan irtibatını görme adına aşağıdaki Çizelge 4.7.'de işletmelerin konumları genel olarak belirtilmiştir.

Çizelge 4.7. Diyarbakır'da BÜİ projesi alan işletmelerin konumları ve durumları

Konum	Faal	Kapalı	Proje Atıl	Anketi Reddetti
İl Merkezi	6	5	-	1
OSB	12	11	2	-
İlçeler	13	2	-	-
TOPLAM	31	18	2	1

Çizelge 4.7.'deki veriler ışığında Diyarbakır'da BÜİ sektöründe ilçelerde uygulanan projelerin il merkezi ve OSB'de uygulanan projelerden daha başarılı olduğu sonucu çıkartılabilmektedir.

Diyarbakır'da BÜİ alanında hibe alan işletme yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmelerde kendilerine yöntem kısmında belirtildiği üzere bazı açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sorular ;

1. Proje ile işletmeniz sizce istenilen yere ulaştı mı?,ulaşmadı ise ana nedeni?
2. Proje uygulamasında karşılaştığınız en önemli sorunlar nelerdir?
3. Sektörünüz ile ilgili en önemli sorunlarınız ve önerileriniz nelerdir?

Alt sektörlerden bazılarında bu sorulara verilen cevapların yanıtları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Bakliyat ile uğraşan 3 işletme yetkilisi ile yapılan görüşmeler sonucunda sadece 1 işletmenin proje ile istenilen yere ulaştığı, 2 işletmenin ise bu soruya olumsuz yanıt verdiği tespit edilmiştir. Söz konusu işletmeler bunun ana nedeni olarak projede ilave maddi destek olması gerektiği konusu üzerinde durmuşlardır. Proje uygulamasında karşılaşılan soruna ise 3 işletmede yanıt vermişlerdir.

İşletmelerin karşılaştıkları sorunlar sırasıyla, makine-ekipman yetersizliği, bürokratik sorunların fazlalığı ve proje uygulama konusunda deneyime sahip teknik eleman yetersizliğidir. Bu alt sektörde 1 işletme en önemli sektörel sorun olarak kalifiye işçi ve makine ustası bulamadıklarını belirtmiştir.

Meyve-Sebze İşleme işleme alanında destek alan toplam 8 işletmeden yalnızca 1 işletme faaliyetlerine devam etmektedir. Bu sektör Şanlıurfa ili incelendiğinde de görüleceği üzere hibe alıp da toplamda en fazla kapalı işletmenin bulunduğu alt sektör olma özelliğini taşımaktadır. Faal olan 1 işletmede proje ile işletmesinin istenilen noktaya gelemediğini çünkü ilave maddi desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Ayrıca işletme proje uygulamasında birçok bürokratik zorlukla karşılaştığını da belirtmektedir.

Mısır Kurutma üzerine hibe alan 3 işletmeden 2 tanesi proje ile işletmelerinin istedikleri noktaya ulaştığını belirtmektedirler. Olumsuz yanıt veren işletme ise bu hibe desteğinde daha fazla maddi destek olması gerektiğini ifade etmektedir. Proje uygulaması sırasında 1 işletme bürokratik sorunların fazlalığını belirtirken bir diğer işletme ise il gıda, tarım ve hayvancılık müdürlüğünde teknik eleman yetersizliğinden bahsetmiştir. Bu alt sektörde sektörel olarak herhangi bir sorun belirtilmemiştir.

Tahıl-Hububat sektöründe 9 adet KKYDP projesi uygulandığını ve bunların tamamının faal olarak devam ettiğini hatırlatmakta fayda görülmektedir. Destek alan işletmelerle yapılan görüşmeler sonucunda 3 işletmenin proje ile istenilen yere ulaşmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun nedeni sorulduğunda 3 işletmede işletme ilave maddi destek olması gerektiği ifade edilmektedir. Proje uygulaması sırasında karşılaşılan en önemli sorun kısmında 7 işletme görüş beyan etmiştir. 5 işletme bürokratik sorunlardan şikayetçi olurken 2 işletme ise proje uygulamasında çalışabilecek teknik eleman yetersizliğini belirtmişlerdir. Sektörel sorunlar sorusuna ise 5 işletme yanıt vermiştir. Yanıtlar şu şekildedir; Sektörde danışman firma eksikliği, kalifiye işçi ve usta eksikliği, haksız rekabet (özellikle merdiven altı üretimin ilde fazlalığı), enerji sıkıntısı (doğalgaz) ve döviz kuru dalgalanmalarıdır.

Tohum sektörü hem Diyarbakır hem de iki il toplamında en verimli alt sektörlerin başında yer almaktadır. Bu sektörde hibe alan 6 işletme de faaliyetlerine devam etmekte ve tamamı proje ile işletmelerinin istedikleri yere ulaştıklarını belirtmişlerdir. Bu 6 işletmenin 4'ü ilçelerde, 2 tanesi de il merkezinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Proje uygulama esnasında 1 işletme bürokratik sorunlardan ve kurumların teknik bilgi yetersizliğinden şikayetçi olmuştur. Sektörel sorun sorusuna 2 işletme yanıt vermiştir. Cevapları kalifiye elaman ve enerji sorunu olmuştur.

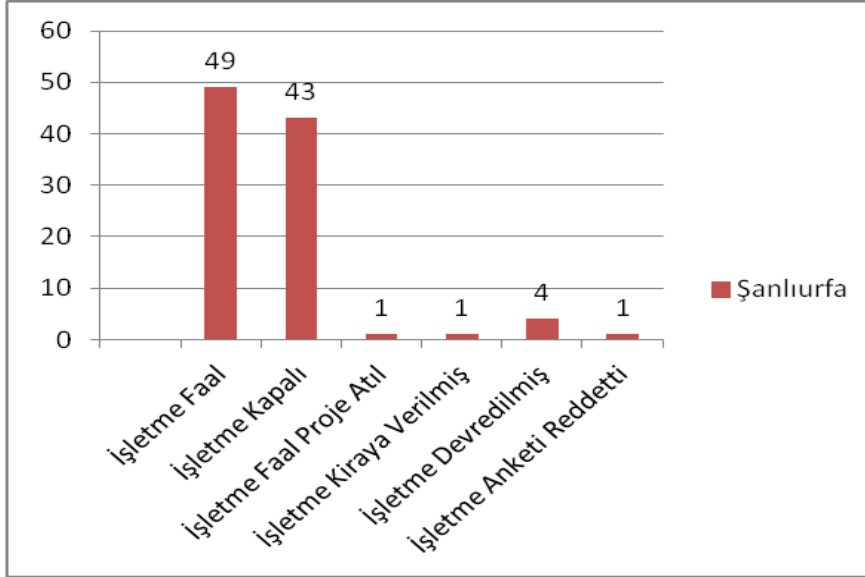
Yem Paketleme ve İşleme üzerine hibe alan 6 işletmeden 4 tanesi proje ile işletmelerinin istenilen yere ulaştığını belirtmiş 2 işletme ise olumsuz yanıt vermiştir. Bu olumsuz yanıtın nedeni ise ilave maddi destek gereksinimi olmuştur. Projenin uygulama safhasında 3 işletme sırasıyla; makine-ekipman yetersizliği, danışman yetersizliği ve bürokratik sorunlar ile karşılaştıklarını beyan etmişlerdir. Sektörel sorunlara ise 4 işletme yanıt vermiştir. Bu yanıtlar; habur kapısının kapalı olmasından dolayı maliyetlerin sürekli artması, bürokrasi fazlalığı, sektörde üretim fazlalığı, haksız rekabetten dolayı oluşan fiyat farklılıkları, makine-ekipman yetersizliği ve son olarak denetim yetersizliğidir.

Baharat, Çeltik İşleme ve Pestil –Sucuk alt sektörlerinde hibe alan birer işletme mevcuttur. Bu işletmelerin tamamı işletmelerinin proje ile istenilen yere gelemediğini belirtmişlerdir. 3 işletme de verilen hibelerin azlığından yani ilave maddi desteğin olmamasından şikayetçi olduklarını belirtmişlerdir. 2 işletme proje uygulamasında bürokratik sorunların fazlalığından ve kurumların teknik bilgi yetersizliğinden şikayetçi olmuşlardır.

Şanlıurfa il ve ilçelerine KKYDP'den hibe desteği alan BÜİ sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ile yapılan görüşmelerde elde edilen ilk sonuçlara göre; Şekil 4.7.'de belirtildiği üzere destek alan 49 işletme faal, 43 işletme kapalı, 1 işletmede proje konusu atıl vaziyette, 1 işletme sahibi tarafından kiraya verilmiş, 4 işletme sahibi tarafından devredilmiş ve 1 işletme yetkilisi ise işletme veya proje hakkında bilgi vermeyi reddetmektedir. Ancak yerinde yapılan incelemelere göre anketi reddeden işletmenin de esasen faal olduğu tespit edilmiştir. Kiraya verilen ve

devir edilen işletmeler halihazırda faal işletmeler arasında sayılabileceğinden faal işletme yüzdesi (proje başarı yüzdesi) % 55 oranındadır.

Şanlıurfa’da BÜİ projelerinin genel durumu Şekil 4.7.’de belirtildiği gibidir.



Şekil 4.7. Şanlıurfa’da uygulanan BÜİ projelerinin genel durumları

Şanlıurfa’da BÜİ alanında hibe desteği alan firmaların alt sektörleri Çizelge 4.8.’de gösterildiği şekildedir.

Çizelge 4.8. Şanlıurfa’da BÜİ projesi alan alt sektörler durumları

Alt Sektörler	İşletme Faal	İşletme Kapalı	Proje Atıl	İşletme Kiraya Verilmiş	İşletme Devredilmiş	İşletme Anketi Reddetti
Antep Fıstığı	3	2	-	1	-	-
Badem İşleme	-	1	-	-	1	-
Bakliyat	-	3	-	-	-	-
Biber İşleme	6	5	-	-	-	-
Cips Üretimi	1	-	-	-	-	-
Çeltik İşleme	1	-	-	-	-	-
Çırcır İşleme	9	-	1	-	2	-
Kuruyemiş	-	1	-	-	-	-
Meyve-Sebze İşleme	5	8	-	-	-	-
Mısır Kurutma	10	5	-	-	-	-
Nar İşleme ve Paketleme	3	2	-	-	-	-
Paketleme	2	-	-	-	-	-
Pekmez-Tahin-Susam	-	4	-	-	-	-
Reçel Üretimi	1	1	-	-	-	-
Salça Üretimi	-	1	-	-	1	-
Tahıl -Hububat	7	6	-	-	-	-
Tohum	-	-	-	-	-	1
Turşu Suyu	-	1	-	-	-	-
Yağ Bitkileri	-	1	-	-	-	-
Yem Paketleme-İşleme	-	2	-	-	-	-
Zeytinyağı Üretimi	1	-	-	-	-	-
TOPLAM	49	43	1	1	4	1

Çizelge 4.8.’de görüldüğü üzere Şanlıurfa’da BÜİ alanında faal olarak işlerine devam eden ve en başarılı proje örnekleri olarak gözüken alt sektörler; Çırcır İşleme, Mısır Kurutma’dır. Özellikle kapalı sayısında en fazla dikkat çeken alt sektör ise Diyarbakır’da da olduğu gibi Meyve-Sebze İşleme ve ayrıca Tahıl-Hububat, Pekmez-Tahin-Susam ve Bakliyat sektörü olarak göze çarpmaktadır. Alt sektörler ile ilgili detaylı bilgiler ilerleyen sayfalarda aktarılacaktır. Bu değerler bundan sonra kabul edilecek olan projelerde önemli bir kriter olarak kullanılabilir.

İşletmelerin faal-kapalı olma durumlarının bulundukları yerle olan irtibatını görme adına Çizelge 4.9.’da işletmelerin konumları genel olarak belirtilmiştir.

Çizelge 4.9. Şanlıurfa’da BÜİ projesi alan işletmelerin konumları ve durumları

Konum	İşletme Faal	İşletme Kapalı	İşletme Faal Proje Atıl	İşletme Kiraya Verilmiş	İşletme Devredilmiş	İşletme Anketi Reddetti
İl Merkezi	23	29	-	1	2	-
OSB	9	4	1	-	-	-
İlçeler	17	10	-	-	2	1
TOPLAM	49	43	1	1	4	1

Çizelge 4.9.’daki veriler ışığında Şanlıurfa’da BÜİ sektöründe ilçelerde ve OSB’lerde uygulanan projelerin il merkezinde uygulanan projelerden daha başarılı olduğu sonucu çıkartılabilmektedir. İl merkezinde yer alan projelerin bir kısmı Gıda İmalatçıları Sitesi’nde (GİS) yer almaktadır. Özellikle GİS’de altyapı sorunları nedeniyle birçok firma atıl durumda kalmaktadır. Şehrin dışında kalışı, yolların asfalt değil stabilize oluşu, bulunduğu bölgede kanalizasyon sisteminin olmayışı ve işletmelerin atıklarını foseptik çukurlar yoluyla tahliye etmeye çalışması gibi sebeplerden birçok işletme hibe desteğinden yararlanmasına rağmen atıl olarak kapalı durumda bulunmaktadır. Bu konuda işletme yetkilileri ile yapılan görüşmelerde bu sorunların başta Valilik, Büyükşehir Belediyesi ve diğer kamu kurumları nezdinde defalarca dile getirilmelerine rağmen çözüm üretilmediği belirtilmiştir. Ayrıca sitede gıda dışındaki sektörlerin varlığının ve çevre kirliliğinin işletmeleri zor durumda bıraktığı gözlemlenmiştir.

Şanlıurfa’da BÜİ alanında hibe alan işletme yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmelerde kendilerine yöntem kısmında belirtildiği üzere bazı açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sorular ;

- 1.Proje ile işletmeniz sizce istenilen yere ulaştı mı? ulaşmadı ise ana nedeni?
- 2.Proje uygulamasında karşılaştığınız en önemli sorun nelerdir?
- 3.Sektörünüz ile ilgili en önemli sorunlarınız ve önerileriniz nelerdir?

Alt sektörlerden bazılarında bu sorulara verilen cevapların yanıtları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Antep Fıstığı; işi ile uğraşan 3 işletmede yapılan görüşmede destekten faydalanan 2 işletme proje ile istenilen yere ulaştığını, proje uygulaması sırasında herhangi bir sorunla karşılaşmadığını belirtmişlerdir. İşletmesinin istenilen yere ulaşmadığını beyan eden işletme yetkilisine bunun nedeni sorulduğunda verilen destek miktarının yetersiz olduğudur. Proje uygulaması sırasında 1 işletme sermaye yetersizliği sorunu yaşadığını beyan etmiş ve de sektörün sorunları kısmında şu hususları dile getirmiştir; Hammadde yetersizliği, denetim eksikliği, kalifiye işçi eksikliği ve işçi istikrarsızlığı, KOSGEB ve Ticaret ve Sanayi Odası gibi kurumların yeterince danışmanlık faaliyetinde bulunmamasıdır.

Biber İşleme işi ile uğraşan 6 işletmede yapılan görüşmelerde işletmelerin 5 tanesinin GİS'te kurulu olduğu tespit edilmiştir. Bu işletmelerden 5 tanesi proje ile işletmesinin istenilen yere ulaştığını belirtirken 1 işletme soruya olumsuz yanıt vermiştir. Söz konusu işletme bu tarz hibelerde daha fazla yatırım sermayesi desteği verilmesi gerektiğini belirterek aynı zamanda destek kapsamında hammadde alımı da bulunması gerektiğini belirtmiştir. Projeden memnun olan 2 işletme ise proje uygulamasında kısmen sorun yaşadıklarını çünkü GİS'te kurulu bütün tesislerin projelerinin aynı yapıda olmasının biber sektörü için sıkıntı oluşturduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca 1 işletme proje uygulaması sırasında birçok ek giderin bulunduğu temas ederek bu giderlerin azaltılması gerektiğini belirtmektedir.

Cips Üretim işletmesinin en önemli sorunu GİS'teki alt yapı bozukluğu ve resmi kurumlarca yapılan denetimlerin yetersizliği olarak tespit edilmiştir. İşletme yetkilisi genel anlamda projeden memnundur ve uygulama esnasında herhangi bir sorunla karşılaşmadığını belirtmektedir.

Çeltik İşleme; Siverek ilçesinde kurulu çeltik işleme işletmesi ile yapılan görüşmede proje ile işletmenin istenilen düzeye ulaştığı ancak sektörel olarak yaşadıkları en önemli sorunun Siverek ilçesine özgü olan karacadağ pirincine yerel halkın talebinin çok az oluşudur. Karacadağ pirincinin çok kaliteli olduğunu ve bunun müşterilerince yurt dışında laboratuvarlarda test ettirildiğini belirten işletme yetkilisi ihracat yapabilmek için üretilen çeltiğin organik olmasının istendiğini ancak

yerel çiftçilerin buna pek sıcak bakmadığını belirtmektedir. Ayrıca işletme yetkilisi hibe kullanımında bürokratik sorunlarla karşılaştığını beyan etmiştir.

Çırcır İşleme ile uğraşan 9 işletme yetkilisi ile yapılan görüşmeler sonucunda 8 işletmenin proje ile istenilen yere ulaştığı, 1 işletmenin ise bu soruya olumsuz yanıt verdiği kaydedilmiştir.. Söz konusu işletme maddi desteğin yetersiz olduğunu ve ilave maddi destek verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Projenin uygulanmasında yaşanan en önemli sorun cevabına 3 farklı işletme 3 farklı cevap vermiştir. Bunlar; sermaye yetersizliği, makine-ekipman yetersizliği ve bürokratik sorunlardır. Sektör ile ilgili sorunlar sorusuna ise 3 işletme yanıt vermiştir. Yaşanan sorunlar özetle; pamukta fiyatların çok değişken oluşu ve borsa fiyatlarının baz alınmaması, üretilen ürünlerin kar marjlarının düşük oluşu, hammaddenin kalitesizliği, enerji fiyatlarının (elektrik) yüksek oluşu, çırcır sektörü olarak KOBİ'lere yönelik diğer desteklerden yeterince faydalanamamaktır.

Meyve-Sebze İşleme ile uğraşan işletme yetkililerinin görüşlerine geçmeden önce bu alt sektörde Çizelge 4.8.'de görüleceği üzere toplam 13 KKYDP projesi uygulandığını ve bunların sadece 5 tanesinin faal olarak devam etmekte olduğunu hatırlatmakta fayda görülmektedir. Kapalı olan 6 işletme GİS'te yer almaktadır. GİS ile ilgili sorunlar önceki bölümlerde belirtilmektedir. Faal olan 5 işletme yetkilisi proje ile işletmelerinin istenilen yere ulaştıklarını belirtmektedirler. 2 işletme proje uygulaması sırasında sorun yaşadıklarını bunların ilave maddi destek gereksinimi ve proje ek giderlerinin fazla oluşu olduğunu beyan etmişlerdir. Ayrıca sektör ile ilgili sorun kendilerine yöneltildiğinde 3 işletme GİS'teki alt yapı eksikliğini ve 1 işletme ise denetimlerin eksik ve yetersiz yapıldığını belirtmişlerdir.

Mısır Kurutma sektöründe destek alıp faaliyetlerine devam eden 10 işletmeden 2 tanesi dışında hepsi proje ile işletmelerinin istenilen yere ulaştığını belirtmişlerdir. Diğer 2 işletmenin olumsuz yanıt verme nedeni ise ilave maddi destek verilmesi ve haksız rekabet ortamının bulunması olarak belirtilmiştir. Bir işletme proje uygulaması sırasında yeterli düzeyde teknik eleman bulunmadığını belirtmiştir. Sektör ile ilgili sorunlar kısmında 3 işletme görüş beyan etmiştir. Bu

işletmelerin sorunları şu şekildedir; OSB'nin idare zafiyeti, mısır kurutma sektörüne maddi desteğin az oluşu, enerji sıkıntısı (doğalgaz kullanamama)'dır.

Nar İşleme ve Paketleme sektöründe destek alan işletmelerle yapılan görüşmeler sonucunda 3 işletmenin 2 tanesi proje ile istenilen yere ulaştığı ancak bir işletme yetkilisinin bu soruya olumsuz yanıt verdiği tespit edilmiştir. Nedeni sorulduğunda alınan yanıt ise desteğin maddi anlamda yetersiz oluşudur. İşletmeler proje uygulamasında bir sorunla karşılaşmadıklarını ve sektörleri ile ilgili herhangi bir sorun olmadığını beyan etmişlerdir.

Paketleme sektöründe destek alan işletmelerle yapılan görüşmeler sonucunda destek alan 2 işletmenin bir tanesi proje ile istenilen yere ulaştığını beyan etmiş ancak diğeri olumsuz yanıt vermiştir. Neden olarak ise haksız rekabet ortamı gösterilmiştir. Söz konusu işletme aynı zamanda danışman ve ekipman eksikliğini proje uygulaması sırasında fazlası ile hissettiğini beyan ederken diğeri işletme ise kalifiye işçi bulmakta çok zorluk çektiklerini belirtmişlerdir.

Tahıl-Hububat sektöründe 13 adet KKYDP projesi uygulandığını ve bunlardan 7 tanesinin faal olarak devam ettiğini hatırlatmakta fayda görülmektedir. Destek alan işletmelerle yapılan görüşmeler sonucunda 3 işletmenin proje ile istenilen yere ulaşmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun nedeni sorulduğunda 2 işletme haksız rekabet ve pazar sıkıntısı olarak belirtir iken diğeri işletme ilave maddi destek olması gerektiği hususunun altını çizmiştir. Proje uygulaması sırasında karşılaşılan en önemli sorun kısmında 5 işletme görüş beyan etmiştir. Bir işletme il tarım, gıda ve hayvancılık müdürlüğünde gecikmelerin yaşandığını belirtirken, iki işletme KDV'nin önceden yatırılması ve ödemelerin geç yapılmasını, diğeri işletmelerde bürokratik işlemlerden ve mevcut sistemin suistimale açık yapısının bulunduğundan dolayı sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Sektörde yaşanan sorunlar kısmında 2 işletme dışında tüm işletmeler görüş beyan etmişlerdir. Sorunlar özetle şu şekildedir; hammadde yetersizliği (2 işletme), OSB'nin idari aksaklıkları, enerji sorunu (OSB'de doğalgaz olmaması), pazar bulmada yaşanan sorunlar ve üretim fazlalığı (2 işletme), işletmelerde kurumsallık kültürünün oluşmaması,

teknolojiye ayak uyduramama, pazar fiyatlarının düşüklüğü, sektör yöneticilerinin eğitim düzeyinin düşüklüğü ve son olarak GIS'teki alt yapı yetersizliğidir.

Zeytinyağı ve Reçel Üretimi, alanında destek alan toplam 2 işletme ile yapılan görüşmede herhangi bir olumsuz düşünce veya sektörel sorun aktarılmamış, işletmeler proje ile istenilen yere ulaştıklarını beyan etmişlerdir.

İki ilde toplam 79 faal işletme yetkililerinin bu açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar toplu olarak aşağıda özetlenmektedir. 1.soru için proje ile işletme istenilen yere ulaşmadı cevabını veren 22 işletme yetkilisine neden ulaşmadı şeklinde sorulan soruya verdikleri yanıtlar Çizelge 4.10'da belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.10. BÜİ projeleri ile istenilen yere neden ulaşılmadı

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
İlave Maddi Destek	17
Diğer Nedenler	4

2.soru'da proje uygulaması sırasında karşılaştığınız en önemli sorunlar neler oldu şeklindeki soruya verilen cevaplar ve cevabı veren kişi sayıları Çizelge 4.11.'de verildiği gibidir.

Çizelge 4.11. BÜİ projelerinde karşılaşılan en önemli sorunlar

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
Bürokratik Sorunlar	15
Kalifiye Teknik Eleman ve Makine-Ekipman Eksikliği	7
Ek Giderler, KDV'nin Önceden Yatırılması ve Ödemelerin Geç Yapılması	4
Danışman İşletmenin Teknik Bilgi Yetersizliği	2
Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerindeki Gecikmeler ve Sistemin Suiistimale Açık Yapısı	2

3.soruda sektörünüz ile ilgili sorunlarınız ve çözüm önerileriniz nelerdir şeklinde sorulan soruya işletme yetkililerinin verdikleri cevaplar Çizelge 4.12’de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.12. BÜİ işletmelerinde sektörel sorunlar

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
Kalifiye Usta ve İşçi Problemi	6
Şanlıurfa GİS’de Alt Yapı Sorunları	5
KOBİ’lere Uygulanan Hibe Desteklerinin Yetersiz Oluşu	5
Enerji ve Doğalgaz Problemleri	4
Hammadde Yetersizliği ve Kalitesizliği	4
Denetim Yetersizliği	3
Döviz Kuru Dalgalanmaları	2
Hammadde ve Sermaye Desteklerinin Az Oluşu	2
Kar Marjlarının Düşüklüğü ve Teknolojiye Ayak Uyduramama	1
İşletmelerde Kurumsallaşma Kültürünün Olmaması	1
OSB’deki İdari Aksaklıklar	2

Taşcıoğlu (2011)’nin Batı Akdeniz illerinde yaptığı çalışmada da yatırımcıların en önemli sorunları arasında bürokrasinin fazla oluşu ve ödenmesi gereken KDV’nin hibeye dahil edilememesi gibi hususlar yer almaktadır.

Söz konusu sorular dışında BÜİ projelerinin il ekonomisine dolayısıyla milli ekonomiye doğrudan katkılarını ölçme adına anket formunda yöntemde izah edildiği gibi a) projelerin istihdama katkısını ölçme adına proje öncesi ve sonrası istihdam, b) proje sonrası yıllık gelirdeki yüzdesel değişim şeklinde iki soru yöneltmiştir. Alınan yanıtlar doğrultusunda iki ilde elde edilen bulgular aşağıdaki Çizelge 4.13.’de özetlenmeye çalışılmıştır.

Çizelge 4.13. BÜİ projeleri için toplam istihdam ve gelir artışları

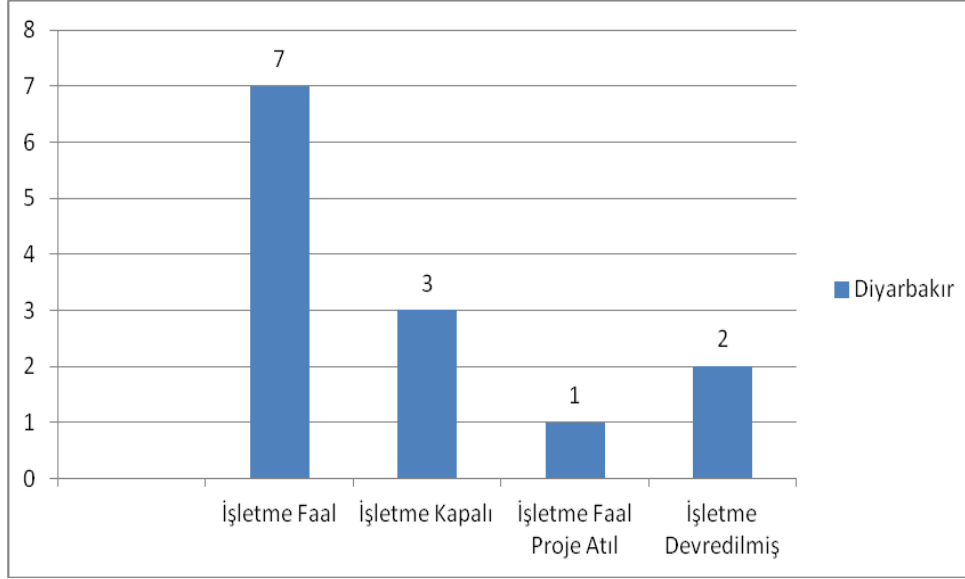
	Diyarbakır	Şanlıurfa
İşletme Sayısı	31	49
İstihdam Artışı (kişi)	170	366
İşletme Başına Düşen İstihdam Artışı (kişi)	5.5	7.5
İşletme Başına Düşen Gelir Artışı (%)	28	13

Çizelge 4.13.'de belirtilen veriler doğrultusunda Diyarbakır'daki 31 işletmede projenin katkısı ile toplam 170 kişilik istihdam artışı görülmektedir. İşletme başına düşen ortalama istihdam artışı yaklaşık 5.5 kişidir. Aynı şekilde Şanlıurfa'da 49 işletmede proje katkısı ile 366 kişilik istihdam artışı sağlanmış ve işletme başına düşen ortalama istihdam artışı yaklaşık 7.5 kişi dolayında gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Şanlıurfa'daki BÜİ projelerinin istihdama katkısının daha fazla olduğu söylenebilir.

Gelir artışlarının incelendiğinde ise işletme yetkililerinin verdikleri bilgiler doğrultusunda Diyarbakır'da işletme başına düşen gelir artışı % 28 dolaylarındadır. Aynı değer Şanlıurfa'da ise % 13 olarak tespit edilmiştir. BÜİ projelerini Diyarbakır'da uygulayan işletmelerin daha fazla gelir elde ettiği sonucuna ulaşılabilir. Ancak belirtilmesi önemli bir konu da bu gelir artışlarının (tüm proje türlerinde) % 100'lük kısmını sadece projeye endekslemek doğru değildir. Özellikle genel ekonomik durumun da gelir artışlarını etkileyebileceği unutulmamalıdır.

4.1.1.3. Hayvansal Üretim ve İşleme (HÜİ) Projeleri

Diyarbakır il merkezi ve ilçelerinde HÜİ sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ile yapılan görüşmelerde elde edilen ilk sonuçlara göre; aşağıda da belirtildiği üzere destek alan 7 işletme faal, 3 işletme kapalı, 1 işletmede proje konusu atıl vaziyette ve 2 işletme ise işyerlerini devretmişlerdir. Bu durumda faal işletmelerin yüzdesi % 69 oranındadır. Diyarbakır'daki HÜİ projelerinin genel durumu Şekil 4.8.'de görüldüğü gibidir.



Şekil 4.8. Diyarbakır’da uygulanan HÜİ projelerinin genel durumu

Diyarbakır’da HÜİ alanında hibe desteği alan firmaların alt sektörleri Çizelge 4.14.’de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.14. Diyarbakır’da HÜİ projesi alan alt sektörler durumları

Alt Sektörler	İşletme Faal	İşletme Kapalı	İşletme Faal Proje Atıl	İşletme Devredilmiş
Arıcılık	1	-	-	-
Koyun Çiftliği	1	-	-	-
Süt ve Süt Ürünleri	5	3	1	2
TOPLAM	7	3	1	2

Çizelge 4.14’den görüleceğiz üzere arıcılık ve koyun çiftliği alt sektörlerinde hibe alan işletmeler faal olarak devam etmekte. Süt ve süt ürünleri kategorisinde ise hibe alan 11 işletmeden 5 adedi faal, 3’ü kapalı, 1 işletmede proje atıl ve 2 işletmede devredilmiş durumdadır. Ancak devredilen işletmelerde faal olarak çalıştığı kabul edilebilir.

Diyarbakır’da HÜİ alanında hibe desteği alan firmaların konumları Çizelge 4.15.’de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.15. Diyarbakır’da HÜİ projesi alan işletmelerin konumları ve durumları

Konum	İşletme Faal	İşletme Kapalı	İşletme Faal Proje Atıl	İşletme Devredilmiş
İl Merkezi	1	1	-	1
OSB	4	2	1	1
İlçeler	2	-	-	-
TOPLAM	7	3	1	2

Diyarbakır’da HÜİ alanında hibe alan işletme yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmelerde kendilerine yöntem kısmında belirtildiği üzere bazı açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sorular ;

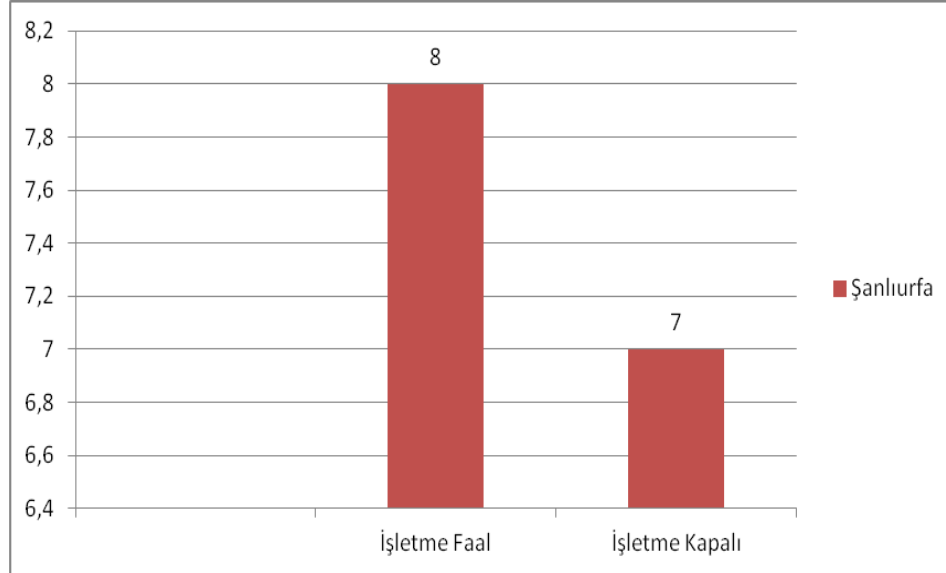
- 1.Proje ile işletmeniz sizce istenilen yere ulaştı mı?, ulaşmadı ise ana nedeni?
- 2.Proje uygulamasında karşılaştığınız en önemli sorun nelerdir?
- 3.Sektörünüz ile ilgili en önemli sorunlarınız ve önerileriniz nelerdir ?

Alt sektörlerden bazılarında bu sorulara verilen cevapların yanıtları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Arıcılık ve Koyun Çiftliği sektöründe hibe alan birer işletme ile yapılan görüşmede işletmelerin birinin proje ile istenilen yere ulaştığını ancak diğer işletmenin haksız rekabet ve pazar sıkıntısı gibi nedenlerden ötürü işletmesinin istediği yere ulaşmadığını belirtmektedir. İşletmeler proje uygulamada herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

Süt ve Süt Ürünleri sektöründe 5 işletme ile yapılan görüşmede 3 işletmenin proje ile işletmesini istenilen yere ulaştıramadığı görülmektedir. Bu işletmeler için ana neden çoğunlukla diğer işletmelerde olduğu gibi proje ile birlikte ilave maddi destek verilmesi yani destek miktarının arttırılmasıdır. 4 işletme proje uygulanması sırasında sorunlar yaşadığını belirtmektedir. Bu sorunlar sırası ile; bürokratik sorunlar, makine-ekipman yetersizliği, işletmelerin proje başlamadan önce yanlış bilgilendirilmesi olarak belirtilmiştir. İşletmeler sektörle ilgili bir sorun belirtmemişlerdir.

Şanlıurfa il ve ilçelerine KKYDP'den hibe desteği alan hayvansal üretim ve işleme sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ile yapılan görüşmelerde elde edilen ilk sonuçlara göre; Şekil 4.9.'da belirtildiği üzere destek alan 8 işletme faal, 7 işletme kapalıdır. Bu durumda faal olan işletmelerin başarı yüzdesi % 53 oranındadır.



Şekil 4.9. Şanlıurfa'da uygulanan HÜİ projelerinin genel durumu

Şanlıurfa'da HÜİ alanında hibe desteği alan firmaların alt sektörleri ve konumları aşağıdaki Çizelge 4.16.'de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.16. Şanlıurfa'da HÜİ projesi alan alt sektörler durumları

Alt Sektör	İşletme Faal	İşletme Kapalı
Et İşleme ve Paketleme	-	1
Sade Yağ	2	2
Süt ve Süt Ürünleri	4	4
Tavuk İşleme	1	-
Yumurta	1	-
TOPLAM	8	7

Çizelge 4.16. incelendiğinde alt sektörler arasında diğerinden daha başarılı olan bir işletme seçmek zordur. Çünkü sadeyağ ve süt ve süt ürünleri alt sektörlerinde eşit sayıda işletme faal ve kapalıdır.

Çizelge 4.17. Şanlıurfa’da HÜİ projesi alan işletmelerin konumları ve durumları

Konum	İşletme Faal	İşletme Kapalı
İl Merkezi	5	5
OSB	1	1
İlçeler	2	1
TOPLAM	8	7

Çizelge 4.17.’da görüldüğü üzere Şanlıurfa’da HÜİ sektöründe destek alan işletmeler çoğunlukla il merkezlerindedir.

Şanlıurfa’da HÜİ alanında hibe alan işletme yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmelerde kendilerine yöntem kısmında belirtildiği üzere bazı açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sorular;

- 1.Proje ile işletmeniz sizce istenilen yere ulaştı mı? ulaşmadı ise ana nedeni?
- 2.Proje uygulamasında karşılaştığınız en önemli sorun nelerdir?
- 3.Sektörünüz ile ilgili en önemli sorunlarınız ve önerileriniz nelerdir?

Alt sektörlerden bazılarında bu sorulara verilen cevapların yanıtları aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Sade Yağ alanında destek alan 2 işletmede proje ile işletmelerinin istenilen noktaya ulaştığını belirtmişlerdir. Ayrıca proje uygulamasında ve sektör bazında herhangi bir sorunlarının olmadığını belirtmişlerdir.

Süt ve Süt Ürünleri sektöründe 4 işletme ile yapılan görüşmede 3 işletmenin proje ile işletmesini istenilen yere ulaştıramadığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak 2 işletme haksız rekabet ortamı olmasından 1 işletme ise ilave maddi destek gereksinimini göstermişlerdir. Sektörel sorun sorulduğunda ise 3 işletme süt bulmakta zorlandıklarını 1 işletme ise haksız rekabet ortamından olduğundan dolayı kendi satış fiyatları ile piyasada rekabet edemediklerini belirtmişlerdir.

Tavuk İşleme ve Yumurta, sektörlerinde destek alan birer işletme mevcuttur. Bu işletmeler ile yapılan görüşmede 2 işletmenin de proje ile işletmelerin istenilen noktaya ulaştıklarını belirtmişlerdir. Proje uygulamasında beklenmeyen ek giderlerin fazla olmasından şikayetçi olan bir işletme yetkilisi mevcuttur. Ayrıca sektörel olarak sorunların sorulduğu soruya 1 işletme GİS'teki alt yapı problemlerinin kendileri için büyük sorun teşkil ettiğini belirtmiştir.

İki ilde toplam 15 faal işletme yetkililerinin bu açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar aşağıda belirtildiği gibi özetlenmektedir.

1.soru için proje ile işletme istenilen yere ulaşmadı cevabını veren 7 işletme yetkilisine neden ulaşmadı şeklinde sorulan soruya verdikleri yanıt Çizelge 4.18.'de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.18. HÜİ projeleri ile neden istenilen yere ulaşılmadı sorunun cevapları

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
İlave Maddi Destek	4
Diğer Nedenler	3
TOPLAM	7

2.soru'da proje uygulaması sırasında karşılaştığınız en önemli sorunlar neler oldu şeklindeki soruya verilen cevaplar ve cevabı veren kişi sayıları Çizelge 4.19.'de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.19. HÜİ projelerinde karşılaşılan en önemli sorunlar

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
Bürokratik Sorunlar	2
Makine-Ekipman Eksikliği	2
Hibedeki Ek Giderler	1
İlave Maddi Desteklerin Olmıyışı	1
Şanlıurfa GİS’de Altyapı Sorunu	1
İşletmelerin Yanlış Bilgilendirilmesi	1

3.soruda sektörünüz ile ilgili sorunlarınız ve çözüm önerileriniz nelerdir şeklinde sorulan soruya işletme yetkililerinin verdikleri cevaplar Çizelge 4.20.’da belirtildiği şekildedir.

Çizelge 4.20. HÜİ işletmelerinde sektörel sorunlar

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
İşletmede İşlenecek Süt Temininde Zorluk Çekilmesi	3
Haksız Rekabet	1

Yukarıda belirtilen sorular dışında HÜİ projelerinin il ekonomisine dolayısıyla milli ekonomiye doğrudan katkılarını ölçme adına anket formunda a) projelerin istihdama katkısını ölçme adına proje öncesi ve sonrası istihdam, b) proje sonrası yıllık gelirdeki yüzdesel değişim şeklinde iki sorular yöneltilmiştir.

Çizelge 4.21. HÜİ. projeleri için toplam istihdam ve gelir artışları

	Diyarbakır	Şanlıurfa
İşletme Sayısı	7	8
İstihdam Artışı (kişi)	27	45
İşletme Başına Düşen İstihdam Artışı (kişi)	3.9	5.6
İşletme Başına Düşen Gelir Artışı (%)	11	23

Çizelge 4.21.’da belirtilen veriler doğrultusunda Diyarbakır’daki 7 işletmede projenin katkısı ile toplam 27 kişilik istihdam artışı görülmektedir. İşletme başına düşen ortalama istihdam artışı yaklaşık 3.9 kişidir. Aynı şekilde Şanlıurfa’da 8

işletmede proje katkısı ile 45 kişilik istihdam artışı sağlanmış ve işletme başına düşen ortalama istihdam artışı yaklaşık 5.6 kişidir. Bu doğrultuda Şanlıurfa'daki HÜİ projelerinin istihdama katkısının daha fazla olduğu söylenebilir.

Gelir artışlarının incelendiğinde ise işletme yetkililerinin verdikleri bilgiler doğrultusunda Diyarbakır'da işletme başına düşen gelir artışı % 11 dolaylarındadır. Aynı değer Şanlıurfa'da ise % 23 olarak tespit edilmiştir. HÜİ Şanlıurfa'da uygulayan işletmelerin daha fazla gelir elde ettiği sonucuna ulaşılabilir.

4.1.1.4. Tarımsal Ürünlerin Depolanması (TÜD) Projeleri

Diyarbakır il ve ilçelerine KKYDP'den hibe desteği alan TÜD başlığı altında çelik silo kurarak faaliyetlerine devam eden işletmeler ile yapılan görüşmelerde elde edilen ilk sonuçlara göre; aşağıda da belirtildiği üzere destek alan 9 işletmenin tamamı faaldir. Bu durumda faal olan işletmelerin yüzdesi grafikte belirtildiği üzere % 100'dür. Esasında bu destek türünden faydalanan işletmelerde ağırlıklı olarak bitkisel üretim ve işleme üzerine çalışan işletmelerdir.

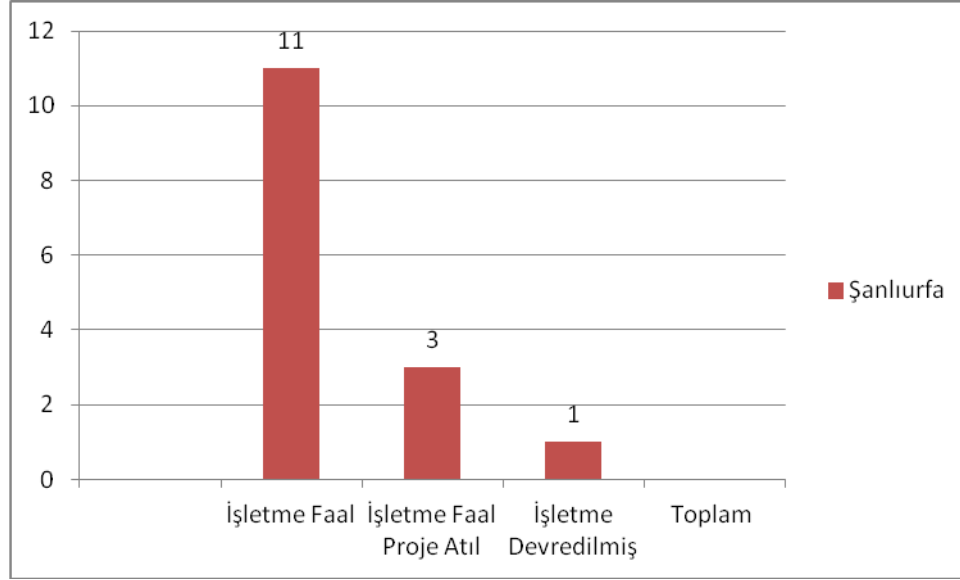
Diyarbakır'da TÜD başlığı ile kurulan çelik siloların konumları Çizelge 4.22. belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.22. Diyarbakır'da TÜD projelerinin konumları ve durumları

Konum	İşletme Faal
İl Merkezi	2
OSB	3
İlçeler	4
TOPLAM	9

Çizelge 4.22.'de görüldüğü üzere Diyarbakır'da TÜD projelerinin tamamı faal olarak faaliyetlerine devam etmekte. İl merkezinde 2, OSB'de 3 ve son olarak ilçelerde 4 adet TÜD projesi uygulanmıştır.

Şanlıurfa il ve ilçelerine KKYDP'den hibe desteği alan TÜD başlığı altında çelik silo kurarak faaliyetlerine devam eden işletmeler ile yapılan görüşmelerde elde edilen ilk sonuçlara göre; aşağıda da belirtildiği üzere destek alan 11 işletmenin tamamı faal, 3 işletmede kurulan çelik silolar atıl ve de 1 işletme ise devretmiştir. Bu durumda başarılı kabul edilen işletmelerin yüzdesi % 80'dir.



Şekil 4.10. Şanlıurfa'da uygulanan TUD projelerinin genel durumu

Şanlıurfa'da TUD başlığı ile işletmelerde kurulan çelik siloların konumları ve durumları Çizelge 4.23.'de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.23. Şanlıurfa'da TUD projesi alan işletmelerin konumları ve durumları

Konum	İşletme Faal	Proje Atıl	İşletme Devredilmiş
İl Merkezi	7	1	1
OSB	3	2	-
İlçeler	1	-	-
TOPLAM	11	3	1

Şanlıurfa ve Diyarbakır’da sektör yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde kendilerine bazı açık uçlu sorular yöneltildi. Bu sorular ;

1. Proje ile işletmeniz sizce istenilen yere ulaştı mı? ulaşmadı ise ana nedeni?
2. Proje uygulamasında karşılaştığınız en önemli sorun nelerdir?
3. Sektörünüz ile ilgili en önemli sorunlarınız ve önerileriniz nelerdir?

İki ilde toplam 20 faal işletme yetkililerinin bu açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar aşağıda belirtildiği gibidir:

1.soru için proje ile işletmem bence istenilen yere ulaşmadı cevabını veren 1 işletme yetkilisine neden ulaşmadı şeklinde sorulan soruya verdiği yanıt ilave maddi destek olarak belirtilmektedir.

2.soru’da proje uygulaması sırasında karşılaştığınız en önemli sorunlar neler oldu şeklindeki soruya verilen cevaplar ve cevabı veren kişi sayıları Çizelge 4.24.’de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.24. TUD projelerinde karşılaşılan en önemli sorunlar

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
Bürokratik Sorunlar	6
Kalifiye Teknik Eleman Eksikliği	1
Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerindeki Gecikmeler	1

3.soruda sektörünüz ile ilgili sorunlarınız ve çözüm önerileriniz nelerdir şeklinde sorulan soruya işletme yetkililerinin verdikleri cevaplar Çizelge 4.25.’de belirtildiği şekildedir.

Çizelge 4.25. TÜD işletmelerinde sektörel sorunlar

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
Hammadde Yetersizliği ve Kalitesizliği	3
Kalifiye Usta ve İşçi Problemi	1
Danışman Firma Eksikliği	1
Denetim Yetersizliği	1
Teknolojiye Ayak Uyduramama	1
Kurumsallaşamama Problemi	1
Pazar Bulma Problemleri	1
Haksız Rekabet	1

Yukarıda belirtilen sorular dışında TÜD il ekonomisine dolayısıyla milli ekonomiye doğrudan katkılarını ölçme adına anket formunda a) projelerin istihdama katkısını ölçme adına proje öncesi ve sonrası istihdam, b) proje sonrası yıllık gelirdeki yüzdesel değişim şeklinde iki sorular yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar doğrultusunda iki ilde elde edilen bulgular Çizelge 4.26.'de özetlenmeye çalışılmıştır.

Çizelge 4.26. TÜD projeleri için toplam istihdam ve gelir artışları

	Diyarbakır	Şanlıurfa
İşletme Sayısı	9	11
İstihdam Artışı (kişi)	52	33
İşletme Başına Düşen İstihdam Artışı (kişi)	5,8	3
İşletme Başına Düşen Gelir Artışı (%)	43	12

Çizelge 4.26.'de belirtilen veriler doğrultusunda Diyarbakır'daki 9 işletmede projenin katkısı ile toplam 52 kişilik istihdam artışı görülmektedir. İşletme başına düşen ortalama istihdam artışı yaklaşık 5.8 kişidir. Aynı şekilde Şanlıurfa'da 11 işletmede proje katkısı ile 33 kişilik istihdam artışı sağlanmış ve işletme başına düşen ortalama istihdam artışı yaklaşık 3 kişidir. Bu doğrultuda Diyarbakır'daki TÜD projelerinin istihdama katkısının daha fazla olduğu söylenebilir.

Gelir artışlarının incelendiğinde ise işletme yetkililerinin verdikleri bilgiler doğrultusunda Diyarbakır'da işletme başına düşen gelir artışı % 43 dolaylarındadır. Aynı değer Şanlıurfa'da ise % 12 olarak tespit edilmiştir. TÜD projelerini Diyarbakır'da uygulayan işletmelerin daha fazla gelir elde ettiği sonucuna ulaşılabilir.

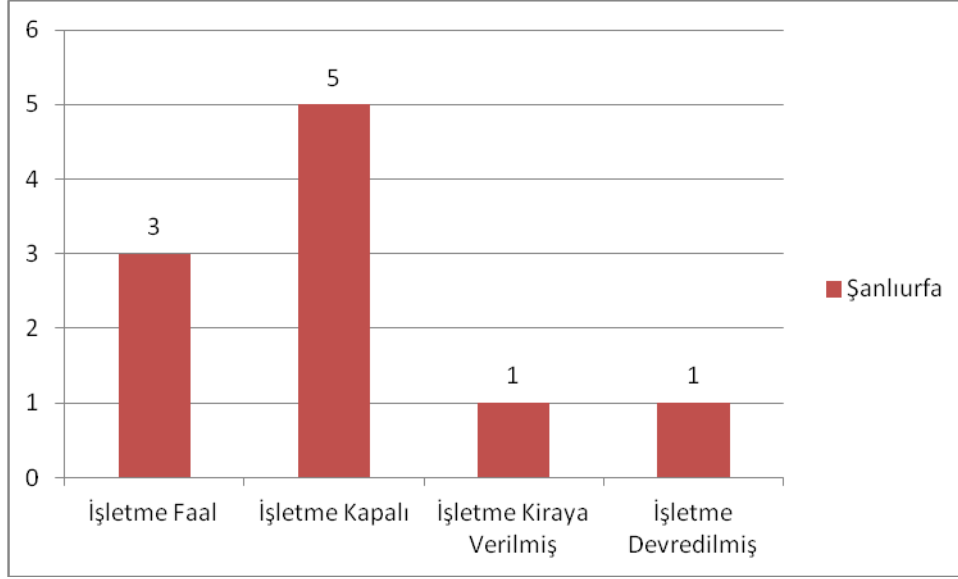
4.1.1.5. Soğuk Hava Deposu (SHD) Projeleri

Diyarbakır il ve ilçelerine KKYDP'den hibe desteği alan SHD başlığı altında soğuk hava depoları kurarak faaliyetlerine devam eden işletmeler ile yapılan görüşmelerde elde edilen ilk sonuçlara göre; aşağıda da belirtildiği üzere destek alan 2 işletmenin tamamı faaldir. Bu durumda faal olan işletmelerin yüzdesi % 100'dür. Çizelge 4.27. Diyarbakır'da SHD işletmelerinin konumları ve durumları

Konum	İşletme Faal
İl Merkezi	1
İlçeler	1
TOPLAM	2

Çizelge 4.27.'de görüldüğü gibi Diyarbakır'daki 2 SHD projesinin birisi il merkezi diğeri de ilçelerde uygulanmıştır.

Şanlıurfa il ve ilçelerinde SHD projeleri alan işletmeler ile yapılan görüşmelerde elde edilen ilk sonuçlara göre; aşağıda da belirtildiği üzere destek alan 3 işletmenin faal, 5 işletmenin kapalı, 1 işletmenin kiraya verildiği ve 1 işletmeninde devredildiği görülmektedir. Bu durumda başarılı olan işletmelerin yüzdesi % 50'dir.



Şekil 4.11. Şanlıurfa’da uygulanan SHD projelerinin genel durumu

Şanlıurfa’daki SHD projeleri ile kurulan işletmelerin konumları ve durumları Çizelge 4.28.’de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.28. Şanlıurfa’da SHD projesi alan işletmelerin konumları ve durumları

Konum	İşletme Faal	İşletme Kapalı	İşletme Kiraya Verilmiş	İşletme Devredilmiş
İl Merkezi	2	3	-	-
OSB	1	-	1	1
İlçeler	1	1	-	-
TOPLAM	4	4	1	1

Şanlıurfa ve Diyarbakır’da sektör yetkilileri ile yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde kendilerine bazı açık uçlu sorular yöneltildi. Bu sorular ;

1. Proje ile işletmeniz sizce istenilen yere ulaştı mı? ulaşmadı ise ana nedeni ?
2. Proje uygulamasında karşılaştığınız en önemli sorun nelerdir?
3. Sektörünüz ile ilgili en önemli sorunlarınız ve önerileriniz nelerdir?

İki ilde toplam 5 faal işletme yetkililerinin bu açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar aşağıda belirtildiği gibidir:

1.soru için proje ile işletmem bence istenilen yere ulaşmadı cevabını veren 1 işletme yetkilisine neden ulaşmadı şeklinde sorulan soruya verilen yanıt ilave maddi destek olarak belirtilmektedir.

2.soru'da proje uygulaması sırasında karşılaştığınız en önemli sorunlar neler oldu şeklindeki soruya verilen cevaplar ve cevabı veren kişi sayıları Çizelge 4.29.'de belirtildiği gibidir.

Çizelge 4.29. SHD projelerinde karşılaşılan en önemli sorunlar

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
Hibedeki Gereksiz Masraflar	1
Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerindeki Gecikmeler	1

3.soruda sektörünüz ile ilgili sorunlarınız ve çözüm önerileriniz nelerdir şeklinde sorulan soruya işletme yetkililerinin verdikleri Çizelge 4.30.'da belirtildiği şekildedir.

Çizelge 4.30. SHD işletmelerinde sektörel sorunlar

Cevaplar	Yanıtlayan İşletme Sayısı
Kalifiye Usta ve İşçi Problemi	1
Bankalardan Yeterli Desteği Görememe	1
Nakliye Ücretlerinin Fazlalığı	1
Alt Yapı Sorunları	1

Yukarıda belirtilen sorular dışında SHD projelerinin il ekonomisine dolayısıyla milli ekonomiye doğrudan katkılarını ölçme adına anket formunda a) projelerin istihdama katkısını ölçme adına proje öncesi ve sonrası istihdam, b) proje sonrası yıllık gelirdeki yüzdesel değişim şeklinde iki sorular yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar doğrultusunda iki ilde elde edilen bulgular Çizelge 4.31.'da özetlenmeye çalışılmıştır.

Çizelge 4.31. SHD projeleri için toplam istihdam ve gelir artışları

	Diyarbakır	Şanlıurfa
İşletme Sayısı	2	3
İstihdam Artışı (kişi)	10	5
İşletme Başına Düşen İstihdam Artışı (kişi)	5	1.7
İşletme Başına Düşen Gelir Artışı (%)	25	40

Çizelge 4.31.'da belirtilen veriler doğrultusunda Diyarbakır'daki 2 işletmede projenin katkısı ile toplam 10 kişilik istihdam artışı görülmektedir. İşletme başına düşen ortalama istihdam artışı 5 kişidir. Aynı şekilde Şanlıurfa'da 3 işletmede proje katkısı ile 5 kişilik istihdam artışı sağlanmış ve işletme başına düşen ortalama istihdam artışı yaklaşık 1.7 kişidir. Bu doğrultuda Diyarbakır'daki SHD projelerinin istihdama katkısının daha fazla olduğu söylenebilir.

Gelir artışlarının incelendiğinde ise işletme yetkililerinin verdikleri bilgiler doğrultusunda Diyarbakır'da işletme başına düşen gelir artışı % 25 dolaylarındadır. Aynı değer Şanlıurfa'da ise % 40 olarak tespit edilmiştir. SHD projelerinin Şanlıurfa'da uygulayan işletmelerin daha fazla gelir elde ettiği sonucuna ulaşılabilir.

4.2. İstatistiki Analizler

Araştırma verilerinin analizinde ilk olarak anket sorularına verilerin cevaplara ilişkin frekans dağılımlarına yer verilmiştir. Daha sonra ise kurulan hipotezleri test etmek amacıyla yöntem kısmında izah edildiği üzere Wilcoxon Signed Rank, Ki Kare, Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testlerinden faydalanılacaktır.

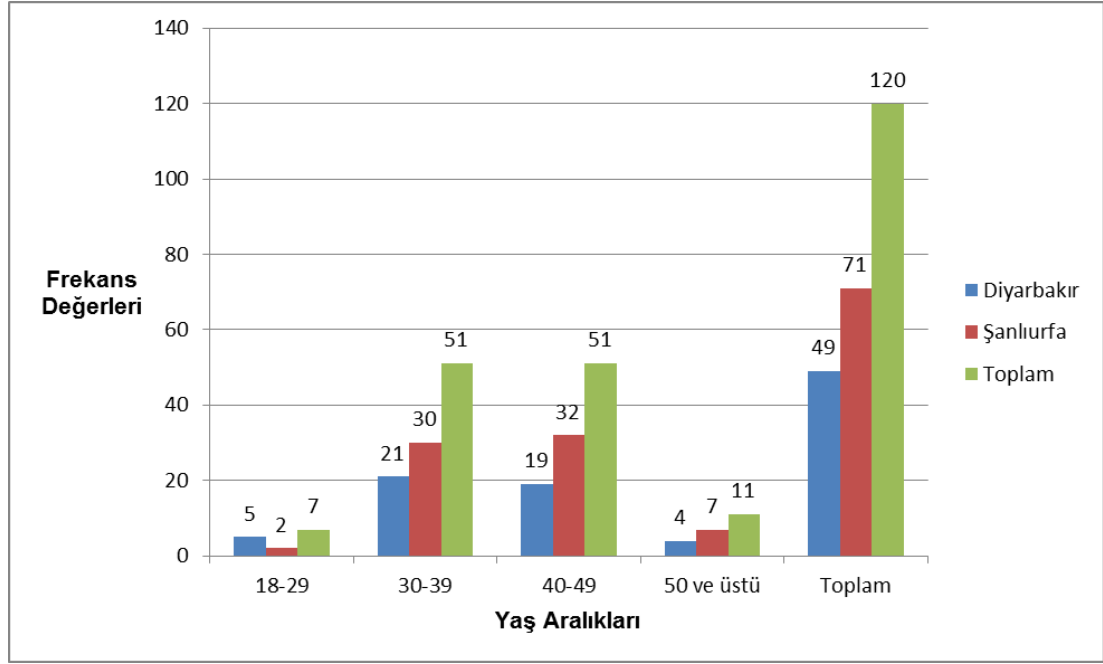
4.2.1. Araştırmanın Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Güvenilirlik analiz sonuçları için veriler SPSS programına girildikten sonra Cronbach Alfa Katsayısı hesaplanmış ve bu katsayının **0.912** olduğu belirlenmiştir. Bu bir araştırma için oldukça yüksek düzeyde bir güvenilirlik katsayısıdır.

4.2.2. Araştırmanın Frekans Analizi Sonuçları

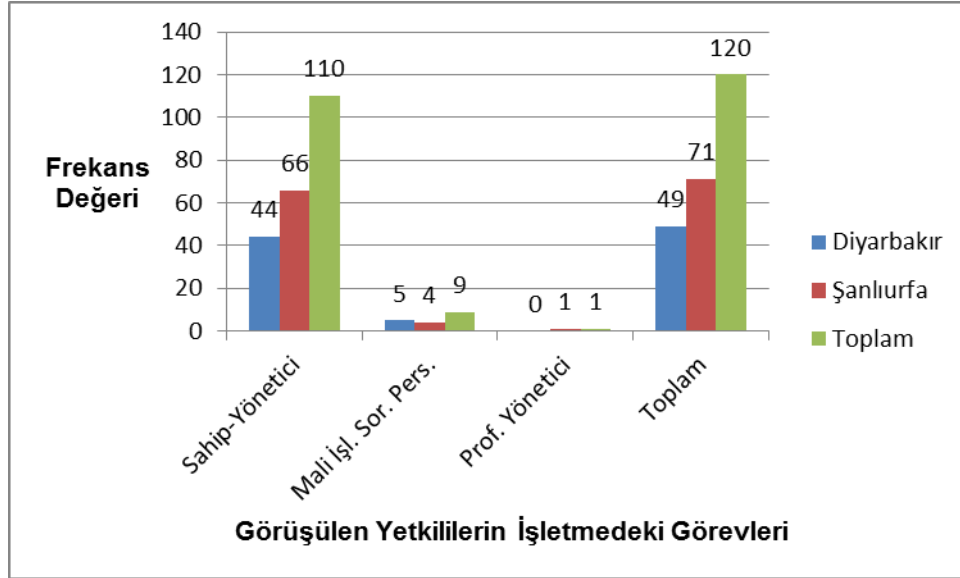
4.2.2.1. Sosyo-Demografik Verilerin Frekans Analizi Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında işletme yetkilisinin demografik yapısı ile ilgili soruların frekans analizi sonuçları aktarılacaktır.



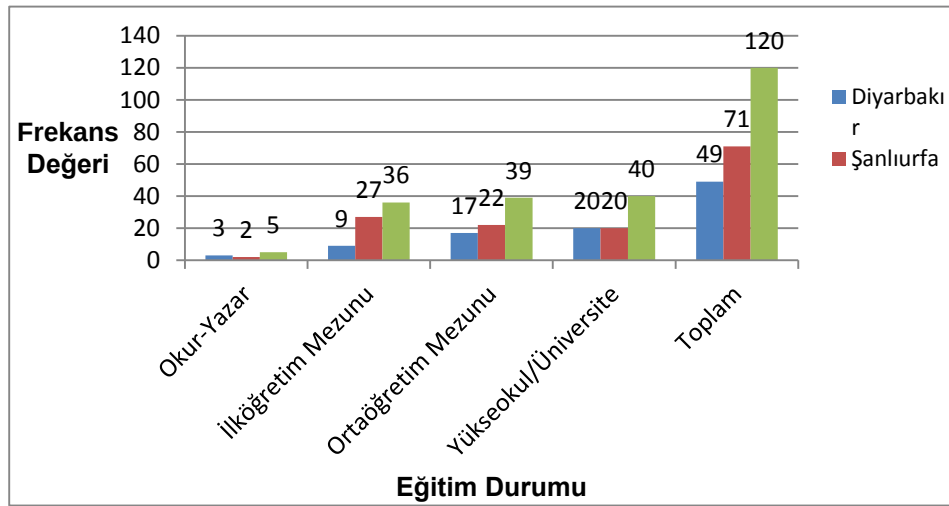
Şekil 4.12. Yaş aralığı değerleri

Şekil 4.12.'de belirtildiği üzere araştırma kapsamında gidilen işletme yetkililerin iki ilde toplam % 5.8'i (7 kişi) "18-29 yaş aralığında", % 42.5'i (51 Kişi) 30-39 yaş aralığında, % 42.5'i (51 kişi) "40-49 yaş aralığında" ve son olarak % 9.2'si (11 kişi) "50 yaş ve üstü" grupta yer almaktadır. İki ilin dağılımları da incelendiğinde yaş dağılımlarının benzer olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda bu iki ildeki yetkililerin çoğunun orta yaş dediğimiz gruba dahil olduğu söylenebilir. Genç yaştaki yönetici sayısının azlığı ile işletme sahiplerinin yetki paylaşımında çok istekli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.



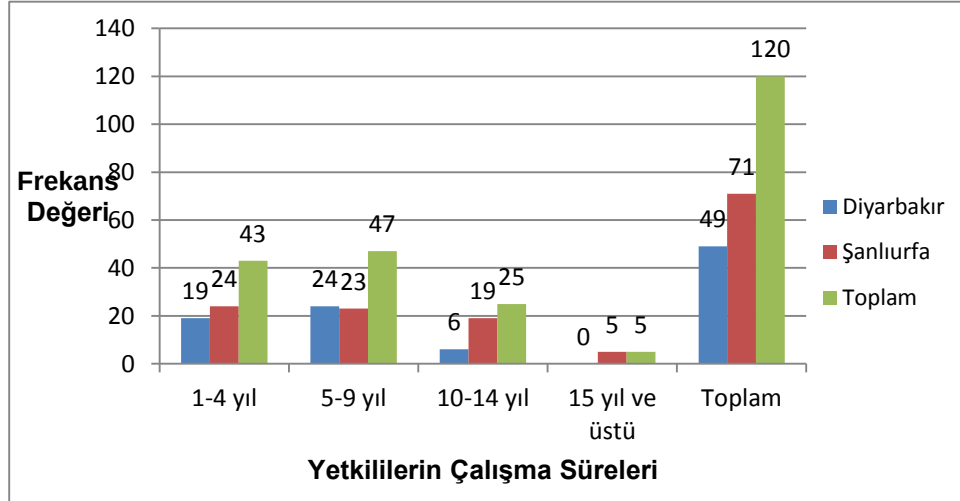
Şekil 4.13. Yetkililerin işletmedeki görevleri

Şekil 4.13.'de görüldüğü üzere işletme yetkililerinin iki ilde toplam % 91.7'si (110 kişi) şirketin hem sahip hem de yöneticisi konumunda kişilerdir. Yetkililerin % 7.5 oranını oluşturan 9 kişi mali işlerden sorumlu personel ve % 0.8'i oluşturan 1 kişi ise de profesyonel yöneticidir.



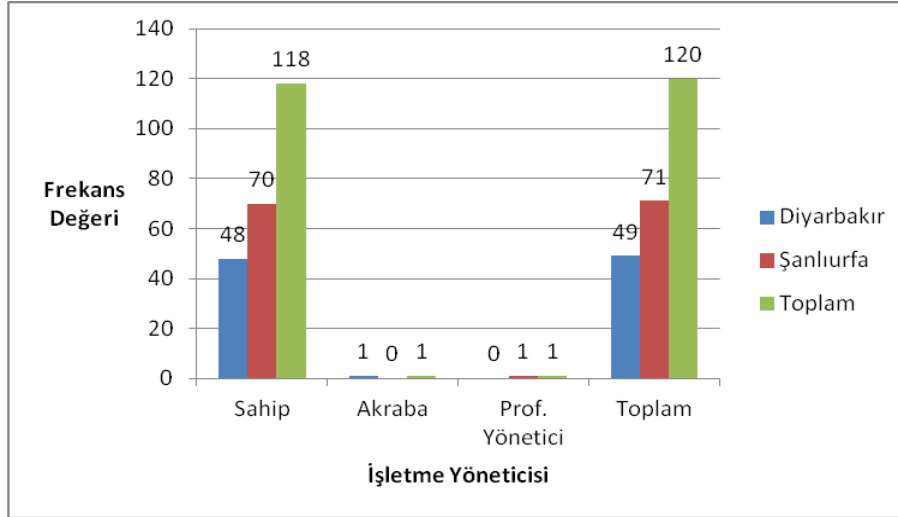
Şekil 4.14. Eğitim durumu

İşletme yetkililerinin eğitim durumunu gösteren Şekil 4.14.'e göre işletme yetkililerinin iki ilde toplam % 4.2'si (5 kişi) "okur-yazar", % 30'u (36 kişi) "ilköğretim mezunu", % 32.5'i (39 kişi) "ortaöğretim mezunu" ve son olarak % 33.3'ü (40 kişi) "yüksekokul veya üniversite mezunu" dur. Ortaya çıkan sonuçlara göre işletme yöneticilerinin sadece üçte birlik kısmı sadece yükseköğrenim görmüşlerdir.



Şekil 4.15. Yetkililerin işletmede çalıştıkları süre

Şekil 4.15.'de belirtildiği üzere işletme yetkililerine yöneltilen kaç yıldır bu görevdesiniz sorusuna verilen yanıtlara göre; yetkililerin iki ilde toplam % 35.8'i (43 kişi) "1-4 yıl", % 39.2'si (47 kişi) "5-9 yıl", % 20.8'i (25 kişi) "10-14 yıl" ve son olarak % 4.2'si (5 kişi) 15 yıl ve üstü grubunda yer almaktadır. Yukarıdaki veriler doğrultusunda iki ilde çalışanların toplam % 75'i 10 yıldan az süredir bulundukları yerde çalışmaktadır.

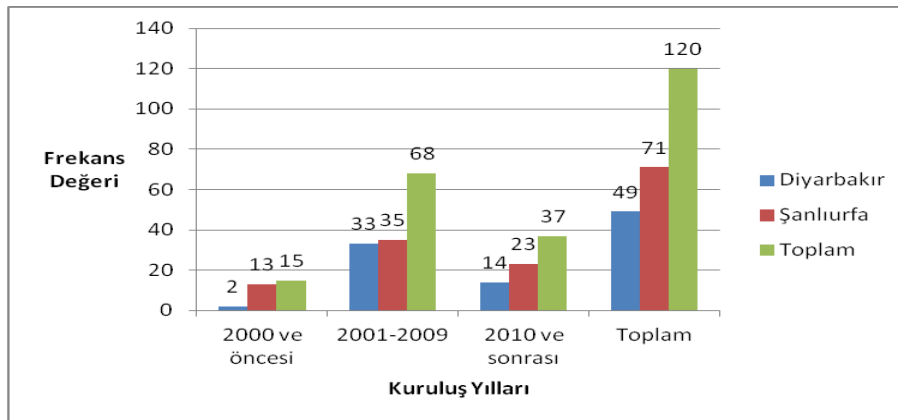


Şekil 4.16. İşletmelerde yönetici durumu

Şekil 4.16.'da belirtildiği üzere “İşletmeyi kim yönetiyor” şeklinde sorulan soruya verilen yanıtı göre ise işletmeyi yöneten kişilerin % 98.4’ü (118 kişi) gibi çok büyük bir değer ile işletme sahibidir. Ortaya çıkan bu sonuçlar işletmelerimizde kurumsallaşmanın zayıf olduğu kanısı uyandırır da hibeden yararlanan işletmelerin KOBİ niteliğinde oluşu ve de üretim ve istihdam edebilirlik oranlarının çok yüksek olmamasından dolayı profesyonel yönetici bulundurmamaları kısmen mazur görülebilir.

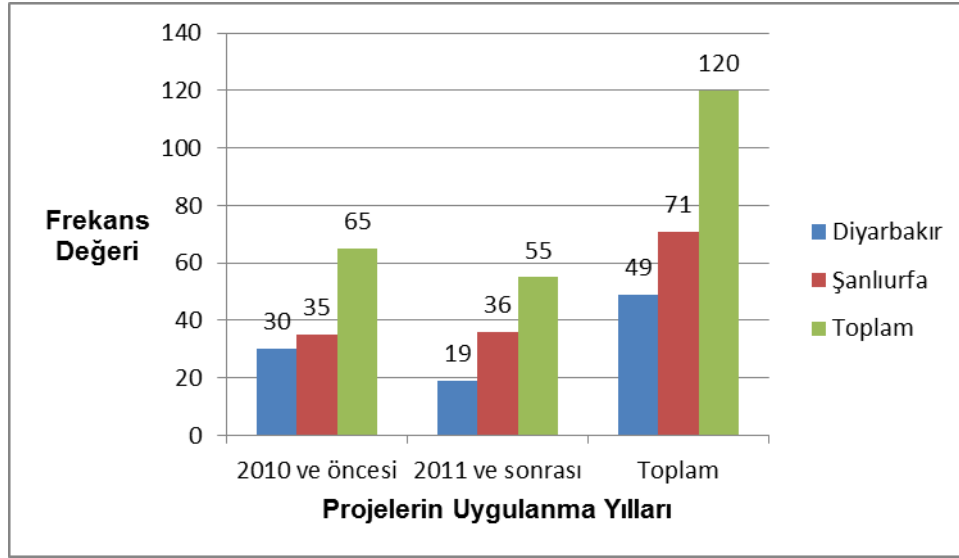
4.2.2.2. İşletme ve KKYDP İle İlgili Frekans Analizi Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında işletmeler ve yürüttükleri KKYDP projeleri ile ilgili soruların frekans analizleri aktarılacaktır.



Şekil 4.17. İşletmelerin kuruluş yılları

Şekil 4.17.'de belirtildiği üzere hibeden yararlanan işletmelerin iki ilde toplam % 12.5'i (15 işletme) 2000 yılı ve öncesinde kurulmuş, % 56.7'si (68 işletme) 2001 ile 2009 yılları arasında ve son olarak da % 30.8'i (37 işletme) 2010 yılı ve sonrasında kurulmuştur. Anketlerden elde edilen verilere göre işletmelerin çok büyük bir kısmı (120'de 79 işletme - % 67'si) hibelerin verilmeye başlandığı 2006 yılı ve sonrasında kurulmuştur.



Şekil 4.18. İşletmelerde projelerin uygulandığı yıllar

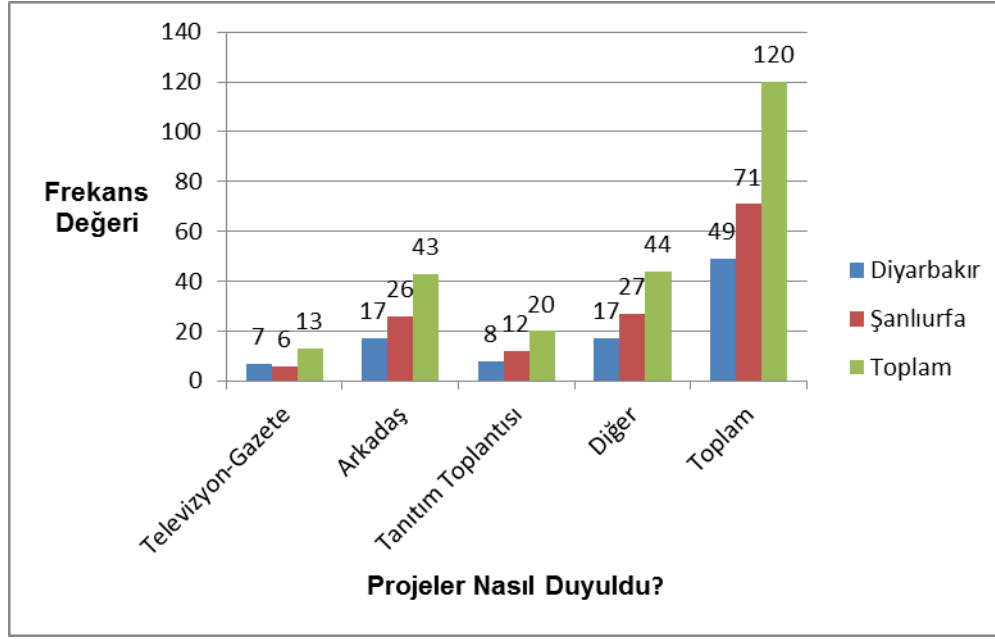
Araştırmanın literatür kısmında belirtildiği üzere KKYDP projesi uygulamalarının birinci dönemi 2006-2010 yıllarını (1-5.. Etaplar) kapsamaktadır. İkinci dönemini 2011 ve sonrası etaplar (6,7,8 ve 9. etaplar) oluşturmaktadır. Araştırmanın kapsamını ilk 7 etabın oluşturduğunu hatırlatmakta fayda vardır. 2014 yılı başında 8. etap ve yıl sonunda 9. etap ile birlikte ikinci dönemde sona erecektir. Şekil 4.18.'de belirtildiği üzere araştırma kapsamındaki işletmelerin % 54.2'si (65 işletme) birinci dönemde % 45.8'i (55 işletme) de ikinci dönemde (6 ve 7.etaplarda) hibeden yararlanmışlardır.

Çizelge 4.32. Hibe ile kurulan yeni işletme sayısı

İşletme Özelliği	Frekans(n)	(%)
Hibe ile Kurulan İşletme	32	26.7
Hibeden Önce Kurulu İşletme Sayısı	88	73.3
Toplam	120	100

Anket içerisinde işletme yetkililerine projelerinin yukarıda belirtilen hangi türde oldukları ve proje ile işletmelerine ne kazandırdıkları sorulmuş ancak projelerin ilerleyen kısımlarda bahsedileceği üzere çok büyük bir kısmının danışman firmalarca hazırlanmış ve uygulanmış olduğundan sağlıklı cevaplar alınamamıştır. Bu doğrultuda sadece işletmelerin hibe ile mi kurulduğu yoksa daha önceden mi kurulu olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Çizelge 4.32.'de belirtildiği üzere elde edilen veriler doğrultusunda işletmelerin % 26.7'si hibe ile kurulmuş ve % 73.3'ü ise önceden kurulu işletmedir. Yıllara göre işletmelerin kuruluş yıllarını belirtmek gerekirse ; 2006'da 1 adet , 2007'da 3 adet, 2008'de 2 adet, 2009'de 4 adet, 2010'da 5 adet, 2011'da 10 adet, 2012'de 1 adet, 2013'de de 8 adet işletme kurulmuştur. Taşcıoğlu (2011)'da Batı Akdeniz Bölgesi'nde gerçekleştirdiği çalışmasında benzer bulgulara ulaşmıştır. Batı Akdeniz illerinde de (Isparta, Antalya ve Burdur) bölgedeki işletmelerin yaklaşık %70'i hibe desteği ile ilk defa bir işletme kurmayıp mevcut işletmelerine ek gelir sağlamak amacıyla destekten yararlanmıştır.

Araştırma kapsamında görüldüğü üzere faal işletmeler arasında önceden kurulu işletmelerin varlığı daha fazladır. Kapalı, devredilmiş veya kiraya verilmiş işletmeler ile ilgili anket verileri olmasa da edinilen izlenimler doğrultusunda kapalı olanlar arasında hibe ile kurulu olanların oranı oldukça fazladır. Bu bilgiler ışığında KKYDP hibelerinin sıfırdan kurulu olan işletmelere değil hali hazırda kurulu ve işini geliştirmek isteyen işletmelere verilmesi ekonomik anlamda daha rasyonel bir hareket olacaktır.



Şekil 4.19. KKYDP projeleri nasıl duyuldu

Şekil 4.19.'da belirtildiği üzere işletme yetkililerinin iki ilde toplam % 10.8'i (13 kişi) televizyon veya gazeteden duyduklarını, % 35.8'i (43 kişi) arkadaş vasıtası ile , % 16.7'si (20 kişi) tanıtım toplantısı yoluyla ve son olarak % 36.7'si (44 kişi) diğer kanallar vasıtasıyla KKYDP projesinden haberdar olduklarını belirtmişlerdir. Elde edilen bulgular doğrultusunda projelerin yazılı ve görsel basın yayın yoluyla daha fazla tanıtımının yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 4.33. Proje tanıtım toplantılarına katılım

Toplantı Katılım	Toplam		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)
Evet	62	51.7	25	35.2	37	75.5
Hayır	58	48.3	46	64.8	12	24.5
Toplam	120	100	71	100,0	49	100

Çizelge 4.33'de belirtildiği üzere işletme yetkililerinin % 51.7'si kurumlarca düzenlenen tanıtım toplantılarına katıldıklarını, % 48.3'ü ise bu tarz toplantılara katılmadıklarını belirtmişlerdir. Toplantıya katılmamanın ana nedeni ise işletmelerin çok büyük bir kısmının projeleri ile doğrudan kendilerinin ilgilenmedikleri ve danışman firmalar tarafından projelerin hazırlanmasıdır. Bu nedenle işletme yetkililerinin detaylar hakkında fazla malumatları bulunmamaktadır. Ancak durum bu şekilde olunca işletme yetkililerinin ek giderler ve bürokratik işlemler gibi önemli

detayları tam olarak bilmeden projeye başvurmakta ve çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

Çizelge 4.34. İşletmelerde danışmanlık durumu

Danışmanlık Durumu	Toplam		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)
Hayır	15	12.5	5	7	10	20.4
Proje için danışmanlık aldım	103	85.8	65	91.5	38	77.6
Sürekli danışmanlık alıyorum	2	1.7	1	1.5	1	2
Toplam	120	100	71	100	49	100

Çizelge 4.34.'de belirtildiği üzere işletmelerin % 12.5'i herhangi bir danışmanlık hizmeti almadıklarını belirtmektedir. % 85.8'i sadece proje hazırlama ve uygulama kısımlarında danışmanlık aldıklarını ve son olarak % 1.7'si ise sürekli danışmanlık aldıklarını belirtmektedirler. Taşcıoğlu (2011) Batı Akdeniz illerindeki çalışmasında %55,2 oranında işletmelerin proje hazırlama ve yürütme konularında özel danışmanlık desteği aldıklarını belirtmiştir. Ancak aynı çalışmada işletme sahiplerinin yaklaşık % 40 projelerini kendilerinin hazırlayıp yürüttüklerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar ışığında Şanlıurfa-Diyarbakır'daki işletmelerin çoğunun kendi projelerini oluşturacak ve yönetecek seviyede olmadıkları görülmektedir. Bu durumda danışman firmaların bölge ekonomisi için önemli rol oynadığı/oynayacağı sonucuna ulaşılmaktadır. İlerleyen programlarda bu tarz hibelerde bütçe kalemleri oluşturulurken danışmanlık hizmeti için de bütçe ayrılması faydalı olacaktır. Bu düzenleme ile işletme yetkilileri üzerindeki maliyetler azalacaktır. Kısa ve orta vadede işletmelerin proje yazma ve yürütme kabiliyetine sahip personelleri istihdam etmelerinin mümkün olamayacağı düşünülürse bu konu kaliteli proje ve ekonomik katkı için olmazsa olmaz hususlar arasında sayılabilir.

Çizelge 4.35. İhracat yapma durumu

İhracat Durumu	Toplam		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)
Evet	22	18.3	6	8.5	16	32.7
Hayır	98	81.7	65	91.5	33	67.3
Toplam	120	100	71	100	49	100

İşletmelere ihracat yapıyor musunuz şeklinde sorulan sorulara verilen yanıt Çizelge 4.35.'de özetlenmektedir. Hibe alan işletmelerin % 18.3'ü ihracat yapmakta geri kalan % 81.7'si ise ihracat yapmadığı görülmektedir. 2023 yılında 500 milyar dolar ihracat hedefleyen Türkiye'de bu değerin bu kadar düşük çıkması üzüntü vericidir. Projelerin değerlendirilme aşamasında işletmeler için ihracat yapabilirlik ya da hali hazırda ihracat yapan işletme oluşu artı puan olarak işletmelere yansıtılmalı bu vesile ile ihracat özendirilmelidir. Diyarbakır'da hibe alan işletmeler içinde ihracat yapma oranı Şanlıurfa'ya göre yaklaşık 4 kat daha yüksektir.

Çizelge 4.36. Proje ile işletmelerin ihracatındaki artan pay (%)

Değişim Oranı (%)	Toplam		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	Yüzde(%)
0	3	2.5	3	4.2	-	-
2	3	2.5	-	-	3	6.1
5	5	4.2	-	-	5	10.2
10	6	5	3	4.2	3	6.1
20	3	2.5	-	-	3	6.1
25	2	1.7	-	-	2	4.1
Toplam	22	18.3	6	8.5	16	32.7

Çizelge 4.36.'da projenin işletmelerin ihracatı üzerinde oluşturduğu etkinin analiz sonuçları görülmektedir. İhracat yapan toplam 22 işletmeden 6'sı Şanlıurfa'da, 16'sı ise Diyarbakır'da yer almaktadır. Çizelge 4.36'da bu işletmelerin tüm işletmeler içerisindeki payı da aktarılmaya çalışılmıştır. Örneğin Şanlıurfa'da ihracat yapan işletmelerin hibeyi alan işletmeler içindeki payı % 8.5'dir. Diyarbakır'da ise bu değer % 32.7 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Diyarbakır'da hibe alan işletmelerin ihracata daha yatkın olduğu sonucunu göstermektedir. İhracat değerlendirmesine katılan işletmelerin büyük çoğunluğunda hibeden sonra ihracat payında bir artış görülmektedir. Bu da projelerin ihracata olumlu etkisi olduğu kanısını uyandırmaktadır.

Çizelge 4.37. Proje öncesi istihdam rakamları

İstihdam	Toplam		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)
0	40	33.3	30	42.3	10	20.4
1	6	5	5	7	1	2
2	4	3.3	4	5.6	-	-
3	9	7.5	7	9.9	2	4.1
4	3	2.5	1	1.4	2	4.1
5	14	11.7	5	7	9	18.4
6	2	1.7	1	1.4	1	2
8	4	3.3	2	2.8	2	4.1
9	1	0.8	1	1.4	-	-
10	13	10.8	8	11.3	5	10.2
12	4	3.3	1	1.4	3	6.1
15	5	4.2	2	2.8	3	6.1
18	4	3.3	-	-	4	8.2
20	3	2.5	2	2.8	1	2
24	1	0.8	-	-	1	2
25	2	1.7	-	-	2	4.1
28	1	0.8	-	-	1	2.0
30	4	3.3	2	2.8	2	4.1
Toplam	120	100	71	100	49	100

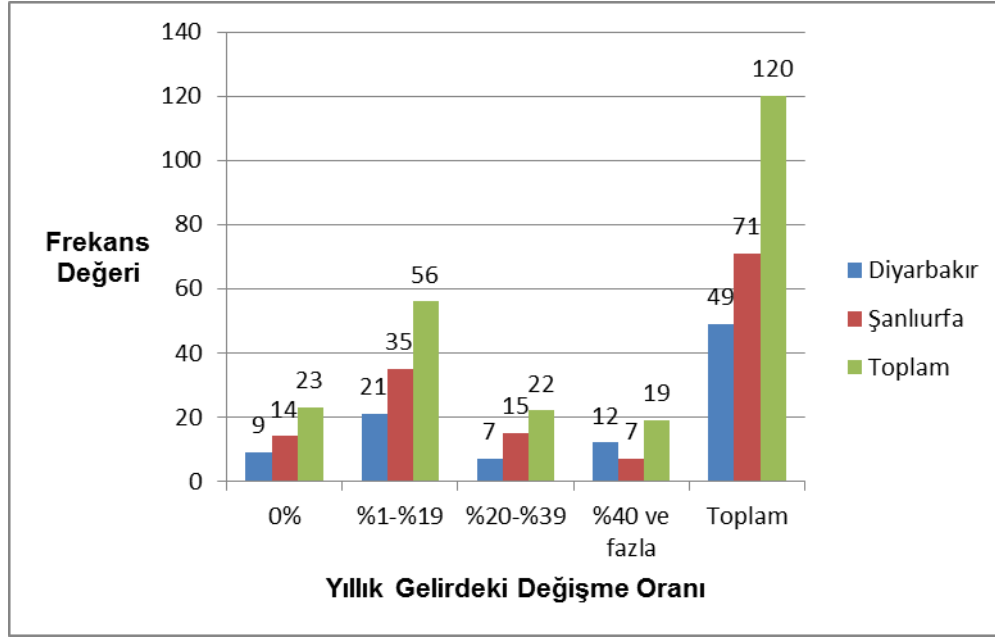
Not: Çizelgede noktadan sonraki sayılar yuvarlanarak yazılmıştır.

Çizelge 4.37. ve Çizelge 4.38.'de proje öncesi ve sonrasında istihdam rakamlarının frekans dağılımları verilmeye çalışılmıştır. Bu iki çizelgede dikkate değer en önemli husus şudur; iki ilin değerleri birlikte analiz edildiğinde proje öncesinde 10 işçinin altında olan işletmeler % 79.9 iken, proje sonrasında bu değer % 50.9'a gerilemiştir. Ayrıca 30 işçi ve üzeri çalıştıran işletme sayısı iki ilde toplam 4 iken proje sonrasında bu değer 10'a yükselmiştir.

Çizelge 4.38. Proje sonrası istihdam rakamları

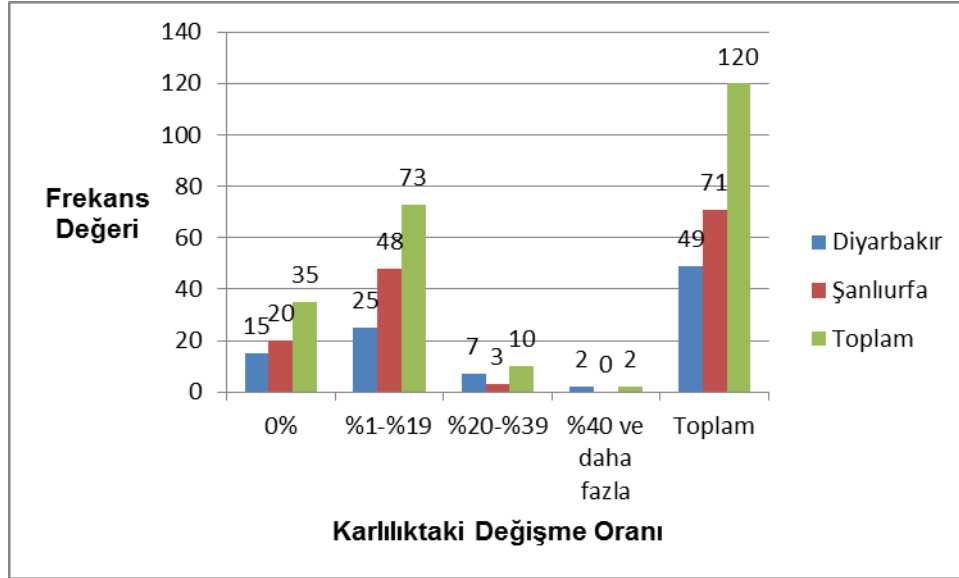
İstihdam	Toplam		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)
1	2	1.7	1	1.4	1	2
2	2	1.7	1	1.4	1	2
3	13	10.8	10	14.1	3	6.1
4	3	2.5	2	2.8	1	2
5	17	14.2	13	18.3	4	8.2
6	4	3.3	4	5.6	-	-
7	2	1.7	1	1.4	1	2
8	5	4.2	4	5.6	1	2
9	1	0.8	1	1.4	-	-
10	12	10	6	8.5	6	12.2
12	10	8.3	5	7	5	10.2
13	3	2.5	3	4.2	-	-
14	3	2.5	-	-	3	6.1
15	10	8.3	5	7	5	10.2
16	3	2.5	2	2.8	1	2
18	3	2.5	-	-	3	6.1
20	9	7.5	5	7	4	8.2
23	1	0.8	-	-	1	2
24	1	0.8	-	-	1	2
25	5	4.2	3	4.2	2	4.1
28	1	0.8	-	-	1	2
30	2	1.7	-	-	2	4.1
31	1	0.8	-	-	1	2
32	2	1.7	1	1.4	1	2
34	2	1.7	2	2.8	-	-
35	1	0.8	1	1.4	-	-
40	1	0.8	-	-	1	2
42	1	0.8	1	1.4	-	-
Toplam	120	100	71	100	49	100

Not: Çizelgede noktadan sonraki sayılar yuvarlanarak yazılmıştır.



Şekil 4.20. Projenin tamamlanması ile yıllık gelirdeki değişme (%)

Şekil 4.20.'de analizi değerleri incelendiğinde iki ilde işletmelerin % 19.2'sinde (23 işletme) % 0 değişme, % 46.7'sinde (56 işletme) “%1-%19 arasında”, % 18.3'ünde (22 işletme) “%20-%39 arasında” ve son olarak % 15.8'inde (19 işletme) “% 40 ve daha fazla” gelir artışı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu soru yanıtlanmadan önce birçok işletme yetkilisine karlılık ve gelir artışı kavramları hakkında kısaca bilgi aktarılmaya çalışılmıştır. Çünkü işletmeler yanıt verirken gelir artışı ile karlılık artışına aynı yanıtı verme eğilimde görülmüşlerdir. Elbette genel anlamda gelir artışı sadece hibe desteğine bağlı bir değişken değildir. Ürün fiyatları, maliyetler, tüketici talepleri, arz miktarı ve ülkenin genel ekonomik durumu gibi geliri etkileyen birçok unsur vardır. Proje ile yeni kurulan işletmelerde değer ilk değer “0 (sıfır)” olarak kabul edildiğinden proje vesilesi ile insanlar daha önceden olmayan belli miktarda gelirler elde etmişlerdir. Şekil 4.20.'den elde edilen veriler ışığında Diyarbakır'daki işletmelerin daha yüksek oranlarda gelir elde ettiği sonucuna ulaşılabilir.



Şekil 4.21. Projenin tamamlanması ile karlılıktaki değişme (%)

Şekil 4.21.'de işletmelerin karlılıklarındaki değişimin ölçülmesinin amaçlandığı sorunun frekans analizi incelendiğinde iki ildeki işletmelerin toplam işletmelerin %60.8'inde (73 işletme) %1 ile % 19 arasında karlılıklarında artışı olduğu iki il için tespit edilmiştir. İşletmelerin % 29.2'si (35 işletme) projelerin işletmelerin karlılıklarına bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Karlılığının değişmediğini savunan 35 işletmenin 25 tanesi bitkisel üretim ve işleme, 5 adedi hayvansal üretim ve işleme, 4 adedi tarımsal ürünlerin depolanması ve 1 adette soğuk hava deposu hibe türünden yararlanan işletmelerdir. Yeni kurulan işletmelerde ilk değer "0 (sıfır)" olarak kabul edilmektedir. Bu değer bu şekilde çıkmasının ana nedeni; bitkisel üretime dayalı tarıma dayalı sanayi işletmelerinde hammadde olarak kullanılan ürünlerin üretim alanı ve iklim gibi değişkenlere bağlı olarak fiyatlarının ve üretim miktarlarının değişimine bağlı olarak işletme karlılıklarının da sürekli değişken olmasıdır.

Çizelge 4.39. Yetkililer işletmelerini 10 yıl sonra nerede görüyorlar

	Toplam		Şanlıurfa		Diyarbakır	
	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)	Frekans(n)	(%)
Bölgemde ilk 10 işletme arasında	29	24.2	14	19.7	15	30.6
İlimde ilk 10 işletme arasında	48	40	31	43.7	17	34.7
Şimdikinden biraz daha iyi durumda	32	26.7	18	25.4	14	28.6
Şimdi ile aynı durumda	7	5.8	6	8.5	1	2
Şimdikinden daha kötü durumda	4	3.3	2	2.8	2	14.1
Toplam	120	100	71	100	49	100

Çizelge 4.39.’da belirtildiği üzere “Proje ile işletmenizi 10 yıl sonra nerede görüyorsunuz” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 24.2’si “Bölgemde ilk 10 işletme arasında”, % 40’ı “İlimde ilk 10 işletme arasında”, % 26.7’si “Şimdikinden biraz daha iyi”, % 5.8’i “Şimdi ile aynı durumda”, ve son olarak % 3.3’ü “Şimdikinden daha kötü” şikkını tercih etmişlerdir. Bu soru ile ankete katılan yetkililerin işletmeleri ile ilgili gelecek beklentisi ölçülmeye çalışılmıştır. Alınan cevaplar doğrultusunda çok az bir kısmı hariç (%3.3+5.8) çoğunluğu işletmesinin gelecekte şimdikinden daha iyi konumda olacağını belirtmişlerdir.

Çizelge 4.40. Likert tipi soruların frekans analizi

Sorular	1	2	3	4	5	Ort	TOPLAM
Proje sonrasında arzu ettiğim hedeflere ulaşıldı	42 % 35	47 % 39.2	7 % 5.8	22 % 18.3	2 % 1.7	3.88	120 % 100
Proje sonunda kurumsal kapasitem arttı	2 % 1.6	8 % 6.7	3 % 2.5	63 % 52.5	44 % 36.7	4.16 % 100	120 % 100
Proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama fiyatlarında artış oldu	8 % 6.7	29 % 24.2	8 % 6.7	46 % 38.4	29 % 24.2	3.49	120 % 100
Proje uygulaması ile ürünlerin pazarlama faaliyetlerinde artış oldu	5 % 4.2	18 % 15	6 % 5	54 % 45	37 % 30.8	3.83	120 % 100
Proje günlük kazancımı arttırdı	9 % 7.5	14 % 11.7	9 % 7.5	56 % 46.7	32 % 26.6	3.73	120 % 100
Proje firmanın rekabet gücünü arttırdı	2 % 1.7	9 % 7.5	5 % 4.2	62 % 51.7	42 % 35	4.11	120 % 100
Proje ile işlerim karlı bir yatırıma dönüştü	2 % 1.7	12 % 10	12 % 10	60 % 50	34 % 28.3	3.93	120 % 100
Proje makina-ekipman kullanım bilgimi arttırdı	1 % 0.8	9 % 7.5	5 % 4.2	65 % 54.2	40 % 33.3	4.12	120 % 100
KKYDP Projelerinin işletmelere fayda sağladığına inanıyorum	0 % 0	8 % 6.6	5 % 4.2	53 % 44.2	54 % 45	4.28	120 % 100
KKYDP Projeleri ile ilgili mevzuatları, değişiklikleri, yayınları ve haberleri takip ederim	5 % 4.2	24 % 20	7 % 5.8	50 % 41.7	34 % 28.3	3.70	120 % 100
KKYDP Projelerinin uygulanması sırasında kurumlar üzerinde düşeni yerine getirdiler	1 % 0.8	15 % 12.5	8 % 6.7	53 % 44.2	43 % 35.8	4.02	120 % 100

Not: 1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum

Çizelge 4.40.'da belirtilen likert tipi soruların frekans analizi sonuçları maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir;

- “Proje sonrasında arzu ettiğim hedeflere ulaşıldı” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 1.7’si “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 18.3’ü “Katılmıyorum”, % 5.8’i “Kararsızım”, % 39.2’si “Katılıyorum”, ve son olarak % 35’i “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 75’inin proje sonrasında arzu ettikleri hedeflerine ulaştıkları sonucunu çıkarılmaktadır.
- “Proje sonunda kurumsal kapasitem arttı” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 1.7’si “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 6.7’si “Katılmıyorum”, % 2.5’i “Kararsızım”, % 52.5’i “Katılıyorum” ve son olarak % 36.7’si “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 89’nun proje sonrasında kurumsal kapasitelerini arttırdıkları sonucuna ulaşılabilir.
- “Proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama fiyatlarında artış oldu” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 6.7’si “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 24.2’si “Katılmıyorum”, % 6.7’si “Kararsızım”, % 38.3’ü “Katılıyorum” ve son olarak % 24.2’si “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 63’nün proje uygulaması ile birlikte üretmiş ya da satmış oldukları ürünlerin fiyatlarında artış olduğu sonucuna ulaşılabilir.
- “Proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama faaliyetlerinde artış oldu” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 4.2’si “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 15’i “Katılmıyorum”, % 5’i “Kararsızım”, % 45’i “Katılıyorum” ve son olarak % 30.8’i ise “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 76’sının proje uygulaması ile birlikte üretmiş ya da satmış oldukları ürünlerin pazarlama faaliyetlerinde artış olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu sonuç bir önceki yorum ile birlikte değerlendirildiğinde projenin işletmelere pazarlama açısından oldukça olumlu dönüşü olduğu kabul edilebilir.

- “Proje günlük kazancımı arttırdı” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 7.5’i “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 11.7’si “Katılmıyorum”, % 7.5’i “Kararsızım”, % 46.7’si “Katılıyorum” ve son olarak % 26.7’si “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 63’nün proje uygulaması ile birlikte günlük kazançlarında pozitif yönde bir atış olduğu sonucuna ulaşılabilir.
- “Proje firmamızın rekabet gücünü arttırdı” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 1.7’si “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 7.5’i “Katılmıyorum”, % 4.2’si “Kararsızım”, % 51.7’si “Katılıyorum” ve son olarak % 35’i “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 88’nin proje uygulaması ile işletmelerinin rekabet gücünün rakiplerine göre arttığı sonucuna ulaşılabilir.
- “Proje ile işlerim karlı bir yatırıma dönüştü” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 1,7’si “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 10’u “Katılmıyorum”, % 10’u “Kararsızım”, % 50’si “Katılıyorum” ve son olarak % 28.3’ü “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 88’nin proje uygulaması ile işlerinin karlı bir yatırıma dönüştüğü sonucuna ulaşılabilir.
- “Proje makine-ekipman kullanım bilgimi arttırdı” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 0.8’i “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 7.5’i “Katılmıyorum”, %4.2’si “Kararsızım”, % 54’2’si “Katılıyorum” ve son olarak % 33.3’ü “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 88’nin proje uygulaması ile sektörleri ile ilgili makine-ekipman kullanım bilgilerinin arttığı sonucuna ulaşılabilir.
- “KKYDP Projelerinin işletmelere fayda sağladığına inanıyorum” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 6.7’si “Katılmıyorum”, %4.2’si “Kararsızım”, % 44.2’si “Katılıyorum” ve son olarak % 45’i

“Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 90’nın KKYDP projelerinin işletmelere yarar sağladığını düşündükleri sonucuna ulaşılabilir.

- “KKYDP Projeleri ile ilgili mevzuatları, değişiklikleri, yayınları ve haberleri takip ederim” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 4.2’si “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 20’si “Katılmıyorum”, % 5.8’i “Kararsızım”, % 41.7’si “Katılıyorum” ve son olarak % 28.3’ü “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 68’nin halihazırda KKYDP projeleri ile ilgili güncel bilgileri takip ettiği ve yeniden başvurabilme adına istekli olduğu sonucuna ulaşılabilir.
- “KKYDP Projelerinin uygulanması sırasında kurumlar üzerine düşeni yerine getirdiler” şeklinde yöneltilen soruya ankete katılan işletmelerin % 0.8’si “Kesinlikle Katılmıyorum”, % 12.5’i “Katılmıyorum”, % 6.7’si “Kararsızım”, % 44,2’si “Katılıyorum” ve son olarak % 35.8’i “Kesinlikle Katılıyorum” şikkını tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda ankete katılan 120 işletmenin yaklaşık % 80’nin projeden sorumlu kurum personelleri hakkında olumlu görüşlerinin olduğu ve memnun oldukları sonucuna ulaşılabilir.

4.2.3. Araştırma Hipotezlerinin Analiz Sonuçları

Hipotez 1:

H0: Proje öncesi istihdam ile proje sonrası istihdam arasında anlamlı bir değişim yoktur.

H1: Proje öncesi istihdam ile proje sonrası istihdam arasında anlamlı bir değişim vardır.

Hipotez 1’i test etmek için yararlanılan Wilcoxon Signed Rank testine ilişkin sonuçlara Çizelge 4.41.’de yer verilmiştir.

Çizelge 4.41. Hipotez 1 için Wilcoxon Signed Rank Testi sonuçları

Tanımlayıcı İstatistik					
	N	Ortalama	Ortalamanın Standart Sapması	Minimum	Maksimum
Proje öncesi istihdam rakamı	120	6.53	0,59	0	30
Proje sonrası istihdam rakamı	120	12.68	0,84	1	42
Sıralar					
	N		Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı	
Proje sonrası istihdam rakamı - Proje öncesi istihdam rakamı	Negatif Sıralar Pozitif Sıralar Sabit Sıra Toplam		0 ^a 102 ^b 18 ^c 120	0,00 51.50	.00 5253.00

- a. Proje sonrası istihdam rakamı < Proje öncesi istihdam rakamı
b. Proje sonrası istihdam rakamı > Proje öncesi istihdam rakamı
c. Proje sonrası istihdam rakamı = Proje öncesi istihdam rakamı

Test İstatistiği

	Proje sonrası istihdam rakamı - Proje öncesi istihdam rakamı
Z	-8.787
p değeri	0.000*

Çizelge 4.41’de belirtildiği üzere, proje öncesi istihdam ortalaması 6.53’tür. Proje sonrası istihdama bakıldığında ise ortalama 12.68’dir. Yani projelere dahil olan işletmelerde proje öncesi istihdam projelerden sonra yaklaşık iki kat artmıştır. Bunun yanında Çizelge 4.61.’de’deki maksimum değerlere bakıldığında proje öncesi en yüksek istihdam 30 iken proje sonrasında ulaşılan en yüksek istihdam 42’dir. Yine Çizelge 4.51’de sıralar bölümüne bakıldığında proje sonrasında istihdam rakamı düşen işletme bulunmadığı görülmektedir. Bunun yanında 102 işletmede proje sonrasında istihdam artışı yaşanırken 18 işletmede ise proje öncesi ve sonrası istihdam rakamının eşit olduğu görülmektedir. Proje öncesi ve proje sonrası istihdam rakamlarında değişikliğin anlamlı olup olmadığını görmek için test istatistiği bölümünde yer alan p değerine baktığımızda 0.000 (<0.05) olduğu görülmektedir. Bu değere göre H1 hipotezi kabul edilmelidir yani proje sonrasında meydana gelen istihdam artışının istatistiki açıdan anlamlı olduğu söylenebilir.

Hipotez 2 İşletmelerin gelirleri ile**Hipotez 2a** Bulundukları iller arasında ilişki olup olmadığı.**Hipotez 2b** Proje yılı ile arasında ilişki olup olmadığı.**Hipotez 2a:****H0:** İşletme gelirleri ile bulundukları il arasında ilişki yoktur**H1:** İşletme gelirleri ile bulundukları il arasında ilişki vardır.

Çizelge 4.42. Hipotez 2a için Ki Kare Bağımsızlık Testi sonuçları

			Gelir				Toplam
			%0	%1-19	%20-39	%40 ve daha fazla	
İşletmenin Bulunduğu İl	Şanlıurfa	Hesaplan. Değ	14	35	15	7	71
		Beklen. Değer	13.6	33.1	13	11.2	71
		İşletmenin Bulunduğu İldeki (%)	%19.7	%49.3	%21.1	%9.9	%100
	Diyarbakır	Hesaplan. Değ	9	21	7	12	49
		Beklen. Değer	9.4	22.9	9	7.8	49
		İşletmenin Bulunduğu İldeki (%)	%18.4	%42.9	%14.3	%24.5	%100
Toplam	Hesaplan. Değ	23	56	22	19	120	
	Beklen. Değer	23	56	22	19	120	
	İşletmenin Bulunduğu İldeki (%)	%19.2	%46.7	%18.3	%15.8	%100	

Test İstatistiği

	Değer	df	p değeri
Pearson Ki Kare	4.945 ^a	3	0.176
Pearson Chi-Square	4.885	3	0.180
Likelihood Ratio	1.779	1	0.182
Linear-by-Linear Association	120		
N of Valid Cases			

a. Beklenen değerin 5'den küçük olduğu hücre yoktur . Minimum beklenen değer ise 7.76'dir.

Çizelge 4.42.'de "işletmelerin gelirleri ile bulundukları il arasında anlamlı ilişki vardır." ifadesine ilişkin ki kare testi sonuçlarına bakıldığında hesaplanan değerler ile beklenen değerleri arasında önemli bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Analize ilişkin pearson ki kare değerine bakıldığında 4.945, beklenen minimum değer ise 7.76'dır. Bu değerler 0.05 anlam düzeyinde (p değeri 0.176) önemli bir farklılık göstermemektedir. Bu durumda **Hipotez 2a** için H_0 hipotezi reddedilmemelidir yani gelirle işletmenin bulunduğu il arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 2b:

H0: İşletme gelirleri proje yılı arasında ilişki yoktur

H1: İşletme gelirleri ile yılı arasında ilişki vardır.

Çizelge 4.43. Hipotez 2b için Ki Kare Bağımsızlık Testi sonuçları

			Gelir				Toplam
			%0	%1-19	%20-39	%40 ve daha fazla	
Proje Yılı	2010 ve öncesi	Hesaplan.Değ Beklen. Değ. Proje Yılı (%)	16 12.5 %24.6	27 30.3 %41.5	10 11.9 %15.4	12 10.3 %18.5	65 65 %100
	2011 ve sonrası	Hesaplan.Değ Beklen. Değ. Proje Yılı (%)	7 10,5 %12.7	29 25.7 %52.7	12 10.1 %21.8	7 8.7 %12.7	55 55 %100
Toplam		Hesaplan.Değ Beklen. eğer Proje Yılı(%)	23 23 %19.2	56 56 %46.7	22 20 %18.3	19 19 %15.8	120 120 %100

Test İstatistiği

	Değer	df	p değeri
Pearson Chi-Square	4.287 ^a	3	0.232
Likelihood Ratio	4.368	3	0.224
Linear-by-Linear Association	0.152	1	0.697
N of Valid Cases	120		

a. Beklenen değer 5'den küçük olduğu hücre yoktur . Minimum beklenen değer ise 8.71'dir.

Çizelge 4.43.'de "işletmelerin gelirleri ile proje yılı arasında anlamlı ilişki vardır." ifadesine ilişkin ki kare testi sonuçlarına bakıldığında hesaplanan değerler ile beklenen değerleri arasında önemli bir farklılık olmadığı görülmektedir. Analize ilişkin pearson ki kare değerine bakıldığında 4.287, beklenen minimum değer ise 8.71'dir. Bu değerler 0.05 anlam düzeyinde (p değeri 0.232) önemli bir farklılık

göstermemektedir. Bu durumda **Hipotez 2b** için H0 hipotezi reddedilmemelidir yani gelirle proje yılı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Hipotez 3 “Proje sonrasında arzu ettiğiniz hedeflere ulaşıldı.” ifadesine katılım

Hipotez 3a

H0: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3b

H0: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermemektedir.

H1: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3c

H0: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3d

H0: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

H1: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 3e

H0: İşletme türüne göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.44. Hipotez 3 için Mann-Whitney ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar	N	Sıra ortalaması
İşletmenin Bulunduğu İl	71	63.06
	49	56.79
Projenin Uygulandığı Yıl	65	60.32
	55	60.72
İşletmenin Konumu	40	62.25
	46	59.57
	34	59.71
İşletmenin Kuruluş Yılı	15	66.87
	68	54.76
	37	68.47
İşletmenin Türü	80	59.21
	15	43.50
	20	81.85
	5	46.70

Test İstatistiği

	İşlet. Bulun. İl	Projenin Uygulandığı Yıl		İşl. Konumu	İşletmenin Kuruluş Yılı	İşl. Türü
U değeri	1557.500	1775.500				
Wilcoxon W	2782.500	3920.500	Ki	0.171	4.827	13.487
Z	-1.030	-0.067	Df	2	2	3
p değeri	0.303	0.947	p değeri	0.918	0.090	0.004*

Çizelge 4.44.’de “proje sonrasında arzu ettiğiniz hedeflere ulaşıldı.” Sorusuna ilişkin Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında sadece işletme türü değişkeninin 0.05 anlam düzeyinde (p değeri 0.004<0,05) alt gruplarının ifadeye katılımda farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bu değişkene ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında TÜD sektöründe yer alan işletmelerin (sıra ort: 81.85) BÜİ (sıra ort: 59.21), SHD (sıra ort: 46.70), ve HÜİ (sıra ort: 43.50) sektörlerinde yer alan işletmelere göre “proje sonrasında arzu ettiğiniz hedeflere ulaşıldı” ifadesine

daha olumlu yaklaşıtları görölmektedir. Bunun yanında bu ifadeye en olumsuz yaklaşanlar hayvansal üretim ve işleme sektöründe yer alan işletmelerdir.

Çizelge 4.44.'de yer alan diğer değişkenlerle ilgili p değerlerine bakıldığında işletmenin bulunduğu il 0.303, projenin uygulandığı yıl 0.947, işletmenin yeri 0.918 ve işletmenin kuruluş yılı 0.090 p değerlerine sahip olduğu görölmektedir. Bu sonuçlara göre bu değişkenlerin alt grupları açısında ifadeye katılımda bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu durumda H3e hipotezinde H0 hipotezi reddedilmeli, diğer hipotezlerde (H3a, H3b, H3c ve H3d) H0 hipotezleri reddedilmemelidir.

Hipotez 4 “Proje sonunda kurumsal kapasitem arttı.” ifadesine katılım

Hipotez 4a

H0: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4b

H0: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermemektedir.

H1: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4c

H0: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4d

H0: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 4e

H0: İşletme türüne göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.45. Hipotez 4 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları

	Gruplar	N	Sıra ortalaması
İşletmenin Bulunduğu İl	Şanlıurfa	71	58.55
	Diyarbakır	49	63.33
Projenin Uygulandığı Yıl	2010 ve öncesi	65	63.24
	2011 ve sonrası	55	57.26
İşletmenin Konumu	İl Merkezi	40	53.84
	OSB	46	65.53
	İlçe	34	61.53
İşletmenin Kuruluş Yılı	2000 ve öncesi	15	59.03
	2001-2009	68	60.08
	2010 ve sonrası	37	61.86
İşletmenin Türü	BÜİ	80	60.74
	HÜİ	15	50.57
	TÜD	20	72.78
	SHD	5	37.30

Test İstatistiği

	İşletmenin Bulunduğu İl	Projenin Uygulandığı Yıl		İşl. Konumu	İşletmenin Kuruluş Yılı	İşl. Türü
U değeri	1601	1609.500	Ki			
Wilcoxon W	4157	3149.500	kare	3.063	0.116	7.374
Z	-0.824	-1.044	Df	2	2	3
p değeri	0.410	0.296	p değeri	0.017*	0.944	0.061

Çizelge 4.45’de “proje sonunda kurumsal kapasitem arttı.” sorusuna ilişkin Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında sadece işletme konumu değişkeninin 0.05 anlam düzeyinde (p değeri 0.017<0.05) alt gruplarının ifadeye katılımda farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bu değişkene ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında OSB’de yer alan işletmelerin (sıra ort: 65.53), ilçelerde yer alan işletmelerden (sıra ort: 61.53) ilçelerde yer alan işletmelerin ise il merkezlerinde yer alan işletmelerden (sıra ort: 53.84) “proje sonunda kurumsal kapasitem arttı.” ifadesine daha olumlu yaklaştıkları görülmektedir. İşletme türü

değişkenine bakıldığında p değerinin 0.05 anlam düzeyine yaklaştığı görülmektedir (p değeri 0.061). İstatistiki açıdan önemli olmamakla birlikte TÜD sektöründe yer alan işletmelerin ifadeye diğer sektörlerle göre daha olumlu yaklaştıkları (sıra ort: 72.78) bunun yanında soğuk hava deposu sektöründe yer alan işletmelerin ise daha olumsuz yaklaştıkları (sıra ort: 37.30) görülmektedir.

Çizelge 4.45.'de yer alan diğer p değerlerine bakıldığında işletmenin bulunduğu il 0.410, projenin uygulandığı yıl 0.296, işletmenin kuruluş yılı 0.944 ve işletmenin türü 0.061 p değerlerine sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre bu değişkenlerin alt grupları açısından ifadeye katılımında bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu durumda H4c'de H0 reddedilmeli, diğer hipotezlerde (H4a, H4b, H4d ve H4e) H0 hipotezleri reddedilmemelidir

Hipotez 5 “Proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama fiyatlarımızda artış oldu.” ifadesine katılım

Hipotez 5a

H0: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5b

H0: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermemektedir.

H1: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5c

H0: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5d

H0: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 5e

H0: İşletme türüne göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.46. Hipotez 5 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar	N	Sıra ortalaması
İşletmenin Bulunduğu İl	71 49	59 62.67
Projenin Uygulandığı Yıl	2010 ve öncesi 2011 ve sonrası	65 55
İşletmenin Konumu	İl Merkezi OSB İlçe	40 46 34
İşletmenin Kuruluş Yılı	2000 ve öncesi 2001-2009 2010 ve sonrası	15 68 37
İşletmenin Türü	BÜİ HÜİ TÜD SHD	80 15 20 5
		61.96 52.80 60.73 59.40

Test İstatistiği

	İşletmenin Bulunduğu İl	Projenin Uygulandığı Yıl		İşletmenin Konumu	İşl. Kuruluş Yılı	İşl. Türü
U değeri	1633	1713.500	Ki	1.533	3.854	0.963
Wilcoxon W	4189	3253.500	Df	2	2	3
Z	-0.594	-0.407	p	0.465	0.146	0.810
p değeri	0.552	0.684	değeri			

Çizelge 4.46’da “proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama fiyatlarımızda artış oldu.” sorusuna ilişkin Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında bütün değişkenlere ilişkin p değerleri 0.05 anlam düzeyinden büyük olduklarından değişkenlerin alt gruplarında ilişkin önemli bir farklılık görülmemektedir. Bu durumda H5a, H5b, H5c, H5d ve H5e hipotezlerinin hepsinde H0 hipotezleri reddedilmemelidir.

Hipotez 6 “Proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama faaliyetlerinde artış oldu.” ifadesine katılım

Hipotez 6a

H0: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6b

H0: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermemektedir.

H1: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6c

H0: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6d

H0: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 6e

H0: İşletme türüne göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.47. Hipotez 6 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar	N	Sıra ortalaması
İşletmenin Bulunduğu İl	71	54.78
	49	68.79
Projenin Uygulandığı Yıl	64	62,05
	55	58,66
İşletmenin Konumu	40	52.10
	46	59.63
	34	66.15
İşletmenin Kuruluş Yılı	15	43.93
	68	62.44
	37	63.65
İşletmenin Türü	80	62.73
	15	42.73
	20	68.03
	5	48.10

Test İstatistiği

	İşletmenin Bulunduğu İl	Projenin Uygulandığı Yıl		İşletmenin Konumu	İşletmenin Kuruluş Yılı	İşl. Türü
U değeri	1333.500	1686.500	Ki			
Wilcoxon W	3889.500	3226.500	kare	4.029	4.471	6.634
Z	-2.316	-0.568	Df	2	2	3
p değeri	0.021*	0.570	p değeri	0.133	0.107	0.085

Çizelge 4.47.’de “proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama faaliyetlerinde artış oldu.” Sorusuna ilişkin Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında sadece işletmenin bulunduğu il değişkeninin 0,05 anlam düzeyinde (p değeri 0.021<0.05) alt gruplarının ifadeye katılımında farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bu değişkene ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında Diyarbakır’da bulunan işletmelerin (sıra ort: 68.79) Şanlıurfa’da bulunan işletmelerden (sıra ort: 54.78) “proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama faaliyetlerinde artış oldu.” ifadesine daha olumlu yaklaştıkları söylenebilir.

Çizelge 4.47.'de yer alan diğer p değerlerine bakıldığında projenin uygulandığı yıl 0.570, işletmenin konumu 0,133 işletmenin kuruluş yılı 0.107 ve işletmenin türü 0.085 p değerlerine sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre bu değişkenlerin alt grupları açısından ifadeye katılımda bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu durumda H6a'da H0 reddedilmeli diğer hipotezlerde (H6b, H6c, H6d ve H6e) H0 reddedilmemelidir.

Hipotez 7 “Proje günlük kazancı arttırdı.” ifadesine katılım

Hipotez 7a

H0: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7b

H0: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

H1: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7c

H0: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7d

H0: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 7e

H0: İşletme türüne göre farklılık göstermemektedir.

H1: İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.48. Hipotez 7 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar		N	Sıra ortalaması
İşletmenin Bulunduğu İl	Şanlıurfa	71	54.30
	Diyarbakır	49	69.48
Projenin Uygulandığı Yıl	2010 ve öncesi	65	60.82
	2011 ve sonrası	55	60.12
İşletmenin Konumu	İl Merkezi	40	51.75
	OSB	46	65.24
	İlçe	34	64.38
İşletmenin Kuruluş Yılı	2000 ve öncesi	15	48.63
	2001-2009	68	58.42
	2010 ve sonrası	37	69.14
İşletmenin Türü	BÜİ	80	63.54
	HÜİ	15	44.30
	TÜD	20	62.70
	SHD	5	51.70

Test İstatistiği

	İşletmenin Bulunduğu İl	Projenin Uygulandığı Yıl		İşletmenin Konumu	İşletmenin Kuruluş Yılı	İşletmenin Türü
U değeri	1299.500	1766.500	Ki kare Df p değeri	4.342	4.868	4.861
Wilcoxon W	3855.500	3306.500		2	2	3
Z	-2.509	-0.118		0.114	0.088	0.182
p değeri	0.012*	0.906				

Çizelge 4.48.’de “proje günlük kazancı arttırdı.” sorusuna ilişkin Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında sadece işletmenin bulunduğu il değişkeninin 0.05 anlam düzeyinde (p değeri 0.012<0.05) alt gruplarının ifadeye katılımda farklılıklar gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu değişkene ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında Diyarbakır’da bulunan işletmelerin (sıra ort: 69.48) Şanlıurfa’da bulunan işletmelerden (sıra ort: 54.30) “proje günlük kazancı arttırdı.” ifadesine daha olumlu yaklaşıtlarını söyleyebiliriz.

Çizelge 4.48.'de yer alan diğer p değerlerine bakıldığında projenin uygulandığı yıl 0.906, işletmenin konumu 0,114 işletmenin kuruluş yılı 0.088 ve işletmenin türü 0.182 p değerlerine sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara göre bu değişkenlerin alt grupları açısından ifadeye katılımda bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu durumda H7a'da H0 hipotezi reddedilmeli, diğer hipotezlerde (H7b, H7c, H7d ve H7e) H0 hipotezleri reddedilmemelidir.

Hipotez 8 “Proje firmamızın rekabet gücünü arttırdı.” ifadesine katılım

Hipotez 8a

H0: İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermemektedir.

H1:İşletmenin bulunduğu ile göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8b

H0: Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

H1:Projenin uygulandığı yıla göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8c

H0: İşletmenin konumuna göre farklılık göstermemektedir.

H1:İşletmenin konumuna göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8d

H0: İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermemektedir.

H1:İşletmenin kuruluş yılına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 8e

H0: İşletme türüne göre farklılık göstermemektedir.

H1:İşletme türüne göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.49. Hipotez 8 için Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar	N	Sıra ortalaması
İşletmenin Bulunduğu İl		
Şanlıurfa	71	58.67
Diyarbakır	49	63.15
Projenin Uygulandığı Yıl		
2010 ve öncesi	65	61.42
2011 ve sonrası	55	59.41
İşletmenin Konumu		
İl Merkezi	40	54.03
OSB	46	65.04
İlçe	34	61.97
İşletmenin Kuruluş Yılı		
2000 ve öncesi	15	60.23
2001-2009	68	58.88
2010 ve sonrası	37	63.58
İşletmenin Türü		
BÜİ	80	62.06
HÜİ	15	48.03
TÜD	20	70.90
SHD	5	31.30

Test İstatistiği

	İşletmenin Bulunduğu İl	Projenin Uygulandığı Yıl		İşletmenin Konumu	İşletmenin Kuruluş Yılı	İşletmenin Türü
U değeri	1609.500	1727.500				
Wilcoxon W	4165.500	3267.500	Ki kare	2.725	0.535	9.037
Z	-0.767	-0.349	Df	2	2	3
p değeri	0.443	0.727	p değeri	0.256	0.765	0.029*

Çizelge 4.49.’da “proje firmamızın rekabet gücünü arttırdı.” sorusuna ilişkin Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında sadece işletme türü değişkeninin 0.05 anlam düzeyinde (p değeri 0.029<0.05) alt gruplarının ifadeye katılımda farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bu değişkene ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında TÜD sektöründe yer alan işletmelerin (sıra ort: 70.90) BÜİ (sıra ort: 62.06), HÜİ (sıra ort: 48.03) ve SHD (sıra ort: 31.30) sektörlerinde yer alan işletmelere göre “proje firmamızın rekabet gücünü arttırdı.” ifadesine daha olumlu yaklaştıkları görülmektedir. Bunun yanında bu ifadeye en olumsuz yaklaşanlar SHD sektöründe yer alan işletmelerdir.

Çizelge 4.49.'da yer alan diğer değişkenlerle ilgili p değerlerine bakıldığında işletmenin bulunduğu il 0.443, projenin uygulandığı yıl 0.727, işletmenin konumu 0,256 ve işletmenin kuruluş yılı 0.765 p değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre bu değişkenlerin alt grupları açısından ifadeye katılımda bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Bu durumda H8e'de H0 hipotezi reddedilmeli diğer hipotezlerde (H8a, H8b, H8c ve H8d) H0 hipotezleri reddedilmemelidir.

Hipotez 9 “Proje ile işlerim karlı bir yatırıma dönüştü.” ifadesine katılım

Hipotez 9a

H0:Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1:Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 9b

H0: Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1:Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 9c

H0: Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermemektedir.

H1:Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.50. Hipotez 9 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar		N	Sıra ortalaması
Yaş	18-29	7	56.21
	30-39	51	64.74
	40-49	51	63.50
	50 ve üstü	11	29.68
Eğitim	Okur-Yazar	5	58.70
	İlköğretim	36	49.53
	Ortaöğretim	39	66.04
	Üniversite	40	65.20
Tecrübe	1-4 yıl	43	70.15
	5-9 yıl	47	51.80
	10-14 yıl	25	59.18
	15 yıl ve üstü	5	65.90
Test İstatistiği			
	Yaş	Eğitim	Tecrübe
Ki kare	11.614	6.250	7.536
Df	3	3	3
p değeri	0.009*	0.100	0.057

Çizelge 4.50.'de "proje ile işlerim karlı bir yatırıma dönüştü." sorusuna ilişkin Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında sadece yaş değişkeninin 0.05 anlam düzeyinde (p değeri $0.009 < 0.05$) alt gruplarının ifadeye katılımda farklılıklar gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu değişkene ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında 30-39 yaş aralığında (sıra ort: 64.74) ve 40-49 yaş aralığında (sıra ort: 63.50) yer alan yetkililerin 50 ve üstü yaşa sahip olan (sıra ort: 29.68) yetkililere göre "proje ile işlerim karlı bir yatırıma dönüştü." ifadesine daha olumlu yaklaştıkları söylenebilir. Diğer yandan tecrübe değişkenine bakıldığında p değerinin 0.05 anlamlılık düzeyine yaklaştığı görülmektedir (p değeri 0.057). İstatistiki açıdan önemli olmamakla birlikte 1-4 yıl arası tecrübeye (sıra ort: 70.15) sahip olan yetkililerin daha olumlu yaklaştıkları, 5-9 yıl arası tecrübeye (sıra ort: 51.80) sahip olan kişilerin ise daha olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. Bu durumda H9a'da H0 hipotezi reddedilmeli, H9b ve H9c'de H0 hipotezleri reddedilmemelidir.

Hipotez 10 “Proje makina-ekipman kullanım bilgimi arttırdı.” ifadesine katılım**Hipotez 10a**

H0: Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 10b

H0: Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 10c

H0: Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.51. Hipotez 10 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar		N	Sıra ortalaması
Yaş	18-29	7	58.50
	30-39	51	60.12
	40-49	51	64.33
	50 ve üstü	11	45.77
Eğitim	Okur-Yazar	5	58.50
	İlköğretim	36	52.14
	Ortaöğretim	39	60.21
	Üniversite	40	68.56
Tecrübe	1-4 yıl	43	67.34
	5-9 yıl	47	53.06
	10-14 yıl	25	63.12
	15 ve üstü	5	58.50
Test İstatistiği			
	Yaş	Eğitim	Tecrübe
Ki kare	3.261	5.286	4.937
Df	3	3	3
p değeri	0.353	0.152	0.176

Çizelge 4.51.’de “proje ile makina-ekipman kullanım bilgim arttırdı.” sorusuna ilişkin Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında bütün değişkenlere ilişkin p değerleri 0.05 anlam düzeyinden büyük olduklarından değişkenlerin alt gruplarında ilişkin önemli bir farklılık görülmemektedir. Bu durumda H10a, H10b ve H10c hipotezlerinde H0 hipotezleri reddedilmemelidir.

Hipotez 11 “KKYDP Projelerinin işletmelere fayda sağladığına inanıyorum.” ifadesine katılım

Hipotez 11a

H0: Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 11b

H0: Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 11c

H0: Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.52. Hipotez 11 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar		N	Sıra ortalaması
Yaş	18-29	7	78.21
	30-39	51	63.57
	40-49	50	59.98
	50 ve üstü	11	37.41
Eğitim	Okur-Yazar	5	61.40
	İlköğretim	36	48.81
	Ortaöğretim	39	60.47
	Üniversite	40	70.94
Tecrübe	1-4 yıl	43	67.69
	5-9 yıl	47	58.51
	10-14 yıl	25	53.84
	15 ve üstü	5	50.70
Test İstatistiği			
	Yaş	Eğitim	Tecrübe
Ki kare	8.598	9.331	4.015
Df	3	3	3
p değeri	0.035*	0.025*	0.260

Çizelge 4.52.’de “KKYDP projelerinin işletmelere fayda sağladığına inanıyorum.” sorusuna ilişkin Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında 0.05 anlam düzeyinde yaş değişkeninin (p değeri $0.035 < 0.05$) ve eğitim değişkeninin (p değeri $0.025 < 0.05$) alt gruplarının ifadeye katılımında farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bu değişkenlere ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında 18-29 yaş aralığında yer alan kişilerin (sıra ort: 78.21) “KKYDP Projelerinin işletmelere fayda sağladığına inanıyorum.” ifadesine daha olumlu yaklaştıkları bunun yanında ifadeye en olumsuz yaklaşanlar ise 50 ve üstü (sıra ort: 37.41) yaşa sahip olan yetkililerdir. Çizelge 4.72.’de yer alan sıra ortalamalarına bakıldığında yaş artıkça ifadeye daha olumsuz bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Çizelge 4.52.’de eğitim değişkenine ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında ise üniversite mezunlarının (sıra ort: 70.94) ifadeye en olumlu yaklaşan grup olduğu görülmektedir. En olumsuz yaklaşanlar ise ilköğretim mezunları (sıra ort: 48.81) olduğu görülmektedir. Bu durumda H11a ve H11b’de H0 hipotezleri reddedilmeli ancak H11c’de H0 hipotezi reddedilmemelidir.

Hipotez 12 “KKYDP Projeleri ile ilgili mevzuatları, değişiklikleri, yayınları, haberleri vb. takip ederim.” ifadesine katılım

Hipotez 12a

H0: Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 12b

H0: Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 12c

H0: Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.53. Hipotez 12 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar		N	Sıra ortalaması
Yaş	18-29	7	46.57
	30-39	51	61.21
	40-49	50	62.95
	50 ve üstü	11	54.73
Eğitim	Okur-Yazar	5	69.90
	İlköğretim	36	45.08
	Ortaöğretim	39	65.74
	Üniversite	40	68.09
Tecrübe	1-4 yıl	43	70.26
	5-9 yıl	47	58.60
	10-14 yıl	25	55.90
	15 ve üstü	5	17.50
Test İstatistiği			
	Yaş	Eğitim	Tecrübe
Ki kare	1.895	11.404	12.937
Df	3	3	3
p değeri	0.594	0.010*	0.005*

Çizelge 4.53.'de "KKYDP projeleri ile ilgili mevzuatları, değişiklikleri, yayınları, haberleri vb. takip ederim." sorusuna ilişkin Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında 0.05 anlam düzeyinde eğitim değişkeninin (p değeri $0.010 < 0.05$) ve tecrübe değişkeninin (p değeri $0.005 < 0.05$) alt gruplarının ifadeye katılımında farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bu değişkenlere ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında ilköğretim mezunu yetkililerin (sıra ort: 45.08) diğer eğitim düzeylerine sahip olan yetkililere göre (okuryazar sıra ort: 69.90, üniversite sıra ort: 68.09 ve ortaöğretim sıra ort: 65.74) "KKYDP Projeleri ile ilgili mevzuatları, değişiklikleri, yayınları, haberleri vb. takip ederim." ifadesine daha olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. Tecrübeye ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında ise 1-4 yıl arası tecrübeye sahip olanların (sıra ort: 70.26) bu ifadeye daha olumlu yaklaştıkları en olumsuz yaklaşanların ise 15 yıl ve üstü tecrübeye sahip olanlar (sıra ort: 17.50) olduğu görülmektedir. Çizelge 4.53.'e bakıldığında tecrübe arttıkça ifadeye ilişkin olumsuz yaklaşımda arttığı görülmektedir. Bu durumda H12b ve H12c'de H0 hipotezleri reddedilmeli ancak H12a'da H0 hipotezi reddedilmemelidir.

Hipotez 13 "KKYDP Projelerinin uygulanması sırasında kurumlar üzerlerine nde düşeni yerine getirdiler." ifadesine katılım

Hipotez 13a

H0: Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 13b

H0: Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Hipotez 13c

H0: Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermemektedir.

H1: Katılımcıların işteki tecrübelerine göre farklılık göstermektedir.

Çizelge 4.54. Hipotez 13 için Kruskal-Wallis Testi sonuçları

Gruplar		N	Sıra ortalaması
Yaş	18-29	7	52.71
	30-39	51	60.73
	40-49	50	67.10
	50 ve üstü	11	33.82
Eğitim	Okur-Yazar	5	48.40
	İlköğretim	36	51.76
	Ortaöğretim	39	65.45
	Üniversite	40	65.05
Tecrübe	1-4 yıl	43	63.07
	5-9 yıl	47	57.21
	10-14 yıl	25	65.38
	15 ve üstü	5	44.90
Test İstatistiği			
	Yaş	Eğitim	Tecrübe
Ki kare	10.004	5.024	2.486
Df	3	3	3
p değeri	0.019*	0.170	0.478

Çizelge 4.54.’de “KKYDP projelerinin uygulanması sırasında kurumlar üzerinde düşeni yerine getirdiler” sorusuna ilişkin Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında sadece yaş değişkeninin 0.05 anlam düzeyinde (p değeri $0.019 < 0.05$) alt gruplarının ifadeye katılımda farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bu değişkene ilişkin sıra ortalamalarına bakıldığında 40-49 yaş aralığındaki (sıra ort: 67.10) yer alan yetkililerin “KKYDP projelerinin uygulanması sırasında kurumlar üzerinde düşeni yerine getirdiler.” İfadesine daha olumlu yaklaştıkları, 50 ve üstü yaşa sahip olan yetkililerin (sıra ort: 33.82) daha olumsuz yaklaştıkları görülmektedir. Bu durumda H13a’da H_0 hipotezi reddedilmeli, H13b ve H13c’de H_0 hipotezleri reddedilmemelidir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçları maddeler halinde aşağıda yer almaktadır;

- Şanlıurfa ve Diyarbakır’da toplam 197 KOBİ niteliğindeki işletme, 215 farklı KKYDP projesinin yürütücülüğünü üstlenmiştir. Ancak saha çalışması sırasında sadece 120 işletmenin faal olarak projeyi alan yetkili şirket tarafından yönetildiği ortaya çıkmıştır. Bu işletmelerin sırasıyla OSB’ler, il merkezi ve ilçelerde yer almaktadırlar. Hibeden faydalanan 10 işletmede işletme faal ancak proje konusu atıl, 2 işletmede tesis kiraya verilmiş, 73 işletmede tesis kapalı konumda, 8 işletme devredilmiş durumdadır.
- İşletme yetkililerin % 5.8’i “18-29 yaş aralığında”, % 42.5’i 30-39 yaş aralığında, % 42.5’i “40-49 yaş aralığında” ve son olarak % 9.2’si “50 yaş ve üstü” grupta yer almaktadır. Bu doğrultuda bu iki ildeki yetkililerin çoğunun orta yaş dediğimiz gruba dahil olduğu söylenebilir. Genç yaştaki yönetici sayısının azlığı ile işletme sahiplerinin yetki paylaşımında çok istekli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.
- İşletme yetkililerinin % 4.2’si “okur-yazar”, % 30’u “ilköğretim mezunu”, % 32.5’i “ortaöğretim mezunu” ve son olarak % 33.3’ü “yüksekokul veya üniversite mezunu” dur. Ortaya çıkan sonuçlara göre işletme yöneticilerinin üçte birlik kısmı sadece yükseköğrenim görmüşlerdir. Aynı zamanda işletmeyi yöneten kişilerin % 98.4’ü gibi çok büyük bir değer ile işletme sahibidir. Hibe desteği alan işletmelerin çok büyük bir kısmı küçük çapta üretim yapan işletmeler olduğu için profesyonel yönetici sayısının azlığı beklenen bir durumdur.
- Faal olarak çalışan başarılı işletmelerin büyük bir kısmı bitkisel üretim ve işleme projeleridir. Ardından sırasıyla tarımsal ürün ve depolama, hayvansal üretim ve işleme ve soğuk hava deposu projeleri gelmektedir.

- Genel olarak faal olarak çalışan işletme sayısı başarılı ve sürdürülebilir bir KKYDP proje uygulaması olarak kabul edilebilir. Başarılı proje türleri arasında Şanlıurfa'da sırasıyla; tarım ürünleri depolaması, bitkisel üretim ve işleme, hayvansal üretim ve işleme ve son olarak da soğuk hava depoları projeleri daha başarılı iken, Diyarbakır'da sırasıyla; tarım ürünleri ve depolama projeleri, soğuk hava deposu projeleri, hayvansal üretim ve işleme projeleri ve son olarak da bitkisel üretim ve işleme projeleri oransal olarak diğerlerine göre daha başarılıdır. Hangi il proje türlerine göre daha başarılı sorusunun cevabı ise; Diyarbakır'ın toplam 49 projesi Şanlıurfa'nın 71 projesine göre daha yüksek bir düzeyde başarılı olarak devam etmektedir. 4 proje türünde başarılı işletme ortalamaları dikkate alındığında Şanlıurfa'nın ortalama başarı yüzdesi % 59.5 iken Diyarbakır'ın değeri % 82.25'dir.
- Başarılı proje türlerinin alt sektörleri irdelendiğinde çıkan sonuçlara göre bitkisel üretim ve işleme için; Şanlıurfa'da çırçır işleme ve mısır kurutma, Diyarbakır'da tahıl-hububat, tohum ve yem işleme alt sektörleridir. Başarısız olarak nitelendirilebilecek sektör ise iki ilde de meyve-sebze kurutma tesisleridir. Hayvansal üretim ve işleme için iki ilde de süt ve süt ürünleri başarılı alt sektörler arasında sayılmalıdır.
- İki ildeki işletmelerin faal işletmelerin % 26.7'si hibe ile kurulmuş ve % 73.3'ü ise önceden kurulu işletmelerdir. Görüldüğü üzere faal işletmeler arasında önceden kurulu işletmelerin varlığı daha fazladır. Kapalı, devredilmiş veya kiraya verilmiş işletmeler ile ilgili anket verileri olmasa da edinilen izlenimler doğrultusunda kapalı olanlar arasında hibe ile kurulu olanların oranı oldukça fazladır. Her ne kadar kırsal alanda yeni işletme kurma amacı tam olarak gerçekleştirilemese de hali hazırda kurulu ve işini geliştirmek isteyen işletmelere hibe verilmesi kaynakları verimli kullanmak adına daha akılcı bir hareket olacaktır.

- İşletme yetkililerinin % 52'sinin KKYDP ile ilgili bilgilendirme toplantılarına katılmadığı ve yine işletmelerin yaklaşık % 86'sının danışmanlık hizmeti olarak projeleri hazırladıkları ve yürüttükleri ortaya çıkmıştır.
- İşletme yetkililerinin % 10,8'lik kısmı KKYDP'yi televizyon ve gazeteden öğrendiğini, %35,8'sinin arkadaşlarından, % 16,7'sinin tanıtım toplantılarından ve % 36,7'sinin diğer yollardan öğrendiği sonucuna ulaşılmıştır.
- Hibe alan işletmelerin % 18,3'ü ihracat yapmakta geri kalan % 81,7'si ise ihracat yapmadığı görülmektedir. 2023 yılında 500 milyar dolar ihracat hedefleyen Türkiye'de bu değer bu kadar düşük çıkması üzüntü vericidir. İhracat yapan toplam 22 işletmeden 6'sı Şanlıurfa'da, 16'sı ise Diyarbakır'da yer almaktadır. İhracat yapan işletmelerin toplam işletmeler içerisindeki payına göre Şanlıurfa'da oran % 8,5, Diyarbakır'da ise bu değer % 32,7 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlar Diyarbakır'da hibe alan işletmelerin ihracata daha yatkın olduğu sonucunu göstermektedir. İhracat değerlendirmesine katılan işletmelerin büyük çoğunluğunda hibeden sonra ihracat payında bir artış görülmektedir. Bu değerler ışığında KKYDP'nin ihracatı kısmen de olsa olumlu etkilediği söylenebilir.
- Proje uygulamasından önce iki ilde işletmelerin istihdam ortalaması 6,53 iken, proje sonrasında bu değer 12,68'e yükselmiştir. İki ilin değerleri birlikte analiz edildiğinde proje öncesinde 10 işçinin altında olan işletmeler % 79,9 iken, proje sonrasında bu değer % 50,9'a gerilemiştir. Ayrıca 30 işçi ve üzeri çalıştıran işletme sayısı iki ilde toplam 4 iken proje sonrasında işletmelerde bu değer 10'a yükselmiştir.
- İşletmelerin proje sonrasındaki yıllık gelirlerindeki oransal değişim incelendiğinde işletmelerin % 19,2'sinde % 0 değişim, % 46,7'sinde “%1-%19 arasında”, % 18,3'ünde “%20-%39 arasında” ve son olarak % 15,8'inde “% 40 ve daha fazla” gelir artışı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak

gelir artışını sadece projeye endekslemek doğru olmaz çünkü hammadde, enerji ve rakip ürünlerin durumu gibi birçok faktör gelir arttırıcı unsurlar arasında sayılabilir.

- İşletmelerin proje sonrasındaki karlılıkların oransal değişim incelendiğinde işletmelerin %60.8'inde %1 ile % 19 arasında karlılıklarında artışı olduğu iki il için tespit edilmiştir. İşletmelerin % 29.2'si projelerin işletmelerin karlılıklarına bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Ancak gelir gibi karlılığı etkileyen başka faktörlerin varlıkları inkar edilemez.
- İşletmelerin % 90.9'u işletmelerinin gelecekte şimdikinden daha iyi durumda olacağını düşünmektedir. Bu değer insanların gelecek adına kötümser olmadıklarını göstermesi açısından oldukça önemlidir.
- Anket uygulanan işletme yetkililerinin likert tipi sorulara verdikleri cevaplara göre işletmelerin ;% 74.2'si proje sonrasında arzu ettiği hedeflere ulaştığını belirtmiştir. Yine proje sonrasında işletmelerin % 89.2'sinin kurumsal kapasitelerini arttırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca işletmelerin % 62.6'sı proje ile ürettikleri ürünlerin pazarlama fiyatlarını arttırdıklarını ve % 73.3'ü proje sonrasında günlük kazançlarının arttığını belirtmiştir.
- İşletmelerin % 86.7'si proje ile işletmelerinin rakiplerine göre rekabet gücünü arttığını belirtirken, % 78.3'ü ise işletmelerinin proje ile karlı bir yatırıma dönüştüğünü ve % 87.5'i proje ile işletmelerinde makine-ekipman kullanım bilgilerinin arttığını aktarmışlardır.
- İşletmelerin % 89.2'si KKYDP projelerinin işletmeler için oldukça faydalı olduğu belirtirken hali hazırda % 70'i KKYDP ile ilgili yayın, mevzuat ve haberleri takip ettiklerini iletmişlerdir. Son olarak işletmelerin % 80'i KKYDP uygulamaları sırasında kurumların üzerlerine düşen görevleri yerlerine getirdiklerini belirterek özellikle Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlükleri personellerinden duydukları memnuniyeti aktarmışlardır.

- Araştırmanın istatistiki analiz sonuçlarına göre; anket verilerinin güvenilirliğini test eden Cronbach Alfa Katsayısı 0.912 olarak hesaplanmıştır. Bu bir araştırma için oldukça yüksek düzeyde bir güvenilirlik katsayısıdır. Ayrıca proje öncesi istihdam ile proje sonrası istihdam arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Araştırma sonuçları ve gözlemler doğrultusunda geliştirilen önerileri belirtmek gerekirse;

- KKYDP projelerinin değerlendirme süreçleri TKDK ve Kalkınma Ajansları gibi bağımsız değerlendiriciler tarafından yapılmalıdır. Bu bağımsız değerlendiriciler kendi illerinden gelen projeler dışındaki projeleri değerlendirmelidir. Böylece olası bir çıkar çatışmasının önüne geçilmelidir.
- KKYDP projelerinde danışmanlık yapan işletmelerin sayılarının artırılması gerekmektedir. Hibe alan işletmelere kolaylık sağlanması açısından danışmanlık ücretleri hibeden karşılanmalıdır. Bu öneriye alternatif olarak da projenin muhatabı olan Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerinde proje evrakları, takibi ve diğer işlemleri dışında projelerin hazırlanması konusunda ayrı bir birim kurularak işletmelere hizmet verilmelidir. Çünkü yapılan gözlemlere göre hem il merkezlerinde hem de ilçelerdeki müdürlük personellerinin sayısı yeterli değildir ve iş yükleri fazla olduğundan bu anlamda bir hizmeti mevcut yapıları ile vermeleri çok zor görülmektedir.
- Projeler KKYDP'nin ana amacına uygun olabilmesi için il merkezlerinden ziyade daha kırsal kabul edilen ilçelere daha fazla yönlendirilmelidir. Böylece kırsaldan şehre göç kısmen engellenebilir ve kırsal alanlarda yaşayanlara istihdam sağlanabilir. Aksi takdirde özellikle ilçelerde yaşayan insanların il merkezlerine doğru iş arama akışları devam edecektir.
- KKYDP projelerinin TKDK ve ajans projeleri kadar belge yükünün olmadığı bir gerçektir. Ancak yine insanlar çoğunlukla bu bürokrasi yükünden şikayet

etmektedirler. Bu hususları azaltıcı tedbirler alınmalıdır. Çünkü insanların danışmanlık şirketlerine para ödemek zorunda kalmasının en önemli sebeplerinden birisi bu evrak işleri ile uğraşmak istememeleridir.

- Proje uygulama sürecinde ödenmesi gereken KDV tutarı ve diğer giderler hibeye dahil edilmeli ya da muaf tutulmalıdır. Çünkü işletmeciler hibeyi kullanmadan KDV'yi peşin ödemek durumunda kalmaktadırlar ve bunu ciddi bir yük olarak algılamaktadırlar. Ancak KDV tutarı hibeye aktarılırsa bu husus yük olmaktan çıkabilir.
- Hibelerin ağırlık merkezi yeni kurulandan ziyade en az 3 yıl önce kurulmuş ve faaliyetlerine devam eden işletmelere doğru kaydırılmalıdır. Çünkü sahalarında deneyimli işletmeler kapasitelerini arttırma adına bu tarz mekanizmaları daha sağlıklı kullanabilmektedirler. Projede kapalı olarak belirtilen işletmelerin büyük çoğunluğu yeni işletme olduğu için bu tarz işletmelere hibe verilirken kaynak kaybı yaşanmaması adına projeler daha dikkatli incelenmelidir.
- KKYDP hibeleri BÜİ, HÜİ, TUD ve SHD proje türlerine göre değil başarılı alt sektörler göre sınıflandırılmalıdır. Örneğin Hayvansal üretim ve işleme üst başlığı değil süt ve süt ürünleri işleme gibi spesifik alt başlıklar olarak çağrıya çıkılmalıdır. Böylece önceki projelerde başarısız olan alt sektörler yeniden kaynak aktarımının önü kesilmiş olur. Ayrıca ticaret ve sanayi odaları, kalkınma ajansı ve ticaret ve sanayi il müdürlükleri uzmanlarınca hazırlanan ilde öncelikli yatırım alanları, swot analizleri...vb çalışmalar Bakanlık uzmanlarınca değerlendirilmeli ve proje çağrısına bu doğrultuda çıkılmalıdır.
- Hibe mekanizmalarının tanıtımında yazılı ve görsel medya daha aktif kullanılmalı şehir ve ilçe merkezindeki ilan panolarına reklam verilmedilir. Ayrıca konu yerel ve ulusal basında da haber yapılmalıdır. Ticaret ve Sanayi Odaları ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüklerinin bu anlamda yaptıkları toplantılar konuyu duyurmak adına yetersiz kalmaktadır.

- Projelerin değerlendirilme aşamasında işletmeler için ihracat kapasitesi ya da hali hazırda ihracat yapan işletme oluşu artı puan olarak işletmelere yansıtılmalı bu vesile ile ihracat özendirilmelidir.
- Özellikle Şanlıurfa'da Gıda İmalatçıları Sitesi'nde gerekli alt yapı çalışmaları bitirilmeden bu alana daha fazla proje aktarımı yapılmamalıdır.
- Bölgede bu ve benzer desteklerden yararlanmayı bekleyen işletmelerin sayısının bir hayli fazla olduğu düşünülürse bu tarz hibe programlarından yararlanan bir işletmeye ikinci bir proje vermektense hiç yararlanmayanlara da şans tanınması daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır. Ya da en azından işletmenin ikinci projeyi alması bazı kriterlere bağlanmalıdır. Örneğin ihracat veya istihdam gibi değerlerini yükseltip yükseltmediği bir ön koşul olarak eklenmelidir.
- İllerde ve bazı ilçelerde yer alan Ticaret ve Sanayi Odaları, KKYDP ve diğer sanayi endeksli projelere daha fazla katkı sunabilmelidir. Bu kurumları işin içine çekebilme adına proje başvurusunda bulunacak işletmelerle ilgili proje türü, yatırım yeri, tercih edilen iş sahası, üretim kapasitesi, ihracat kapasitesi... vb konularda eğitimler verdirilmeli ve bu kurumlardaki sanayi ve ticaret alanındaki deneyimli uzmanlardan istifade edilmelidir. Ticaret ve Sanayi Odaları tüm sanayi işletmelerine kapasite raporu düzenlemektedir. Bu raporları düzenleyen alanında uzman sanayi birimi personelleri (mühendisler), tarıma dayalı sanayi tesislerinin hangi tür makine-ekipmalara ihtiyaç duyacağı, gerekli olan elektrik gücü, yeterli istihdam sayısı...vb teknik konularda işletme yetkililerine yardımcı olabilmelidirler.
- Bölgenin lokomotif sektörlerinden olan ve KOBİ niteliğinde olmadığından üzerinde kısmen değerlendirmeler yapılan seracılık sektörü de KKYDP ve benzeri mekanizmalar içerisinde mutlaka değerlendirilmelidir. Ancak proje çağrısına çıkılmadan önce sektör yetkilileri ile görüş alışverişinde bulunmalıdır. Aksi takdirde çağrılarının mali şartları seracılık faaliyetine uygun olmaz ise çalışma da görüldüğü gibi (2010 yılından sonra projeler rağbet

görmedi) proje yapılamaz. Seracılık faaliyetlerinin önünün açılması adına hem KKYDP hem de TKDK desteklerinde parasal anlamda iyileştirmeler yapılması ve KDV istisnalarının yeniden getirilmesi gerekmektedir.

- İleride araştırma yapacak araştırmacılara yön verebilmek adına bölgede Hazine Müsteşarlığı Yatırım Teşvik Sistemi, KKYDP, TKDK ve kalkınma ajansı gibi kurumların destekleri incelenmek istenirse işletme yetkililerinden ziyade projeleri hazırlayan ve yürüten danışman firmalardan bilgi almak daha sağlıklı sonuçlar doğurabilir.
- Proje uygulamalarının işletmeler üzerine etkisinin daha net görülmesi adına ileride yapılacak bu tarz çalışmalarda benzer sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler arasında hibe desteği alanlar ve almayanlar gibi bir ayırım yapılarak her iki gruba da anket uygulamaları yapılabilirse destek mekanizmalarının oluşturduğu/oluşturacağı farklar daha net görülebilir. Bu kapsamdaki çalışmalara Switching Regresyon, Veri Zarflama ve Treatment Effect Modeli gibi ekonometrik modeller uygulanabilir ve veriler analiz edilebilir.

Son olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın yararlanıcılarını belirtmek gerekirse en önemli yararlanıcısı şüphesiz Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'dır. Ayrıca çalışma benzer nitelikte proje çağrısına çıkan TKDK, Kalkınma Ajansları, Hazine Müsteşarlığı gibi kurumlar için yol gösterici niteliktedir. Çalışma bununla birlikte bölgede yatırım yapmak isteyen yatırımcılar, bu yatırımcıları yönlendiren Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve bankalar içinde referans bir çalışma niteliğinde olması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- AKDER. H., 2010. Kırsal Kalkınma Politikasına Yeni Yaklaşımlar. Görüş Dergisi, Sayı:64; 56-60.
- AKDER.H.,2006.Doğu ve Güneydoğu'nun Kalkınmasında Tarım Politikaları. Doğu ve Güneydoğu'da Sosyal Öncelikler Kitabı. TESEV Yayınları, s:70-90.
- ALTUĞ,S., FİLİZTEKİN A., ve PAMUK,Ş.,2008. Sources of Long Term Economic Growth For Turkey,1880-2005. European Review of Economic History, 12 (3):393-409.
- ANONİM, 2006a. Resmi Gazete, 08/02/2006 tarih ve 26074 sayılı “ Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun. <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>
- ANONİM, 2006b. Resmi Gazete, 04.06.2006 tarih ve 26131 sayılı “Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Tebliği” (Tebliğ No: 2006/17). <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>
- ANONİM, 2010.“2010 Yılında 2010 Proje” Tanıtım Kitapçığı, GTHB Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Ankara
- ANONİM,2011.Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013.http://www.tarim.gov.tr/Belgeler/KutuMenu/Kirsal_Kalkinma_Plani
- ANONİM, 2012a. Resmi Gazete, 19/06/2012 tarih ve 28328 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar”. <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>
- ANONİM, 2013a. 2014-2020 Bölge Planı-Mevcut Durum Analizi. Karacadağ Kalkınma Ajansı Yayınları, Temmuz, Diyarbakır. http://2023.karacadag.org.tr/Download/TRC2_Bolgesi_2014-2023_Bolge_Plani.pdf
- ANONİM, 2013b. Resmi Gazete, 16/03/2013 tarih ve 28589 sayılı “Güneydoğu ve Doğu Anadolu Projesi Kapsamındaki İllerde Kurulacak Damızlık Sığır İşletmesi Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin Uygulama Esasları Tebliği” (Tebliğ No:2013/17), <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx>
- ANONİM, 2013c. Kalkınma Bakanlığı Özel İhtisas Komisyon Raporu 2013 (ÖİK-2013)-Kırsal Kalkınma: Yenilikçi Hizmet Sunumu. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yerel ve Kırsal Kalkınma Dairesi Yayınları,(Yayınlanmamış). Mayıs, Ankara.
- ANONİM, 2014a. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Ağı (ENRD) İstatistikleri. http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/app_templates/enrd_assets/pdf/measure-level-2013/Measure_O.312.pdf ve http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/policy-in-action/rural-development-policy-in-figures/rdp-monitoring-indicator-tables/output-indicators/en/output-indicators_en.html
- ANONİM, 2014b. Kırsal Kalkınma Yatırım Destek Programı 9.Etap Uygulama Rehberi. <http://www.tarim.gov.tr/Duyuru/183/Kirsal-Kalkinma-Yatirimlarinin-Desteklenmesi-Programi-9-Etap-Uygulama-Rehberi>
- ANONİM, 2014c. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss476.pdf>,
- ANONİM, 2014d .Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Dergisi, 1:48-49.

- ANONİM, 2014e. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Stratejik Yönetim Dairesi Yayınları, Ankara, 20s.
<http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TRGM.pdf>
- ANONİM, 2014f. İnsani Gelişme Raporu-2014 , İnsani İlerlemeyi Sürdürmek: Kırılganlıkları Azaltmak ve Dayanıklılık Oluşturmak, Türkiye 2014 İnsani Gelişme Raporu'ndaki İnsani Gelişme Endeksi (İGE) Değerleri ve Sıralamadaki Değişiklikler.
[http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20%C4%B0nsani%20Geli%C5%9Fme%20Raporu%20-%20A%C3%A7%C4%B1klama%20Notu%20\(T%C3%BCrkiye\).pdf](http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/2014%20%C4%B0nsani%20Geli%C5%9Fme%20Raporu%20-%20A%C3%A7%C4%B1klama%20Notu%20(T%C3%BCrkiye).pdf)
- ANONYMOUS, 2000. World Bank 2000-2001 Report. Selected World Development Indicators, World Bank Press, New York. p.276-302.
<http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/WDR/English-Full-Text-Report/ch12a.pdf>
- ANONYMOUS, 2006. World Bank. Enhancing Agricultural Innovation: How to Go Beyond the Strengthening of Research Systems? Agriculture and Rural Development Department. Washington, DC.
- ANONYMOUS, 2007. USDA (United States Department of Agriculture), United States Department of Agriculture-2007 Farm Bill Theme Papers, Washington, <http://www.usda.gov/documents/FarmBill07ruraldevelopment.pdf>.
- ANONYMOUS, 2009. FAO, 2009. How to Feed the World in 2050.
http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/expert_paper/How_to_Feed_the_World_in_2050.pdf,
- ANONYMOUS, 2010. MAFF, (Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries), FY2009 Annual Report on Food, Agriculture and Rural Areas in Japan, Tokyo. http://www.maff.go.jp/e/annual_report/2009/index.html.
- ANONYMOUS, 2012, OECD Sustainable Agricultural Productivity Growth and Bridging the Gap For Small-Family Farms. Interagency Report to the Mexican G20 Presidency 12.06.2012.
<http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/50544691.pdf>.
- ANONYMOUS, 2013. Annual Report 2012-13, Government of India, The Ministry of Rural Development, 320s. <http://rural.nic.in/sites/annual-report.asp>,
- ARMAĞAN, E. A., 2004. Aydın İlinde Küçük ve Orta Ölçekli Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Genel Özellikleri ve İhracat Sorunları. Tarım Ekonomisi Derneği Dergisi, (10);12-25.
- ASHLEY, C., and MAXWELL, S., 2001. Rethinking Rural Development Policy Review, 19 (4):395-425.
- AYDOĞDU, M., 2012. Şanlıurfa-Harran Ovasında Tarımda Su İşletmeciliği ve Fiyatlandırılması, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Harran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Şanlıurfa, 234s.
- BAYRAMOĞLU, Z ve GÜNDÖĞMÜŞ, E. 2007. Konya İli Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinde Tamamlayıcı İthalatın Etkisi. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 21 (42):110-119.
- BAKIRCI, M., 2007. Türkiye'de Kırsal Kalkınma, Kavramlar – Politikalar - Uygulamalar. Nobel Yayınevi, Ankara, 416s.
- CARLOS A.S, DOYLE B. , ANDREW W.S., CHAKIB J and SERGIO M.C., 2009. Agro-Industries For Development. CAB International and FAO. Rome- Italy. 291s.

- CHAMBERS, R., 1998. Rural Development: Putting The Last First. Longman. England, 147s.
- CYPHER, J. M., and J. L. DIETZ., 2004. The Process of Economic Development. 2nd Edition, Routledge, London and Newyork, 613s.
- ÇELİK. Z., 2005. Planlı Dönemdeki Türkiye’deki Kırsal Kalkınma Politika ve Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme. TMMOB Şehir Planlamacıları Odası Süreli Yayınları Planlama Dergisi, 2 :61-70
- CEYHAN. V., 2014. Araştırma Metodolojisi Ders Notları (Yayımlanmamış). 11.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi.1-2 Eylül, Samsun,81s.
- DELİL,S., 2014. TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Bölgesinde Sanayinin Mevcut Durumu. Karacadağ Bölgesel Kalkınma Dergisi, 5 :7-13.
- DEMİR. H., 2012.GAP’ta Kırsal Kalkınma Deneyimi: GAP Kırsal Kalkınma Projelerini Destekleme Programı. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları. Şanlıurfa,96s.
- DEMİRBAŞ. N. ve TOSUN. D.,2005. Türkiye’de Tarımın Sanayi ile Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2(2) : 27 - 34
- DEMİRBÜK, M., 2013.Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Değerlendirilmesi Sivas İli Örneği, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış), Tokat, 88s.
- DİNLER, Z., 2008. Bölgesel İktisat. Ekin Yayınları, , Bursa, 450s.
- FAULINA. J., LERAB, F., PINTOR. J. and GARCI, J.,2006. The Outlook For Renewable Energy in Navarre: An Economic Profile. Energy Policy, 34: 2201- 2216.
- FILKINS, R., ALLEN. J.C. an CORDES, S., 1999. Predicting Community Satisfaction Among Rural Residents: An Integrative Model. Center For Rural Community Revitalization And Development. University Of Nebraska-Lincoln Press, Working Paper, USA,21s.
- GAMGAM, H. ve ALTUNKAYNAK, B.,2013. Parametrik Olmayan Yöntemler. Seçkin Yayınları, 5. Baskı, Ankara,456s.
- GÖNÜL, S., 2006. Türkiye’de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma Politikaları: Şanlıurfa Örneği, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi(Yayımlanmamış), Şanlıurfa, 233s.
- GÜRİŞ, S. ve ASTAR, M.,2014.Bilimsel Araştırmalarda SPSS ile İstatistik.D&R Yayıncılık, İstanbul,430s.
- GÜRLÜK, S., 2001. Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma. Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, 19 (4), <http://serkan.home.uludag.edu.tr/rural.pdf>.
- GÜLÇUBUK. B., 2005. Önce Doğa Önce İnsan: Kırsal Kalkınma. http://www.bugday.org/portal/haber_detay.php?hid=758
- GÜLÇUBUK. B., 2009. Kırsal Kalkınma Kavramlar, Uygulama Esasları ve Dikkat Noktalar. <http://dogaegitimi.org/egitim/kirsalkalkinma.doc>.
- GÜLÇUBUK,B., YILDIRAK.N., KIZILASLAN.N., ÖZER,D, KAN, M. ve KEPOĞLU, A., 2010. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Politika Değişimleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15.Ocak, Ankara, s.1-19
- http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/e443d6819ae22b2_ek.pdf

- HA JOON C. ve ILENE G., 2004. Kalkınma Yeniden. Çeviren : Emre Çelik. İmge Kitabevi, Ankara, 283s.
- HURMA, H., 2014. Yeşil Ekonomi Çerçevesine Küresel Tarımın Geleceği. 11. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi , 3-5 Eylül, Samsun, 1. cilt, s.106-113.
- KALAYCI, Ş. (2010), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 5. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 426s.
- KASTENG. J., KARLSON. A. and LINDERBERG. C., 2004. Differentiation Between Developing Countries in the WTO, Swedish Board of Agriculture International Affairs Division.
http://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_rapporter/r_a04_14E.pdf.
- KÖPRÜLÜ, O. 2006. TKV Gümüşhacıköy Kırsal Kalkınma Projesinin Çiftçiler Üzerindeki Etkilerinin Sürdürülebilirliğinin Saptanması". Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış). Samsun, 266s.
- KÜÇÜK O., 2007. AB Uyum Sürecinde Kalkınma Ajansları ve AB Hibe Projelerinin Bölgesel Kalkınmaya Katkılarının Araştırılması: Samsun, Kastamonu ve Erzurum Nuts II Bölgesi Örneği, Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi, 10 (2): 495-507.
- LIKERT, R., 1932. A Technique for the Measurement of Attitudes. Archives of Psychology, New Jersey, 22 (140): 1-55.
http://www.voteview.com/Likert_1932.pdf.
- LOSCH, B., FREGUIN-GRESH, S. and WHITE E. T., 2012. Structural Transformation and Rural Change Revisited.. The World Bank.
<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/12481/709850PUB0EPI0070063B09780821395127.pdf>.
- MARAL, H., 2013. Şanlıurfa İlinde Yatırımcılara Verilen Tarımsal Destekler. Karacadağ Kalkınma Ajansı Yayınları, Şanlıurfa, 13s.
- METİN, T., 2012. Kırsal Kalkınma Politikalarında Dönüşüm Süreci ve Mali Destek Araçları. Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Planlama Uzmanlığı Tezi, Ankara, 195s.
- PASCUCCI. S., MAGISTRIS T., DRIES L., ADINOLFI. F. and CAPITANIO F., 2013. Participation of Italian Farmers in Rural Development Policy. European Review of Agricultural Economics, 40 (4) :605-631.
- PINAR, A., 2014. 2010 Yılı Ekonomik Gelişme Mali Destek Programı Etki Analiz Raporu, Karacadağ Kalkınma Ajansı Yayınları, Şanlıurfa, 57s.
- OSKAM, A., MEESTER. G. and SILVIS. H., 2010. EU Policies for Agriculture, Food and Rural Areas, First Published, Wageningen Academic Publishers, The Netherlands, 443s.
- ÖZBERK, İ., 2013. IFAD Diyarbakır – Siirt - Batman Development Project Impact Assessment Report (Yayınlanmamış).
- ÖZCAN, B., 2011. Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul. 269s.
- ÖZERTAN. G., 2014. Yeni Tarım Düzeni ve Türkiye Tarım Sektörü'nde Kalkınma İçin Teknoloji Kullanımının Rolü. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar Kitabı , İmge Yayınevi, İstanbul, 544s.

- SADOWSKI,A. and CZUBAK. W., 2013. The priorities of rural development in the EU countries in years 2007-2013. Journal of Agricultural Economy-Czech Republic, 59: 58-73
- ŞEREFİOĞLU,C., 2009. Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü-2007-2013- Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan IPARD Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri , Önemi ve Beklenen Gelişmeler. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Dış İlişkiler ve AB Koordinasyon Daire Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 186s.
- SOYSAL,M., 1998. Köy Sosyolojisi. Çukurova Üniversitesi Yayınları, Adana, 104s.
- VASİLE.V., 2012. Financial Engineering Instruments and Rural Development Programmes, EU Rural Review, 13th Edition, Autumn 5.s.
- YAVAN, N., 2012. Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Belirleyicileri: Mekansal ve İstatistiksel Bir Analiz. Coğrafi Bilimler Dergisi (10) 1:9-37.
- YILMAZ. H. ve TOLUNAY A., 2007. Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yönelimler ve Türkiye. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 1 :107-122.
- YİĞİT.A. A.,2012. Tarıma Dayalı Sanayi Politikası (1923-1938). Doğu Üniversitesi Dergisi, 13(2):315-326.
- TAHSİN, E., 2014. 21.yy’da Tarım ve Kalkınma Sorununa Bakmak. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar Kitabı, İmge Yayınevi, İstanbul,544s.
- TAŞÇIOĞLU, Y., 2011. Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programının Sosyal ve Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi: Batı Karadeniz Örneği. Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Antalya, 192s.
- UYARLAR, A, 2014. Şanlıurfa’da Uygulanan Tarımsal Üretim Tarımsal Sanayiye Yönelik Teşvikler-Destekler. Karacadağ Kalkınma Ajansı Şanlıurfa Yatırım Destek Ofisi Yayınları, Şanlıurfa, 62s.

<http://rural.nic.in/sites/about-the-ministry.asp#bottom>

<http://www.karacadag.org.tr/destek.asp?SayfaAltCatId=1>

<http://www.kosgeb.gov.tr>,

<http://www.tarim.gov.tr>

<http://www.tsv2023.org/pdf/2023nufus.pdf>,

<https://www.tkd.gov.tr>

<http://www.tuik.gov.tr>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı : Veysel ASOĞLU
Uyruğu : T.C.
Doğum Yeri ve Tarihi : Şanlıurfa-15/08/1983
Telefon : 414 318 3000/2730
Faks : 414 318 3255
E-mail : veyselasoglu@harran.edu.tr

EĞİTİM

Lise : Mehmet Bayazıd Süper Lisesi, Kadıköy, İSTANBUL,2001
Üniversite : Gazi Üniversitesi İİBF Ekonometri, ANKARA,2006
Yüksek Lisans : Harran Üniversitesi SBE İşletme ABD, ŞANLIURFA,2009
Doktora : Harran Üniversitesi FBE Tarım Ekonomisi ABD, ŞANLIURFA,2015

İŞ DENEYİMLERİ

Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası, AB ve Uluslararası İlişkiler. ve Proje Uzmanı, 2007-2010
HRÜ Siverek Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi, 2010-...

UZMANLIK ALANI

Tarım Ekonomisi, Ekonometri, Mikro-Makro İktisat, AB Projeleri

YABANCI DİLLER

İngilizce : Eylül 2014 YDS:70

BELİRTMEK İSTEDİĞİNİZ DİĞER ÖZELLİKLER

HRÜ AB Ofisi Koordinatör Yardımcılığı (2012-....)
KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitmeni (2014-...)

YAYINLAR

SSCI,SCI,SCI-EXPANDED,AHCI kapsamı dışındaki Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler

KÜÇÜK,F ve ASOĞLU,V. 2010. Kobilerde Organizasyon Sorunları: Şanlıurfa Pamuk İpliği İşletmeleri Örneği. Akademik Araştırmalar Dergisi, 44(44), 121-131.

Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler

ASOĞLU, V., KAYA,K.,SEVİNÇ, M.R. ve SEVİNÇ,G.2014.Kalite Standartları ve Şanlıurfa İlindeki Tüketicilerin Kalite Standartlarını Önemsem Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. Kilis 7 Aralık Üniv., Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 6 (11):87-103.

Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler :

Tam metin bildiri

Kaya Kasım, **Asoğlu Veysel**, Sevinç Gönül, Sevinç Mehmet Reşit (2014). Türkiye-AB İlişkilerinde Kırsal Kalkınma Programları Çerçevesinde Uygulanan Mali Yardımlar. 11.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 1, 389-395.

Poster Bildirimi

Sevinç Gönül, Kaya Kasım, **Asoğlu Veysel**, Sevinç Mehmet Reşit (2014). Türkiye'de Kırdan Kente Göçün Aile Üzerindeki Etkileri. 11.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 1, 396-403.

EKLER

EK 1: HARRAN ÜNİVERSİTESİ, FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ –TARIM EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI- ANKET FORMU

İl: İlçe: İşletme Adı: Tarih: Anket No:
Durumu :

Bu anket, Kırsal Kalkınma Yatırım Destek Programının Ekonomik Yatırımlar Desteği kısmından faydalanan işletmelerin incelenmesi üzerine ve de akademik bir çalışma olarak hazırlanmıştır. Soruların doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Bu anket yaklaşık 30 dk sürecektir. Sizin değerli görüşlerinizden faydalanmak amacıyla hazırlanan bu çalışmada, vereceğiniz cevaplar titizlikle **gizli** tutulacak ve bunlardan dolayı size herhangi bir sorumluluk/yük getirilmeyecektir. İş birliğiniz, yardımlarınız ve ayırdığınız zaman için teşekkür ederim.
Veysel ASOĞLU, Harran Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı-Şanlıurfa,
veyselasoglu@hotmail.com

İŞLETMELER İÇİN SOSYO-EKONOMİK DURUM SORULARI

1.S-Yaşınız:.....

2.S-İşletmedeki göreviniz:.....

3.S-Eğitim Durumunuz:

a)Okur-yazar b)İlköğretim c)Lise d)Üniversite/Yüksekokul

4.S-Kaç yıldır bu görevi yürütmektesiniz?

5.S- İşletmenizde yöneticiliği kim yapıyor?

a) İşletme sahibi aynı zamanda yönetici b) İşletme sahibinin yakın akrabası c) Yabancı profesyonel yönetici
d) Diğer.....

6.S-İşletmenizin kuruluş yılı(üretime geçiş tarihi).....

7.S-İşletmenizde projenin uygulandığı yıl (Etap ?)

8.S-Projenizin durumu nasıldı ?

a) Yeni Tesis b) Tekn. Yen ve Kapasite Artt. c) Kısmen Yapılmış (Tamamlama Projesi)

9.S Proje ile işletmenize ne kazandırdınız (altyapı/ donanım/ işletme)? (Kule, Kurutma Tesisi...vs).....

10.S-KKYDP Projelerini kimden ve nasıl
duydunuz.....

- a) Televizyon-Gazete b) Arkadaş c) Tanıtım Toplantısı d)
Diğer.....

11.S-KKYDP Projeleri için başvuru öncesi bilgilendirme toplantılarına katıldınız mı
?

- a) Evet b) Hayır c) Bu konuda bilgi sahibiydim c) Danışmanlık Hizmeti aldım
d) Diğer

12.S-İşletmenize proje ile kazandırdığınız yatırım şu anda faal olarak çalışıyor mu ?

- a) Evet ise kaç yıldır çalışıyor..... b) Hayır ise çalışmamasının ana
nedeni.....

PROJE ÖNCESİ / PROJE SONRASI DURUM SORULARI

13.S-Projenin tamamlanmasıyla yıllık gelirinizde% kaç artış veya
.....azalış oldu ?

14.S-Şirketiniz dışarıdan danışmanlık hizmeti alıyor mu ? Evet ise a) Sürekli
Danışmanlık b) Proje Danışmanlığı

15.S-Şirketiniz ihracat yapıyor mu? a)Evet b) Hayır

Evet ise , Projenin tamamlanmasıyla ihracat payınızda% kaç artış veya
.....azalış oldu ?

16.S-Proje öncesi istihdam rakamı ile proje tamamlandıktan sonraki istihdam
rakamı...../.....

17.S-Proje sonrasında kar oranında (karlılığında) bir artış oldu a) Evet b) Hayır
Evet ise ne kadar.....(%- Yüzde kaç)

18.S- Bu proje desteği ile işletmenizi 10 yıl sonra nerede görüyorsunuz ?

- a) Bölgede en iyi ilk 10 işletme arasında b) İlimde en iyi 10 işletme arasında
c) Şimdiki durumdan biraz iyi seviyede d) Aynı düzeyde e) Şimdiki
durumdan biraz kötü seviyede

19.S-Proje ile işletmeniz istenilen yere ulaştı mı ?,

a) Evet b)Hayır ise nedeni

- a) İlave Maddi Destek b) İlave Makine-Ekipman Desteği c) İlave İnsan Kaynağı
Desteği

d) İlave Danışmanlık Hizmeti e) Diğer.....

20.S-Proje uygulaması esnasında karşılaştığınız en önemli sorunlar nelerdir (Örneğin; Bürokratik Sorunlar, Kurumların Teknik Bilgi Yetersizliği, Firmamızın Teknik Bilgi Yetersizliği, Danışmanlık Yetersizliği, Ekipman-Makine Yetersizliği..vb):

21.S-Sektörünüzle ilgili sorun ve önerileriniz nelerdir.

Lütfen aşağıdaki ifadeleri dikkatlice okuduktan sonra size uygun gelen seçeneğe “X” koyunuz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
22.S-Proje sonrasında arzu ettiğiniz hedeflere ulaşıldı					
23.S-Proje sonunda kurumsal kapasitem arttı					
24.S-Proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama fiyatlarımızda artış oldu					
25.S-Proje uygulaması ile ürünlerimizin pazarlama faaliyetlerinde artış oldu					
26.S-Proje günlük kazancımı arttırdı					
27.S-Proje firmamızın rekabet gücünü arttırdı					
28.S-Proje ile işlerim karlı bir yatırıma dönüştü					
29.S-Proje ile makina-ekipman kullanım bilgimi arttırdı					
30.S-KKYDP Projelerinin işletmelere fayda sağladığına inanıyorum					
31.S-KKYDP Projeleri ile ilgili mevzuatları, değişiklikleri, yayınları, haberleri vb. takip ederim.					
32.KKYDP Projelerinin uygulanması sırasında kurumlar üzerinde düşeni yerine getirdiler					